



ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ
МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ

БРОЈ 6 и 7

ЈУНИ и ЈУЛИ 1924

ГОД. ХLI

СЛУЖБЕНИ ДЕО

ОПШТЕ ОДЕЉЕЊЕ

ПОРТАВЉЕЊА

Указом Њ. В. Краља од 7. маја 1924 године постављен је :

у Народној Казалишћу у Силићу :

за драматурга, са правима чиновника I категорије 6 групе, Д-р Мирко Королија, секретар Министарства Просвете.

Указом Њ. В. Краља од 23 маја 1924 године постављени су :

у Министарству Просвете :

за начелника одељења за Основну Наставу и Народно Просвећивање, са правима чиновника 3 групе I категорије, Стеван Марковић, директор учитељске школе у Сарајеву, чиновник исте групе исте категорије, по службеној потреби ;

за Обласног Инспектора Шумадијске Области, са правима чиновника 3 групе I категорије, Јован Ђ. Јовановић, начелник одељења за Основну Наставу и Народно Просвећивање, чиновник исте групе исте категорије ;

у Етнографском Музеју у Љубљачи :

за управника, са правима чиновника 4 групе I категорије Д-р Нико Жупанић; министар на расположењу.

Указом Њ. В. Краља од 19 јуна 1924 године постављен је :

у Министарству Просвете :

за шефа кабинета, Д-р Милан К. Главинић, секретар истог Министарства у оставци, са правима чиновника 5 групе I категорије с петим степеном основне плате.

ДЕКРЕТИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

Одлуком Господина Министра Просвете постављени су :

у Министарству Просвете :

за секретара, са правима чиновника 3 групе II категорије, трећим степеном основне плате Никола В. Антоновић, досадашњи учитељ на раду у Министарству Просвете, чиновник исте групе и категорије ;

за приправника, са правима чиновника 9 групе I категорије са 60% положајне и првим степеном основне плате Сава Косановић, свршени правник ;

за приправнике, са правима чиновника 5 групе II категорије са 60% положајне и првим степеном основне плате :

Владета Поповић, пређашњи писар Министарства Просвете, Радмила Јовановић, Јелена Поповић, Олга С. Пантелићева, Ружица Минићева, свршени матуранти и Живан К. Митровић, бивши административни чиновник Железничке Дирекције ;

за приправнике, са правима чиновника 4 групе III категорије са 60% положајне и првим степеном основне плате : Танасије Ивковић, званичник Министарства Просвете, Иванка Бранковићева, досадашњи дневничар у Министарству Просвете, Јелица Живковић и Тихомир Н. Трифуновић, свршени ученици IV разреда гимназије ;

за дневничара, Михајло Кистер, студент права из Русије ;

у Народној Библиотеци у Београду :

за руковоаца библиотеке са правима чиновника 5 групе II категорије с првим степеном основне и 60% положајне плате Драгојла Јаблан.

у Државној Штампарији на Цетињу :

за фактора са правима чиновника 2 групе III категорије с десетим степеном основне плате Мирослав Милетић, досадашњи слагач исте Штампарије ;

у Народном Позоришту у Новом Саду :

за управника са правима чиновника 8 групе I категорије Д-р Бранислав Воиновић, суплент женске учитељске школе у Новом Саду и вршилац дужности управника овог позоришта.

ОТПУСТАЊЕ

Одлуком Господина Министра Просвете отпуштена је из државне службе на основу чл. 133 тач. 7. закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда Берта Леви, званичник Министарства Просвете.

ВИША НАСТАВА

УКАЗИ Њ. В. КРАЉА АЛЕКСАНДРА I

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 23 маја 1924 године, постављени су :

на Медицинском Факултету Универзитета у Београду :

за ванредног професора, за Хистологију и Ембриологију, са правима чиновника 4 групе I категорије, Д-р Александар Костић, досадашњи доцент исте катедре на истом факултету ;

на Техничком Факултету Универзитета у Београду :

за редовног професора, са правима чиновника 2 групе I категорије Бранко Ганазевић, професор истог факултета, чиновник 3 групе I категорије ;

на Богословском Факултету Универзитета у Београду :

за ванредног професора, са правима чиновника 4 групе I категорије Д-р Борислав Лоренц, ванредни професор истог факултета ;

на Медицинском Факултету Универзитета у Загребу :

за ванредног професора, са правима чиновника 4 групе I категорије Д-р Едуард Радошевић, досадашњи приватни доцент истог факултета ;



*на Високој Ветеринарној Школи у Загребу:*

за редовног професора, са правима чиновника 3 групе I категорије Мило Рајчевић, редовни професор исте школе, са правима чиновника 4 групе I категорије;

на Филозофском Факултету Универзитета у Љубљани:

за редовног професора Геологије и Палеонтологије, са правима чиновника 3 групе I категорије, Д-р Марјан Салопек, досадашњи ванредни професор истог факултета;

на Правном Факултету у Суботици:

за редовног професора, са правима чиновника 3 групе I категорије, Др. Алекса Ивић, досадашњи редовни професор истог факултета.

Указом Њ. В. Краља од 28 маја 1924 године постављени су:

на Техничком Факултету Универзитета у Београду:

за ванредног професора, са правима чиновника 3 групе I категорије, Петар Бајаловић, досадашњи ванредни професор истог факултета, са правима чиновника 4 групе I категорије;

на Мудрословном Факултету Свеучилишта у Загребу:

за учитеља, са правима чиновника 4 групе I категорије, Др. Михаило Јовановић, досадашњи учитељ истог факултета у 5 групи I категорије;

на Правном Факултету Универзитета у Љубљани:

за редовног професора, за Трговачко и Менично право, Др. Милан Шкерља, шеф Одељења Министарства Правде у Љубљани.

Указом Њ. В. Краља од 19 јуна 1924 године постављени су:

на Мудрословном Факултету Универзитета у Загребу:

за редовног професора Геологије и Палеонтологије, са правима чиновника 2 групе I категорије, Фердо Кох, редовни професор Високе Техничке школе у Загребу, чиновник исте групе и категорије;

за редовног професора Опште Историје, са правима чиновника 3 групе I категорије, Д-р Грга Новак, ванредни професор филозофског факултета у Скопљу, чиновник 4 групе I категорије;

на Геолошком Факултету Универзитета у Загребу:

за ванредног професора Источног Богословља, са правима чиновника 4 групе I категорије, Д-р Јанко Шимрак, каноник у Крижевцима.

ПЕНЗИОНИСАЊЕ

Указом Њ. В. Краља од 14 јуна 1924 године стављен је у стање покоја на основу чл. 69 закона о чиновницима грађанског реда од 1864 год. и чл. 239. закона о чиновницима и осталим државним службеницима, Д-р Милан Влајинац, ванредан професор београдског Универзитета, чиновник 4 групе I категорије с пензијом, која му припада према годинама службе.

ДЕКРЕТИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

Одлуком Господина Министра Просвете постављени су:

на Медицинском Факултету Универзитета у Београду:

за просектора Анатомског Института с правима чиновника 8 групе I категорије, с другим степеном основне плате, Д-р Ђорђе Живановић, досадашњи професор истог факултета с правима чиновника 9 групе I категорије с првим степеном основне плате;

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А



за асистенте при очној клиници :

Д-р Аћим Марковић, секундарни лекар Опште Државне Болнице у Београду, са правима чиновника 8 групе I категорије с трећим степеном основне плате; и

Д-р Вукосава Алексићева, секундарни лекар Опште Државне Болнице у Београду, са правима чиновника 9 групе I категорије с првим степеном основне плате;

за асистента при Клиници Абдоминалних Органа са правима чиновника 7 групе I категорије Д-р Душан Борић, секундарни лекар Опште Државне Болнице;

за асистента при Интерној Пропедевтичкој Клиници са правима чиновника 8 групе I категорије, Д-р Велимир Михајловић, лекар;

за асистенте при Интерној Клиници са правима чиновника 9 групе I категорије: Д-р Илија Н. Димитријевић, Д-р Љубица Митровић, Д-р Стеван Нешић и Д-р Драгица Шећеров, лекари;

за асистента за катедру Гинекологије и Обстетриције са правима чиновника 9 групе I категорије, Д-р Милан Прембра, лекар;

за асистента при клиници Абдоминалних Органа са правима чиновника 9 групе I категорије, Д-р Марија Горопевшек, секундарни лекар Опште Државне Болнице.

на Техничком Факултету Универзитета у Београду:

за асистента Механике са правима чиновника 9 групе I категорије, Павле Васић, дипломирани инжењер.

на Философском Факултету Универзитета у Београду:

за асистенте са правима чиновника 9 групе I категорије:

Даница Станојевић, дипломирани студент философије; и

Милорад Наумовић, инжењер.

на Пољопривредном Факултету Универзитета у Београду:

за доцента Биљне Патологије са правима чиновника 8 групе I категорије, Д-р Младен Јосифовић.

на Богословском Факултету Универзитета у Београду:

за асистента за катедру Опште Историје Хришћанске Цркве са правима чиновника 9 групе I категорије, Иринеј Ђорђевић, суплент гимназије у Ср. Карловцима, чиновник исте групе и категорије.

у ректорату Универзитета у Београду:

за приправника са правима чиновника 5 групе I категорије Момчило Живковић, досадашњи дневничар и званичник ректората.

на Медицинском Факултету Универзитета у Загребу:

за асистенте у хируршкој клиници са правима чиновника 9 групе I категорије, Д-р Зоран Каменковић, лекар; и Д-р Јелица Тот.

на Шумарско-Господарском Факултету Универзитета у Загребу:

за асистента са правима чиновника 9 групе I категорије, Марко Либерман, инжењер.

на Философском Факултету у Скопљу:

за доцента за француски језик и књижевност са правима чиновника 8 групе I категорије, Д-р Никола Банашевић, суплент II мушке гимназије у Београду.

на Правном Факултету у Суботици:

за доцента за финансијско-економску групу, са правима чиновника 8 групе I категорије Д-р Јован Савић, писар Генералне Дирекције Царина у Београду.



СРЕДЊА НАСТАВА

УКАЗИ Њ. В. КРАЉА АЛЕКСАНДРА I.

УНАПРЕЂЕЊА

Указом Њ. В. Краља од 14 јуна 1924 године унапређени су :

у I мушкој гимназији у Београду :

за професора, са правима чиновника 5 групе I категорије, Михаило Ђорђевић, професор исте школе, до сада са правима чиновника 6 групе I категорије;

у II мушкој гимназији у Београду :

за професора, са правима чиновника 6 групе I категорије, Драгутин Т. Симоновић, професор исте школе, до сада са правима чиновника 7 групе I категорије;

у IV мушкој гимназији у Београду :

за професора, са правима чиновника 6 групе I категорије, Никола Војиновић, професор исте школе, до сада са правима чиновника 7 групе I категорије;

у реалци у Београду :

за професора, са правима чиновника 6 групе I категорије, Јован Петронић, професор исте школе, до сада са правима чиновника 7 групе I категорије;

у I женској гимназији у Београду :

за професора са правима чиновника 6 групе I категорије, Надежда Стојиљковић, професор исте школе, до сада са правима чиновника 7 групе I категорије;

у гимназији у Ваљеву :

за професора, са правима чиновника 5 групе I категорије, Антоније Делимировић, професор исте школе, до сада са правима чиновника 6 групе I категорије;

у гимназији у Велесу :

за професора, са правима чиновника 6 групе I категорије, Коста Дошен, професор исте школе, до сада са правима чиновника 7 групе I категорије; и

за професора, са правима чиновника 6 групе I категорије, Коста Михајловић, суплент исте школе и испитани професорски кандидат у 9 групи I категорије;

у реалци у Вршцу :

за професоре, са правима чиновника 5 групе I категорије: Милан Вукићевић и Светозар Шушњар, професори исте школе, до сада са правима чиновника 6 групе I категорије;

у гимназији у Великој Кикинди :

за професора, са правима чиновника 6 групе I категорије, Марин Каталинић, професор исте школе, до сада са правима чиновника 7 групе I категорије;

у гимназији у Зајечару :

за професора, са правима чиновника 4 групе I категорије, Душан Р. Димић, професор исте школе, до сада са правима чиновника 5 групе I категорије; и

за професора, са правима чиновника 6 групе I категорије, Ђорђе Мијовић, професор исте школе, до сада са правима чиновника 7 групе I категорије;

у I мушкој гимназији у Крагујевцу :

за професора, са правима чиновника 6 групе I категорије, Илија Павловић, професор исте школе, до сада са правима чиновника 7 групе I категорије;

*у гимназији у Негошину:*

за професора, са правима чиновника 6 групе I категорије, Стака Богосављевић, професор исте школе, до сада са правима чиновника 8 групе I категорије;

у мушкој гимназији у Нишу:

за професора, са правима чиновника 6 групе I категорије, Александар Донковић, професор исте школе, до сада са правима чиновника 7 групе I категорије;

у гимназији у Новом Бечеју:

за професора, са правима чиновника 6 групе I категорије, Коста Д. Фидлер, професор исте школе, до сада са правима чиновника 7 групе I категорије;

у мушкој гимназији у Новом Саду:

за професоре, са правима чиновника 6 групе I категорије: Д-р Никола Продановић и Велимир Стефановић, професори исте школе, до сада са правима чиновника 7 групе I категорије;

у гимназији у Подгорици:

за професора, са правима чиновника 6 групе I категорије, Станко Перуновић, професор исте школе, до сада са правима чиновника 8 групе I категорије;

у гимназији у Пожаревцу:

за професора, са правима чиновника 5 групе I категорије, Наталија Пантелић, професор исте школе, до сада са правима чиновника 6 групе I категорије;

у гимназији у Призрену:

за професора, са правима чиновника 6 групе I категорије, Јован Спасић, професор исте школе, до сада са правима чиновника 8 групе I категорије;

у гимназији у Ужицу:

за професора, са правима чиновника 6 групе I категорије, Јулија Василић, професор исте школе, до сада са правима чиновника 7 групе I категорије;

у гимназији у Шајцу:

за професора, са правима чиновника 6 групе I категорије, Бранко Ђорђевић, професор исте школе, до сада са правима чиновника 7 групе I категорије;

Указом Њ. В. Краља од 19 јуна 1924 године унапређени су:

у реалној гимназији на Сушаку:

за директора, Иво Бргић, професор исте школе;

у женској реалној гимназији на Сушаку:

за директора Филип Црварић, професор исте школе;

у гимназији у Дубровнику:

за професора, са правима чиновника 4 групе I категорије, Евген Менегело, професор исте школе, до сада са правима чиновника 5 групе I категорије;

за професора, са правима чиновника 5 групе I категорије, Петар Радонић, професор исте школе, до сада са правима чиновника 6 групе I категорије;

за професора, са правима чиновника 6 групе I категорије, Д-р Илија Синдик, професор исте школе, до сада са правима чиновника 7 групе I категорије;

у реалци у Силишту:

за професора, са правима чиновника 4 групе I категорије, Клаудије Барбети, професор исте школе, до сада са правима чиновника 5 групе I категорије;

за професора, са правима чиновника 5 групе I категорије, Лав Гризогоно, професор исте школе, до сада са правима чиновника 6 групе I категорије; и



за професора, са правима чиновника 6 групе I категорије, Д-р Мирко Деановић, професор исте школе, до сада са правима чиновника 7 групе I категорије.

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Н. В. Краља од 23 маја 1924 године постављени су:

у гимназији у Брчком:

за професора, са правима чиновника 6 групе I категорије, Хенрих Шуман, пређашњи професор;

у Женској Училишњој Школи у Дубровнику:

за предметног учитеља, са правима чиновника 3 групе II категорије, Оскар Марчић, пређашњи наставник Трговачке Академије;

у Средњој Техничкој Школи у Загребу:

за учитеља, са правима чиновника 1 групе II категорије, Иван Тишов, пређашњи екстерни учитељ исте школе;

у гимназији у Мосћару:

за професора, са правима чиновника 4 групе I категорије, Леополд Јамницик, пређашњи професор;

у I гимназији у Сарајеву:

за професора, са правима чиновника 6 групе I категорије, Иван Ренђео, пређашњи професор,

у II гимназији у Сарајеву:

за професора, са правима чиновника 5 групе I категорије, Мијо Вучак, пређашњи професор;

у реалци у Силишту:

за учитеља вештина, са правима чиновника 1 групе II категорије, Шимун Павлићевић, пређашњи учитељ вештина;

у гимназији у Суботици:

за професора, са правима чиновника 6 групе I категорије, Д-р Антон Ганчевић, професор у пензији;

у гимназији у Ужицу:

за професора, Иван Модрчин, професор гимназије у Суботици, по службеној потреби;

у гимназији у Фочи:

за професора, са правима чиновника 4 групе I категорије, Иван Михаић, пређашњи професор.

Указом Н. В. Краља од 28 маја 1924 године постављени су:

у гимназији у Крању:

за директора, са правима чиновника 3 групе I категорије, Иван Кошник, професор истог завода;

У гимназији у Љубљани:

за директора, са правима чиновника 4 групе I категорије, Д-р Јанко Локар, инспектор Министарства Просвете;

у реалној гимназији у Љубљани:

за професора, са правима чиновника 5 групе I категорије, Јосип Марн, до сада са правима чиновника 6 групе I категорије;

у реалној гимназији у Мурској Собоши:

за директора, са правима чиновника 6 групе I категорије, Људевит Вагај, професор реалне гимназије у Цељу;

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А



У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

у Народном Позоришту у Љубљани :

за администратора, са правима чиновника 1 групе II категорије, Карел Махкот, до сада чиновник 2 групе II категорије.

Указом Њ. В. Краља од 14 јуна 1924 године постављени су:

у гимназији у Беранама :

за директора и професора, са правима чиновника 5 групе I категорије, Д-р Никола Шкеровић, инспектор Зетске Области, чиновник исте групе исте категорије, по службеној потреби;

у II женској реалној гимназији у Загребу :

за директора, са правима чиновника 3 групе I категорије, Д-р Константин Драганић, професор I реалне гимназије у Загребу, чиновник 4 групе I категорије;

у I реалној гимназији у Загребу :

за директора, са правима чиновника 3 групе I категорије, Љубомир Мрђеновић, средњошколски директор, до сада на раду при Покрајинској Управи чиновник 4 групе I категорије;

у III реалној гимназији у Загребу :

за директора, са правима чиновника 3 групе I категорије, Адам Рубетић, директор и професор исте школе, чиновник 4 групе I категорије;

у великој гимназији у Славонској Пожези :

за директора, са правима чиновника 3 групе I категорије Фрања Бауер, професор исте школе, чиновник 4 групе I категорије;

у реалној гимназији у Сиску :

за директора и професора, са правима чиновника 6 групе I категорије, Јосип Николић, професор реалне гимназије у Карловцу, чиновник исте групе исте категорије;

у Просветном Инспекторату Зетске Области :

за инспектора, са правима чиновника 5 групе I категорије, Душан Вуксан, директор и професор гимназије у Беранама чиновник исте групе исте категорије.

Указом Њ. В. Краља од 19 јуна 1924 године постављени су :

у гимназији у Великом Бечкереку :

за директора, са правима чиновника 3 групе I категорије Михаило Стојанчевић, професор IV мушке гимназије у Београду, чиновник 4 групе I категорије, по службеној потреби ;

у гимназији у Куманову :

за професора, са правима чиновника 6 групе I категорије, Лука Добриловић, пређашњи професор ;

у гимназији у Пралећу :

за директора, са правима чиновника 3 групе, I категорије, Мата Станојловић, директор гимназије у Великом Бечкереку, чиновник исте групе исте категорије.

ПЕНЗИОНИСАЊА

Указом Њ. В. Краља од 23 маја 1924 године стављени су у стање покоја с пензијом, која им припада по годинама службе:

Андрија Милчиновић, управник народног казалишта у Осеку, по својој молби, на основи чл. 69 Закона о чиновницима грађанског реда од 1864 године и чл. 234. Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда.

Д-р Антун Буљан, професор I гимназије у Сарајеву, Нурија Ђумругџић, професор гимназије у Бијељини и Хусеин Ђого, професор мушке учитељске школе у



Дервенти — сва тројица на основу чл. 226., 239. и 243. закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда;

Фран Брозовић, професор средње техничке школе у Загребу, на основу члана 234. и 239. закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда;

Фрања Црнагој, надучитељ на Барју, Јосип Сабати, надучитељ у Горењој Польскави и Иван Крајник, надучитељ у Брезну — сва тројица на основу чл. 135. и 239. закона о чиновницама и осталим државним службеницима;

Антун Магаши, професор гимназије у Сенти, по својој молби, а на основу чл. 239. закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда;

Д-р Дезидер Колман, професор гимназије у Сомбору по својој молби а на основу члана 239. закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда;

Мухамед Диздар, директор Шеријатске судачке школе у Сарајеву, који је тамо на расположењу Министру Просвете, на основу чл. 239. закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда; и

Лука Јевремовић, инспектор Шумадијске Области на основу чл. 234 и 239 закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда.

Указом Њ. В. Краља од 14 јуна 1924 године стављени су у стање покоја с пензијом која им припада према годинама службе:

Јосип Бајер, директор I реалне гимназије у Загребу;

Антун Мишкатовић, директор II реалне гимназије у Загребу; и

Адолф Вуковић, директор учитељске школе на раду код Просветног Одељења у Загребу — чиновници 3 групе I категорије, и на основу чл. 139 Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда;

Максо Кунтарић, директор велике гимназије у Славонској Пожези и Д-р Славољуб Кантоци, директор реалне гимназије у Сиску, на основу закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда.

Указом Њ. В. Краља од 19 јуна 1924 године стављени су у стање покоја с правом на пензију која им припада према годинама службе:

Јурај Лушић, директор гимназије у Сплиту, на основу последњег става чл. 141 закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда;

Матија Марушић, директор реалне гимназије на Сушаку, Рафаел Кариолић, директор женске реалне гимназије на Сушаку,

Стјепан Сенц, професор средње техничке школе у Загребу;

Рудолф Строхал, професор III реалне гимназије у Загребу;

Иван Хафнер, професор I реалне гимназије у Загребу на раду у Уметничкој Академији у Загребу; и

Иван Брикси, професор учитељске школе на раду у физикалном кабинету Универзитета у Загребу, а на основу чл. 3. тач. 1. чл. 141. и ал. 2. чл. 239. Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда.

ОТВАРАЊЕ ШКОЛА

Указом Њ. В. Краља од 14 јуна 1924 године а на основу чл. 4. Закона о средњим школама подржављена је приватна нижа гимназија у Стоцу.

Указом Њ. В. Краља од 14 јуна 1924 године утврђена је за сталну пуну гимназију, привремено отворена III реална гимназија у Загребу, под истим именом.

Указом Њ. В. Краља од 14 јуна 1924 године четвороразредним Вишим Трговачким Школама у Новом Саду, Суботици, Великом Бечкереку, Панчеву и Сомбору ради изједначења с осталим школама те врсте у земљи — додељен је назив Трговачке Академије.



ДЕКРЕТИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

УНАПРЕЂЕЊА

Декретом Господина Министра Просвете унапређени су:

у гимназији у Бјеловару:

за суплента, Бранислава Динић, привремена предметна учитељица исте школе и дипломирани студент философије са правима чиновника 9 групе I категорије са основном платом првог степена, 60% полагајне плате и станарином по закону, до сада са правима чиновника 5 групе II категорије;

у гимназији у Великој Кикинди:

за супленте, са правима чиновника 9 групе I категорије са основном платом првог степена, 60% полагајне плате и станарином која им по закону припада: Јован Ердег и Стака Милојевић привремени предметни учитељи исте школе и дипломирани студенти философије, до сада са правима чиновника 5 групе II категорије;

у гимназији у Загребу:

за професора, са правима чиновника 8 групе I категорије са основном платом другог степена и станарином која му по закону припада, Д-р Милко Поповић, суплент исте школе и испитани професорски кандидат;

у гимназији у Зајечару:

за професора, са правима чиновника 8 групе I категорије са основном платом другог степена и станарином у 1800 динара годишње, Јован Р. Шушулић, суплент исте школе и испитани професорски кандидат, до сада са правима чиновника 9 групе I категорије; и

за суплента, са правима чиновника 9 групе I категорије с првим степеном основне плате и станарином која јој припада по закону, Даница Антићева, привремена предметна учитељица исте школе, до сада са правима чиновника 5 групе II категорије;

у гимназији у Новом Пазару:

за суплента, са правима чиновника 9 групе I категорије с првим степеном основне плате и станарином по закону, Миленко Милин, привремени предметни учитељ исте школе, до сада са правима чиновника 5 групе II категорије;

у гимназији у Ресну:

за суплента, са правима чиновника 9 групе I категорије с првим степеном основне плате и станарином по закону, Божидар Марковић, привремени предметни учитељ исте школе, до сада са правима чиновника 5 групе II категорије;

у гимназији у Сарајеву:

за професора, са правима чиновника 8 групе I категорије са основном платом другог степена и станарином у 1350 динара годишње, Никола Дешић, суплент I гимназије у Сарајеву и испитани професорски кандидат, до сада са правима чиновника 9 групе I категорије;

у гимназији у Ужицу:

за професора, са правима чиновника 8 групе I категорије, основном платом другог степена и станарином у 1350 динара годишње, Велимир Р. Трифуновић, суплент исте школе и испитани професорски кандидат, до сада са правима чиновника 9 групе I категорије;

у гимназији у Шайцу:

за учитеља вештина, са правима чиновника 3 групе III категорије са основном платом другог степена, Марија Ђорђевићка, привремена учитељица вештина исте школе, до сада са правима чиновника 4 групе III категорије.



ПОСТАВЉЕЊА

Декретом Господина Министра Просвете постављени су:

у I мушкој гимназији у Београду:

за суплента, са правима чиновника 9 групе I категорије са 60% полагајне плате, основном платом првог степена и станарином по закону, Д-р Бранко Р. Пешић, дипломирани студент философије;

у II мушкој гимназији у Београду:

за суплента, са правима чиновника 9 групе I категорије са 60% полагајне плате, основном платом првог степена и станарином по закону, Михаило С. Радвановић, дипломирани студент философије;

у III мушкој гимназији у Београду:

за суплента, са правима чиновника 9 групе I категорије са 60% полагајне плате, основном платом првог степена и станарином по закону, Љубомир Јанковић, суплент у оставци;

у IV мушкој гимназији у Београду:

за суплента, са правима чиновника 9 групе I категорије са 60% полагајне плате, основном платом првог степена и станарином по закону, Симиша Стојковић, суплент у оставци;

у III женској гимназији у Београду:

за професора, са правима чиновника 8 групе I категорије са основном платом другог степена, Марија Шокорац, професор у оставци;

за суплента, са правима чиновника 9 групе I категорије са 60% полагајне плате, основном платом првог степена и станарином, која јој припада по закону, Даринка Цветковић, суплент приватне женске гимназије Дома ученица средњих школа;

за учитеља вештина, са правима чиновника 4 групе II категорије са основном платом другог степена и станарином, која јој припада по закону, Катарина Игњатијевић, учитељ вештина гимназије у Ваљеву, до сада са правима чиновника исте групе и категорије, по молби;

у гимназији у Вараждину:

за професора, Стјепан Сенте, професор гимназије у Чачку, по службеној потреби;

у I реалној гимназији у Загребу:

за професора, са правима чиновника 7 групе I категорије, Д-р Бранко Ткалчић, професор на раду у Министарству Просвете, до сада са правима чиновника исте групе и категорије;

у гимназији у Јагодини:

за професора, са правима чиновника 8 групе I категорије, с основном платом првог степена и станарином, која му припада по закону, Методије Милосављевић, професор у оставци;

у гимназији у Куманову:

за суплента, са правима чиновника 9 групе I категорије с првим степеном основне и 60% полагајне плате и станарином, која му припада по закону, Добрица Попадић, суплент II мушке гимназије у Крагујевцу;

у мушкој гимназији у Нишу:

за суплента, са правима чиновника 9 групе I категорије, Радоје Кнежевић, суплент гимназије у Крушевцу, до сада са правима чиновника исте групе и категорије, по службеној потреби;



у женској гимназији у Нишу:

за суплента, са правима чиновника 9 групе I категорије, Десанка Кнежевићка, суплент гимназије у Крушевцу, до сада са правима чиновника исте групе и категорије, по службеној потреби;

у гимназији у Новом Пазару:

за професора, са правима чиновника 8 групе I категорије с другим степеном основне плате и станарином, која му припада по закону, Д-р Милорад Шошкић, професор женске Учитељске школе у Крагујевцу, до сада са правима чиновника исте групе и категорије, по службеној потреби;

у гимназији у Параћину:

За учитеља вештина, са правима чиновника 3 групе II категорије с трећим степеном основне плате и станарином, која му припада по закону, Властимир Петровић, учитељ вештина гимназије у Аранђеловцу, до сада са правима чиновника исте групе и категорије, по службеној потреби;

у гимназији у Пожаревцу:

за суплента, са правима чиновника 9 групе I категорије са основном платом првог степена, Христина Пијук, суплент гимназије у Лозници;

за учитеља вештина, са правима чиновника 2 групе III категорије, са четвртим степеном основне плате и станарином, која му припада по закону, Стеван Пијук, учитељ вештина гимназије у Лозници, по молби;

у гимназији у Руми:

за професора, са правима чиновника 7 групе I категорије са четвртим степеном основне плате и станарином, која му припада по закону, Стјепан Ловрић, пређашњи професор;

у гимназији у Свилајци:

за суплента, са правима чиновника 9 групе I категорије са основном платом првог степена и станарином, која му припада по закону, Сретен Гајић, суплент гимназије у Куманову, по службеној потреби;

у гимназији у Шапцу:

за суплента, са правима чиновника 9 групе I категорије са основном платом првог степена и станарином, која му припада по закону, Живорад Поповић, суплент гимназије у Аранђеловцу, по службеној потреби.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Претписом Господина Министра Просвете постављени су:

у гимназији у Аранђеловцу:

за привремене предметне учитеље, са правима чиновника 5 групе II категорије, са 60% положајне плате, основном платом првог степена и станарином која им припада по закону, Милутин Лапчевић, привремени предметни учитељ гимназије у Шапцу по службеној потреби; и Радмила Вељовић, привремена предметна учитељица жен. гимназије на Цетињу, по молби;

за сталну хонорарну наставницу, Александра Каменска, стална хонорарна наставница гимназије у Параћину, по службеној потреби;

у I женској гимназији у Београду:

за школског лекара, Д-р Радмила С. Обреновић, лекар опште државне болнице у Београду;



у II мушкој гимназији у Београду:

за школског лекара, Д-р Ефраим Браварски, лекар из Београда;

у IV мушкој гимназији у Београду:

за школског лекара, Д-р Миодраг Влајковић, лекар из Београда;

у гимназији у Горњем Милановцу:

за привремену предметну учитељицу, са правима чиновника 5 групе II категорије са првим степеном основне плате, Иванка Пилетићева, привремена предметна учитељица гимназије у Параћину, по службеној потреби;

у женској гимназији у Крагујевцу:

за привремену предметну учитељицу, са правима чиновника 5 групе II категорије са 60% положајне плате, основном платом првог степена и станарином по закону, Надежда Андрићева, апсолвирани студент философије;

у гимназији у Крушевцу:

за привремену предметну учитељицу са правима чиновника 5 групе II категорије, са основном платом првог степена, Марија Милетићева, привремена предметна учитељица гимназије у Лозници, са правима чиновника исте групе и категорије, по молби;

за привременог предметног учитеља, са правима чиновника 5 групе II категорије, са основном платом првог степена, Миодраг Цветковић, привремени предметни учитељ гимназије у Косовској Митровици, са правима чиновника исте групе и категорије, по службеној потреби;

у гимназији у Куманову:

за привременог предметног учитеља, са правима чиновника 5 групе II категорије, са првим степеном основне плате и станарином, која му припада по закону, Станко Драгосављевић, апсолвирани студент философије;

у гимназији у Никшићу:

за привременог предметног учитеља, са правима чиновника 5 групе II категорије, 60% положајне плате, основном платом првог степена и станарином, која му припада по закону, Милан Вујачић, бивши привремени предметни учитељ;

за привремену учитељицу вештина, са правима чиновника 4 групе III категорије, 60% положајне плате, основном платом првог степена и станарином по закону Даница Лаковићева, бивша наставница и свршена ученица радничке школе у Скопљу;

у гимназији у Новом Пазару:

за привремену предметну учитељицу, са правима чиновника 5 групе II категорије с првим степеном основне плате, Агнеса Шошкић, привремена предметна учитељица женске гимназије у Крагујевцу, са правима чиновника исте групе и категорије, по молби;

за привременог предметног учитеља, са правима чиновника 5 групе II категорије, 60% положајне плате, основном платом првог степена и станарином по закону, Јован Милошевић, бивши привремени предметни учитељ;

у мушкој гимназији у Новом Саду:

за привременог предметног учитеља, са правима чиновника 5 групе II категорије, са основном платом првог степена и станарином по закону, Павле Стефановић, привремени предметни учитељ гимназије у Шибенику, по службеној потреби;

у гимназији у Пирошу:

за привремене предметне учитеље, са правима чиновника 5 групе II категорије, са основном платом првог степена и станарином, која им припада по закону, Стефан Ђелинео и Видосава Ђелинео, апсолвирани студенти философије; и



за привременог учитеља вештина, са правима чиновника 5 групе II категорије, са основном платом првог степена, 60% полагајне плате и станарином по закону, Милош Ив. Пејчић, бивши наставник;

у гимназији у Пожези:

за привремену предметну учитељицу, са правима чиновника 5 групе II категорије, са основном платом првог степена и станарином у 900 динара годишње, Љубица Перишићева, апсолвирани студент философије;

у гимназији у Прилепу:

за привременог предметног учитеља, са правима чиновника 5 групе II категорије, са основном платом првог степена и станарином у 900 динара годишње, Станимир Илић, привремени предметни учитељ гимназије у Горњем Милановцу, по казни;

у I гимназији у Сарајеву:

за привремену предметну учитељицу, са правима чиновника 5 групе II категорије, са првим степеном основне плате, 60% полагајне плате и станарином, која јој по закону припада, Смиљка Дамјановић, апсолвирани студент философије;

у гимназији у Свилајнцу:

за привремену предметну учитељицу, са правима чиновника 5 групе II категорије са 60% полагајне плате, основном платом првог степена и станарином по закону, Наталија Петровићева, апсолвирани студент философије;

у гимназији у Смедереву:

за привремену предметну учитељицу, са правима чиновника 5 групе II категорије, са првим степеном основне плате, 60% полагајне плате и станарином у 900 динара годишње, Ружица Вујаклија, апсолвирани студент философије;

у гимназији у Ужицу:

за школског лекара, Д-р Миладин Ђуровић, срески лекар;

у гимназији у Чачку:

за привремену предметну учитељицу, са правима чиновника 5 групе II категорије, са првим степеном основне плате, 60% полагајне плате и станарином у 900 динара годишње, Емилија Миликићева, апсолвирани студент философије.

ОСТАВКА

Одлуком Господина Министра Просвете уважена је оставка на државну службу, Радоју Л. Кнежевићу, супленту мушке гимназије у Нишу.

УПРАЖЊЕНО МЕСТО

Одлуком Господина Министра Просвете СНБр. 10170 од 29 маја 1924 године упражњено је место Димитрију Пјатулову, супленту гимназије у Ђуприји, пошто се никако није јављао на дужност.

ОТПУСТАЊА

Одлуком Господина Министра Просвете отпуштени су из државне службе: Никола Машкијевић, привремени предметни учитељ гимназије у Беранама; и Илија Коларовић, привремени учитељ вештина гимназије у Свилајнцу.

РАЗРЕШЕЊЕ

Одлуком Господина Министра Просвете разрешен је дужности, Д-р Ира Гутман, школски лекар гимназије у Ужицу



ОСНОВНА НАСТАВА

УКАЗИ Њ. В. КРАЉА АЛЕКСАНДРА I
ПЕНЗИОНИСАЊА

Указом Њ. В. Краља од 14 јуна 1924 године стављени су у стање покоја на основи чл. 141 закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда, са пензијом, која им припада према годинама службе :

Славомир Синчић, школски надзорник у Шибенику;
Љубица Лукатели, учитељица у Новоме; и
Фердо Карабајић, учитељ у Новоме.

Указом Њ. В. Краља од 19 јуна 1924 године стављени су у стање покоја, са пензијом, која им припада према годинама службе :

Марија Николић, учитељица у Сплиту,
Стјепан Кристић, учитељ у Сплиту,
Босиљка Ђурићева, учитељица у заводу Глуво-неме деце у Београду,
Јелисавета Јб. Симоничићка, учитељица у Београду,
Војислав Пантелић, учитељ у Београду,
Милан Малешевић, учитељ на Чукарици, окр. београдски,
Јелена Поповићка, учитељица у Шапцу, окр. подрински,
Владимир Поповић, учитељ у Липолисту, окр. подрински,
Лепосава Кушићка, учитељица у Ивањици, окр. чачански,
Димитрије Тасић, учитељ у Врњцима, окр. крушевачки,
Ђорђе П. Иличић, учитељ у Жагубици, окр. пожаревачки,
Христина Николићка, учитељица у Ѓвилану, окр. косовски,
Савета Костићка, учитељица у Битољу, окр. битолски,
Ото Даума, учитељ у Вршцу, Банат,
Влада Стефановић, учитељ у Уљми, Банат,
Вилхелм Колб, учитељ у Вел. Кикинди, Банат,
Драгутин Ковалик, учитељ у Вел. Кикинди, Банат,
Ђорђе Кнежевић, учитељ у Вел. Кикинди, Банат,
Славко Лаковић, учитељ у Вел. Кикинди, Банат,
Марина Тополац, учитељица у Српском Крстуру, Банат,
Радивој Тополац, учитељ у Српском Крстуру, Банат,
Катарина Шиц-Клајн, учитељица у Масторту, Банат,
Марија Анзелмо-Сарко, учитељица у Србобрану, Бачка,
Јован Јаконић, учитељ у Гардиновцима, Бачка,
Михаило Ликар, учитељ у Ђурђеву, Бачка,
Самуило Розенштајн, учитељ у Суботици, Бачка,
Ида Киш, учитељица у Суботици, Бачка,
Никола Сас, учитељ у Старој Моравици, Бачка,
Александар Шаркези, учитељ у Чуругу, Бачка,
Леополд Клајн, учитељ у Новом Врбасу, Бачка,
Марија Еуфрозина-Постоцки, учитељица у Бачком Петровом Селу, Бачка,
Марија Лигурија, учитељица у Ади, Бачка,
Душан Шикопарија, учитељ у Парагама, Бачка,
Марија Бонавентура-Колбек, учитељица у Старом Бечеју, Бачка,
Петар Хетешхајмер, учитељ у Торжи, Бачка,
Никола Будимски, учитељ у Куцури, Бачка,

Ленка Кекић, учитељица у Старом Бечеју, Бачка,
 Душан Мушицки, учитељ у Жабљу, Бачка,
 Даница Пејићева, учитељица у Бурђеву, Бачка,
 Михаило Поливка, учитељ у Руском Крстуру, Бачка,
 Стефанија Шимић, учитељица у Старом Бечеју, Бачка,
 Марија Гизела-Михалец, учитељица у Бачком Петровом Селу, Бачка,
 Миљко В. Богдановић, учитељ у Чачку.

ОТПУШТАЊЕ

Указом Њ. В. Краља од 28 маја 1924 године отпуштен је из државне службе, а на основи чл. 243. закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда Јосип Фукс, суплент учитељске школе у Дервенти.

ДЕКРЕТИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Декретом Господина Министра Просвете постављени су:

у Учишљској школи у Вршцу:

за суплента, са правима чиновника 9 групе I категорији Јелица Николајевићева, суплент III женске гимназије у Београду у истој групи и категорији, — по службеној потреби;

у женској Учишљској школи у Дубровнику:

за привремену предметну учитељицу, Јелисавета Крстићева, привремена предметна учитељица гимназије у Ћуприји;

у Учишљској школи у Суботици:

за школског лекара, Д-р Стојан Најдановић, санитетски мајор.

ОСТАВКЕ

Одлуком Господина Министра Просвете уважена је оставка на државну службу; Бориславу П. Стевановићу, професору учитељске школе у Алексинцу; и Д-р Милутину Павковићу, школском лекару учитељске школе у Суботици.

РАЗРЕШЕЊЕ

Одлуком Господина Министра Просвете разрешен је дужности Д-р Илија Бошковић, школски лекар учитељске школе у Даниловом Граду.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Одлуком Господина Министра Просвете постављен је:

у Учишљској школи у Алексинцу:

за школског лекара, Д-р Јосип Буцек, лекар у Алексинцу, — СНБр. 30085 од 21-VI-1924 године.

ОСТАВКЕ

Одлуком Господина Министра Просвете уважена је оставка на државну службу; Д-р Миливоју Сарвану, школском лекару учитељске школе у Алексинцу, — ОНБр. 30085 од 21-VI-1924 године;

Д-р Вери Марковићки, школском лекару учитељске школе у Београду, — ОНБр. 26228 од 30-V-1924 године;

Д-р Федору Мијинином, школском лекару учитељске школе у Вршцу.





ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

Претписом Господина Министра Просвете постављени су :

Божидар Д. Марковић, свршени ученик IV разреда учитељске школе без испита, за учитеља у 4 групи III категорије са основном платом првог степена у Клисури, окр. тиквешки, — ОНБр. 26220 од 17-V-1924 године ;

Милутин Ч. Жикић, свршени ученик учитељске школе са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Перлезу, Банат, — ОНБр. 25204 од 21-V-1924 године ;

Јован Р. Јагличић, свршени ученик учитељске школе без испита, за учитеља у 4 групи III категорије са основном платом првог степена у Тројацима, окр. битољски, — ОНБр, 25701 од 23-V-1924 године ;

Александар Димитријевић, свршени ученик IV разреда учитељске школе без испита, за учитеља у 4 групи III категорије са основном платом првог степена у Лопатинцима, окр. битољски, — ОНБр. 26336 од 27-V-1924 године ;

Војислав Ж. Ракић, свршени ученик учитељске школе без испита, за учитеља у 4 групи III категорије са основном платом првог степена у Трновцу, окр. битољски, — ОНБр. 26335 од 27-V-1924 године ;

Надежда В. Радосављевићева, свршена ученица учитељске школе без испита, за учитељицу у 4 групи III категорије са основном платом првог степена у Жировници, окр. тетовски, — ОНБр. 26335 од 27-V-1924 године.

Вера Милутиновићева, свршена ученица учитељске школе без испита, за учитељицу у 4 групи III категорије са основном платом првог степена у Гор. Ковиљу, Бачка, — ОНБр. 26270 од 28-V-1924 године ;

Милутин Дреноваховић, свршени ученик VIII разреда гимназије са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са првим степеном основне плате у Сврљигу, окр. нишки, — ОНБр. 26494 од 28-V-1924 године ;

Димитрије К. Николић, свршени ученик VIII разреда гимназије са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Црноштини, окр. врањски, — ОНБр. 26492 од 28-V-1924 године ;

Милић Р. Бојичић, свршени ученик учитељске школе са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Баћу, окр. берански, — ОНБр. 251104 од 22-V-1924 године ;

Велимир В. Лазовић, свршени ученик учитељске школе са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Фундини, окр. подгорички, — ОНБр. 25168 од 22-V-1924 године ;

Реџеп Дражанин, свршени ученик VIII разреда Муслиманске Медресе (Богословије) за дневничара у Новом Пазару, окр. рашки, — ОНБр. 26090 од 30-V-1924 год. ;

Хафиз Емрулах Качапор, свршени ученик VII разреда Муслиманске Богословије, за дневничара у Новом Пазару, окр. рашки, — ОНБр. 27247 од 30-V-1924 год. ;

Хафиз Абдулах Качапор, свршени ученик V разреда Муслиманске Богословије, за дневничара у Пожези, окр. рашки, — ОНБр. 27246 од 30-V-1924 године ;

Драгомир Р. Волић, свршени ученик IV разреда учитељске школе без испита, за учитеља у 4 групи III категорије са основном платом првог степена у Вилову, Бачка, — ОНБр. 28023 од 2-VI-1924 године ;

Михаило Ковачевић, свршени ученик IV разреда учитељске школе без испита, за учитеља у 4 групи III категорије, са основном платом првог степена у Обровцу, Бачка, — ОНБр. 28024 од 2-V-1924 године ;

Магдалена Л. Рајковићева, свршена ученица учитељске школе са испитом, за учитељицу у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Остружници, окр. београдски, — ОНБр. 27646 од 2-VI-1924 године ;

Ж





Лутвија Ђоровић, редуцирани вероучитељ, за дневничара учитеља у Барама, окр. рашки, — ОНБр. 14113 од 31-V-1924 године;

Неџип Османовић, редуцирани вероучитељ, за дневничара учитеља у Матејчи, окр. кумановски, — ОНБр. 16497 од 2-VI-1924 године;

Петар А. Поповић, свршени ученик Богословско-Учитељске школе са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Бајловцу, окр. кумановски, — ОНБр. 26570 од 28-V-1924 године;

Јованка Николићева, свршена ученица учитељске школе са испитом, за учитељицу у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Бобовишту, окр. нишки, — ОНБр. 27304 од 4-VI-1924 године;

Радоје С. Ивковић, свршени ученик учитељске школе без испита, за учитеља у 4 групи III категорије са основном платом првог степена у Петрову, окр. тиквешки, — ОНБр. 28015 од 2-VI-1924 године;

Душан Седларевић, свршени ученик Богословско-Учитељске школе без испита, за учитеља у 4 групи III категорије са основном платом првог степена у Уланцима, окр. тиквешки, — ОНБр. 27588 од 31-V-1924 године;

Раде Р. Миленковић, свршени ученик IV разреда учитељске школе без испита, за учитеља у 4 групи III категорије са основном платом првог степена у Доњем Ковиљу, Бачка, — ОНБр. 27634 од 31-V-1924 године;

Душан Елезовић, свршени ученик учитељске школе са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Језерину, окр. битољски, — ОНБр. 28478 од 4-VI-1924 године;

Милорад Ж. Костић, свршени ученик учитељске школе без испита, за учитеља у 4 групи III категорије са основном платом првог степена у Иванчишту, окр. битољски, — ОНБр. 28037 од 2-VI-1924 године;

Бранко Лукић, свршени ученик IV разреда учитељске школе без испита, за учитеља у 4 групи III категорије са основном платом првог степена у Доњој Лисини, окр. врањски, — ОНБр. 28002 од 2-VI-1924 године;

Фрања Лапинга, свршени ученик учитељске школе са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Крнаји, Бачка, — ОНБр. 26526 од 29-V-1924 године;

Христивоје Д. Петковић, свршени ученик учитељске школе са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Бостанима, окр. косовски, — ОНБр. 26966 од 31-V-1924 године;

Љубинка Јоксимовићка, свршена ученица учитељске школе са испитом, за учитељицу у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Крушару, окр. моравски, — ОНБр. 30043 од 12-VI-1924 године;

Миодраг С. Костић, свршени ученик Богословско-Учитељске школе без испита, за учитеља у 4 групи III категорије са основном платом првог степена у Сиркову, окр. тиквешки, — ОНБр. 27587 од 31-V-1924 године;

Стеван Шкулетић, свршени ученик учитељске школе са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Оруглици, окр. врањски, — ОНБр. 28421 од 12-VI-1924 године;

Зорка Анђелковићка, свршена ученица учитељске школе са испитом, за учитељицу у 2 групи II категорије са основном платом шестог степена у Чачку, окр. чачански, — ОНБр. 29219 од 11-VI-1924 године;

Теодосије М. Краљевић, свршени ученик III године учитељске школе, за учитеља у 4 групи III категорије са основном платом првог степена у Дренку, окр. кумановски, — ОНБр. 29085 од 9-VI-1924 године;

Хафуз Мехмед Алић, редуцирани вероучитељ, за дневничара у Кос. Митровици, окр. звечански, — ОНБр. 16118 од 10-VI-1924 године;



Будимир Станојевић, свршени ученик учитељске школе са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Гор. Ковиљу, Бачка, — ОНБр. 29638 од 10-VI-1924 године;

Вукашин Јоксимовић, свршени ученик Педагошког Одељења са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Мељаку, окр. плеваљски, — ОНБр. 28825 од 7-VI-1924 године;

Бранислава Милетићева, свршена ученица IV разреда учитељске школе без испита, за учитељицу у 4 групи III категорије са основном платом првог степена у Рткову, окр. крајински, — ОНБр. 28862 од 9-VI-1924 године;

Борка Стевановићева, свршена ученица IV разреда учитељске школе без испита за учитељицу у 4 групи III категорије са основном платом првог степена у Теарцу, окр. тетовски, — ОНБр. 28850 од 6-VI-1924 године;

Косара Вујичићева, свршена ученица учитељске школе са испитом, за учитељицу у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Никшићу, окр. никшићски, — ОНБр. 29012 од 6-VI-1924 године;

Бранимир М. Спасић, свршени ученик VIII разреда гимназије са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Мачкату, окр. ужички, — ОНБр. 28171 од 3-VI-1924 године;

Сава Стојић, досадашњи привремени учитељ са учитељским испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Селевцу, окр. смедеревски, — ОНБр. 29659 од 14-VI-1924 године;

Светислав Девић, свршени ученик учитељске школе са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Отошници, окр. кумановски, — ОНБр. 28688 од 7-VI-1924 године;

Душан В. Матић, свршени ученик VIII разреда гимназије са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Гор. Бањанима, окр. руднички, — ОНБр. 28587 од 18-VI-1924 године;

Демир Али Садик, редуцирани вероучитељ, за дневничара у Рељану, окр. кумановски, — ОНБр. 17211 од 14-VI-1924 године;

Мирослав Здравковић, свршени ученик богословско-учитељске школе са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Стружевцу, окр. пиротски, — ОНБр. 23590 од 15-V-1924 године;

Видак С. Петровић, свршени ученик VIII разреда гимназије са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са првим степеном основне плате у Орешковици, окр. пожаревачки, — ОНБр. 29507 од 9-VI-1924 године;

Ибрахим Аметовић, редуцирани вероучитељ, свршени ученик турске учитељске школе са испитом, за дневничара у Ораховици, окр. кумановски, — ОНБр. 17690 од 13-VI-1924 године;

Иван Перелигина, свршени ученик богословско-учитељске школе са испитом, из Русије, за дневничара у Мајској Међи, Барања, — ОНБр. 30542 од 18-VI-1924 год.;

Радосав Ј. Перовић, свршени ученик VIII разреда гимназије са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Дукату, окр. врањски, — ОНБр. 30203 од 13-VI-1924 године;

Душанка Качаревићева, свршена ученица учитељске школе са испитом, за учитељицу у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Топлом Долу, окр. врањски, — ОНБр. 30501 од 18-VI-1924 године;

Радован Р. Раилић, свршени ученик учитељске школе са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Кладници, окр. рашки, — ОНБр. 29886 од 14-VI-1924 године;

Миодраг Ивковић, свршени ученик учитељске школе са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Дедели, окр. тиквешки, — ОНБр. 28852 од 6-VI-1924 године;



Стојко М. Стошић, свршени ученик учитељске школе без испита, за учитеља у 4 групи III категорије са основном платом првог степена у Станчевцу, окр. кумановски, — ОНБр. 28811 од 6-VI-1924 године;

Фрања Пато, свршени ученик маџарске учитељске школе са испитом, за учитеља у 4 групи III категорије са основном платом првог степена у Локи, Бачка, — ОНБр. 29761 од 13-VI-1924 године;

Велибор Живковић, свршени ученик учитељске школе са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Росну, окр. рашки, — ОНБр. 31443 од 23-VI-1924 године;

Војислав М. Вучковић, свршени ученик богословско-учитељске школе са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са основном платом у Јажинцу, окр. призренски, — ОНБр. 30824 од 20-VI-1924 године;

Атанасије Поповић, досадашњи привремени учитељ са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Гор. Барбешу, окр. нишки, — ОНБр. 27899 од 20-VI-1924 године;

Јелица Рашићева, свршена ученица учитељске школе са испитом, за учитељицу у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Срп. Крстуру, Банат, — ОНБр. 32293 од 30-VI-1924 године;

Драгиња В. Велимировићева, свршена ученица учитељске школе без испита, за учитељицу у 4 групи III категорије са основном платом првог степена у Трговишту, окр. кумановски, — ОНБр. 29836 од 19-VI-1924 године;

Викторија Молнар, свршена ученица учитељске школе без испита, за учитељицу у 4 групи III категорије са основном платом првог степена у Бач. Петровом Селу, Бачка, — ОНБр. 31441 од 23-VI-1924 године;

Марко Стојковић, свршени ученик богословско-учитељске школе без испита, за учитеља у 4 групи III категорије са основном платом првог степена у Броду, окр. призренски, — ОНБр. 30034 од 25-VI-1924 године;

Спира Борзановић, свршени ученик богословско-учитељске школе без испита, за учитеља у 4 групи III категорије са основном платом првог степена у Броду, окр. призренски, — ОНБр. 30033 од 25-VI-1924 године;

Милан Терзић, свршени ученик учитељске школе са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Раждигању, окр. рашки, — ОНБр. 31442 од 23-VI-1924 године;

Драга Поповићева, свршена ученица учитељске школе са испитом за учитељицу у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Дужима, окр. никшићски, — ОНБр. 31440 од 23-VI-1924 године;

Душан В. Поповић, свршени ученик учитељске школе са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Наколецу, окр. битолски, — ОНБр. 31433 од 23-VI-1924 године;

Тахир Халил Попов, редуцирани вероучитељ, за дневничара у Новом Пазару окр. рашки, — ОНБр. 24450 од 20-VI-1924 године;

Демир Али Рамадан, редуцирани вероучитељ за дневничара у Рајинцу, окр. кумановски, — ОНБр. 6284 од 19-VI-1924 године;

Сабит Садријевић, редуцирани вероучитељ, за дневничара у Рамановцу, окр. кумановски, — ОНБр. 17022 од 14-VI-1924 године;

Сотир Х. Стојановић, свршени ученик VII разреда гимназије, за учитеља у 4 групи III категорије са основном платом првог степена у Ђавату окр. битолски, ОНБр. 30891 од 20-VI-1924 године;

Леополд Вебер, досадашњи привремени учитељ са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Св. Ивану, Бачка, ОНБр. 30878 од 20-VI-1924 године;



Јаков Војнић, свршени ученик учитељске школе са испитом, за учитеља у 3 групи II категорије са основном платом четвртог степена у Гају, Банат, — ОНБр. 31004 од 21-VI-1924 године;

Јелица Грујичићева, свршена ученица II године учитељске школе, за учитељицу у 4 групи III категорије, са основном платом првог степена у Јунацима, окр. рашки, — ОНБр. 31491 од 24-VI-1924 године;

Смиља Здравковићева, свршена ученица учитељске школе са испитом, за учитељицу у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Фердину, Банат, — ОНБр. 31623 од 24-VI-1924 год.

Никола Јордановић, свршени ученик реалке са испитом, за учитеља у 4 групи III категорије са основном платом првог степена у Ресну, окр. врањски, — ОНБр. 28019 од 21-VI-1924 године;

Тома Џмерковић, свршени ученик учитељске школе са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Томином Селу, окр. тетовски, — ОНБр. 29660 од 10-VI-1924 године;

Зорка Бурићева, свршена ученица учитељске школе са испитом, за учитељицу у 5 групи III категорије са основном платом првог степена у Гусињу, окр. андријевачки, — ОНБр. 31397 од 30-VI-1924 године;

Владан М. Павловић, свршени ученик учитељске школе са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Алибунару, Банат, — ОНБр. 32281 од 30-VI-1924 године;

Добринка Биволаревићева, свршена ученица учитељске школе са испитом, за учитељицу у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Ђурђеву, Бачка, — ОНБр. 32283 од 30-VI-1924 године.

Блажа Николић, свршени ученик учитељске школе са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Стојићеву, Банат, — ОНБр. 32282 од 30-VI-1924 године;

Љубица Јовановићева, свршена ученица учитељске школе са испитом, за учитељицу у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Бочару, Банат, — ОНБр. 31753 од 30-VI-1924 године;

Видосава Јовановићева, свршена ученица учитељске школе са испитом, за учитељицу у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Владимирову окр. брегалнички, — ОНБр. 32548 од 1-VII-1924 године;

Стеван М. Станковић, свршени ученик учитељске школе са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Гардиновцима, Бачка, — ОНБр. 31971 од 27-VI-1924 године;

Азис С. Салиовић, свршени ученик турске учитељске школе, за дневничара вероучитеља у Сиркову, окр. тиквешки, — ОНБр. 15509 од 2-VII-1924 године;

Бехлула Мехмед, свршени ученик ниже турске гимназије, за дневничара вероучитеља у Тетову окр. тетовски, — ОНБр. 17220 од 2-VII-1924 године;

Драгољуб Дамјановић, свршени ученик учитељске школе са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије са основном платом првог степена у Белој Цркви, окр. битолски, — ОНБр. 31915 од 1-VII-1924 године;

Фахри Адем Веру, свршени ученик VI разреда турске гимназије у Скопљу, за дневничара вероучитеља у Тетову, окр. тетовски, — ОНБр. 17217 од 5-VII-1924 год.;

Олга Живковићева, свршена ученица IV разреда Педагошког Одељења без испита, за учитеља у 4 групи III категорије са основном платом првог степена у Назорници, окр. врањски, — ОНБр. 31915 од 1-VII-1924 године;

Даница Стокићева, свршена ученица учитељске школе са испитом, за учитељицу у 5 групи II категорије са основном платом првог степена и Оризару, окр. брегалнички, — ОНБр. 32291 од 1-VII-1924 године.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А



ОДЛИКОВАЊА

Указом Њ. В. Краља од 7 маја 1924 године одликована је:

Орденом Свештога Саве V реда:

Мара Вучићевић, члан Народног Позоришта у Сарајеву.

Указом Њ. В. Краља од 28 маја 1924 године одликован је:

Орденом Свештога Саве IV реда:

Јулије Бетешт, оперни певач Државног Позоришта у Љубљани.

Указом Њ. В. Краља од 14 јуна 1924 године одликовани су:

Орденом Свештога Саве III реда:

Александар М. Јовановић-Видовац, трговац у Параћину, бив. председник општине у Параћину и бив. народни посланик;

Орденом Свештога Саве IV реда:

Светолик С. Брзаковић, школски надзорник у Ћуприји;
Застава Певачког Друштва „Љубљански Звон“ у Љубљани;
Тома К. Поповић, књижевник и учитељ поморске школе у Херцег Новом;
Д-р Антон Швигел, адвокат из Љубљане и председник Певачког Друштва „Љубљански Звон“;
Иван Дражил, чиновник из Љубљане.

Орденом Свештога Саве V реда:

Станислав Савић, председник општине у Поповцу;
Светислав К. Ђорђевић, председник општине у Параћину;
Јоца Стојчевић, члан Народног Позоришта у Новом Саду;
Сима Мијовић, учитељ у Пећи;
Милка Мирковић, учитељица у пензији из Параћина;
Лазар Петковић, учитељ у Параћину;
Силван Печенко, чиновник из Љубљане;
Зовко Преловец, чиновник Месне хранилице у Љубљани и хороваџа „Љубљанског Звона“.

Орденом Белог Орла V реда:

Драгомир Арамбашић, академски скулптор у Београду;
Матеја Хубад, управник Народног Гледалишта у Љубљани;
Д-р Виктор Новак, професор Университета и председник Савеза Певачких Друштава;
Александар Јемрић, бански саветник у Загребу.

Златном Медаљом за грађанске Заслуге:

Александар Јанчић, учитељ у Поповцу.

Сребрном Медаљом за грађанске Заслуге:

Живадин Трифуновић, школски благајник у Поповцу.

Указом Њ. В. Краља од 19 јуна 1924 године одликован је:

Орденом Белог Орла V реда:

Драгољуб М. Јовановић, главни архивар Министарства Просвете.



WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А



МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ
КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА СРЕДЊУ НАСТАВУ

СНБр. 7348.
24. јула 1924. године
у Београду.

Директорима (равнатељима) и управитељима свију средњих, грађанских (виших пучких, девојачких, нижих трговачких) и стручних школа.

Доставља се овај **Списак уџбеника** који се могу употребљавати у повереним вам школама с напоменом, да обратите нарочиту пажњу на наређење Господина Министра Просвете, које се налази на завршетку Списка.

Заст. Помоћника
Министра Просвете,
Т. Радивојевић.



СПИСАК УЏБЕНИКА

КОЈИ СЕ МОГУ УПОТРЕБЉАВАТИ У СВИМА СРЕДЊИМ, ГРАЂАНСКИМ И
СТРУЧНИМ ШКОЛАМА
КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

ВЕРОНАУКА

I РАЗРЕД

- Дим. Соколов*, Свештена историја старог завета. Н. Сад.
Јосиф Стојановић, Наука Хришћанска (стари завет). Београд.
Veliki katolički katekizam za srednje škole (po Deharbu). Zagreb.
J. Пешировић, Библијска повјесница старог и новог завјета. Загреб.
Zoch, **Evangelički katekizam** krišćanske vjere. Zagreb.
Schwarz, **Obredi** izraelske vjere. Zagreb.
Veliki katekizem. Ljubljana.
Милош Анђелковић, Хришћанска Наука. Београд.

II РАЗРЕД

- Дим. Соколов*, Свештена историја новог завета.
Јосиф Стојановић, Наука Хришћанска (нови завет). Београд.
Veliki katolički katekizam. Zagreb.
Stroj A., **Liturgika**. Ljubljana.
Роček, **Liturgika ili nauk o bogoštovnim obredima** katoličke crkve. Zagreb.
Маширевић, Слике из историје хришћанске цркве. Ср. Карловци.
Pindor, **Biblijska povjesnica za evangeličku mladež**. Zagreb.
Schwarz, **Obredi** izr. vjere. Zagreb.

III РАЗРЕД

- A. Рудаков*, Наука о богослужењу хришћанске цркве (обредословље).
Јосиф Стојановић, Наука Хришћанска (обредословље). Београд.
Iveković, **Biblijska povijest starozavjetne objave božje**. Zagreb.
M. Миловановић, Хришћански катихизис православне вјере. Нови Сад.
Schwarz, **Obredi** izr. vjere. Zagreb.
Karlin A., **Zgodovina razodetja božjega v stari zavezi**. Ljubljana.

IV РАЗРЕД

- Јосиф Стојановић*, Наука Хришћанска (катихизис). Београд.
Митрополић Филарет, Православни хришћански катихизис.
Гудек, **Povijest novozavjetne objave Božje**. Zagreb.
A. Живановић, Наука о богослужењу православне цркве или Православна литургија. Ср. Карловци.
Schwarz, **Obredi** izr. vjere. Zagreb.
Schwarz, **Povijest Židova I dio**. Zagreb.
Karlin A., **Zgod. razod. b. v novi zav.** Ljubljana.

V РАЗРЕД

- Рад. Грујић, Историја Хришћанске и Српске Цркве.* Београд.
Suk, Katolička apologetika. Zagreb.
Schwarz, Povijest Židova II sv. Zagreb.
Svetina J., Katol. verouk na višje razr. I knj. Resničnost kat vere. Ljubljana.
M. Живковић, Историја хришћанске цркве. Д. Тузла.

VI РАЗРЕД

- С. Теодоровић, Православна догматика.* Ср. Карловци.
Pečjak Gr., Resnice kat. vere. Ljubljana.
Barac, Katolička dogmatika. Zagreb.

VII РАЗРЕД

- Suk, Katolička moralka.* Zagreb.
С. Теодоровић, Моралка. Ср. Карловци.
Gr. Pečjak, Življenje po katoličkoj veri. Ljubljana.

VIII РАЗРЕД

- Lasman, Povijest crkve Hristove.* Zagreb.
С. Теодоровић, Моралка. Ср. Карловци.
Medved A., Zgod. kat. cerkve. Ljubljana.
Svetina J., Verske resnice za realko, učiteljsiše in licej. Ljubljana.

НАРОДНИ ЈЕЗИК

ШТИВО

I РАЗРЕД

- Милан Шевић, Српска читанка.* Књига прва. Београд.
Милош Ивковић, Читанка. Београд.
Divković, Hrvatska čitanka. Zagreb.
Brinar, Čit. za mežč. šole I del. Ljubljana.
Wester J., Slov. čitanka. Ljubljana.
Шевић—Ђуковић, Читанка за I. разред, Сарајево.

II РАЗРЕД

- Милан Шевић, Српска читанка.* Књига II. Београд.
В. Јовановић и М. Ивковић, Читанка. Београд.
Šarić, Hrvatska čitanka. Zagreb.
Wester, Slov. čit. Ljubljana.
Шевић—Ђуковић, Читанка за II разред. Сарајево.

III РАЗРЕД

- М. Шевић, Српска читанка, књига III.* Београд.
В. Јовановић и М. Ивковић, Читанка. Београд.
Divković, Hrvatska čitanka. Zagreb.
Wester, Slov. čitanka. Ljubljana.
Шевић — Ђуковић, Читанка за III разред. Сарајево.



IV РАЗРЕД

- М. Шевић*, Читанка, књига IV. Београд.
В. Јовановић и *М. Ивковић*, Читанка. Београд.
Ђивковић, *Hrvatska čitanka*, III. Zagreb.
Wester, *Slovenska čitanka*. Ljubljana.
Шевић — *Ђуковић*, Читанка. Сарајево.

V РАЗРЕД

- М. Башић*, Из старе српске књижевности. Београд.
Petračić—Zagoda, *Hrvatska čitanka I dio*. Zagreb.
Grafenauer J., *Slovenska čitanka I*. Ljubljana.

VI РАЗРЕД

- Dr. Branko Vodnik*, Pregled hrvatske i srpske književnosti u ogledima. Knjiga I.
Hrvatsko-srpska književnost do kraja 18. veka. Zagreb.
Grafenauer, *Slovenska čitanka II*.
Dr. Prohaska, *Hrvatska čitanka za trg. akad. II dio. Pov. knjiž. u primjerima*.
Zagreb.

VII РАЗРЕД

- Јеремија Живановић*, Примери нове књижевности I део: 18. век и прва
половина 19. века. Београд.
Sket J., *Slovenstvena čitanka*. Dunaj.
Šurmin—Bosanac. Čitanka iz književnih starina st. slov. hrv. i srp. Zagreb.
Dejanović—Stipančić, *Jugoslovensko lišće za omladinu*. Split.

ГРАМАТИКА

I РАЗРЕД

- Љ. Сшојановић*, Лекције из српске граматике. Београд.
Милош Ивковић, Српска граматика. Београд.
М. Шевић, Српска граматика. Београд.
Dr. Tomo Maretić, *Hrvatska ili srpska gramatika*. Zagreb.
Ђивковић, *Oblici i sintaksa hrv. jezika*. Zagreb.
Nikola Simić, *Gramatika srpsko-hrvatskoga jezika*. Sarajevo.
Breznik A., *Slov. pravopis*. Ljubljana.
Breznik A., *Slov. slovnica*. Celovec.

II РАЗРЕД

- Љ. Сшојановић*, Лекције из српске граматике. Београд.
Ј. Лукић, *Облици српског језика*. Београд.
Dr. Tomo Maretić, *Hrvatska ili srpska gramatika*. Zagreb.
Lesica Lokovšek-Mole, *Prva srbska ali hrvatska čitanka*. Zagreb.

III РАЗРЕД

- Љ. Сшојановић*, Српска граматика. Београд.
Dr. Tomo Maretić, *Hrvatska ili srpska gramatika*. Zagreb.
Lesica-Lokovšek-Mole: *Prva srbska ali hrvatska čitanka 2. deo*. Zagreb.

IV РАЗРЕД

- Илија Лалевућ*, Синтакса српског језика. Београд.
Јанко Лукић, Синтакса српског језика. Београд.
Јеремија Живановић, Основи синтаксе српско-хрватског језика. Београд.
Dr. Томо Марећ, Hrvatska ili srpska gramatika. Zagreb.
Dr. D. Boranić, Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zagreb.

V РАЗРЕД

- Breznik*, Slov. slovnica. Celovec.
Mareć, Gramatika hrvatskog ili srpskog jezika. Zagreb.
Ilešić, Srbohrvaška vezbenica. Ljubljana.

VII РАЗРЕД

- Д-р А. Белић*, Правопис српско-хрватског књижевног језика. Београд.
Broz—Bosanac, Oblici jezika staroga slovenskoga. Zagreb.

ИСТОРИЈА КЊИЖЕВНОСТИ

V РАЗРЕД

- Павле Појовић*, Преглед српске књижевности. Београд.
Grafenauer Iv., Kratka zgodovina sloven. slovstva. Ljubljana.

VI РАЗРЕД

- П. Појовић*, Преглед српске књижевности. Београд.
Dr. B. Vodnik, Pregled. Zagreb.

VII РАЗРЕД

- Јован Скерлић*, Преглед српске књижевности. Београд.
Dr. B. Vodnik, Pregled. Zagreb.
Dr. Drag. Prohaska, Pregled hrv. i srpske književnosti. Zagreb.

VIII РАЗРЕД

- Ј. Скерлић*, Историја нове српске књижевности. Београд.
П. Поповић, Jugoslovenska književnost. Београд.
Dr. B. Vodnik, Pregled. Zagreb.
Тух. Осшојућ, Историја српске књижевности за средње школе. Београд

ТЕОРИЈА КЊИЖЕВНОСТИ

V—VIII РАЗРЕД

- П. Ђорђевић*, Теорија Књижевности. Београд.

ФРАНЦУСКИ ЈЕЗИК

I РАЗРЕД

- Juvančić*, Cours élémentaire de la langue française. Ljubljana.
Juvančić, Učna knjiga franc. jez. I del. Ljubljana.
Šturm. Fr., Francuska vadnica I del. Ljubljana.
Marković Jel., Méthode de lecture française. Београд.



II РАЗРЕД

- Павле Појовић*, Француска читанка. Београд.
Др. М. Тривунац, Француска читанка, са граматиком и речником. Део I. Београд.
Павле Појовић, Француска граматика. Београд.
Јуванчић, Усна knjiga franc. jezika II del. Ljubljana.
Šturm, Franc. vadnica II.
Laval—Petrović, Cours de langue française, I. Beograd.

III РАЗРЕД

- П. Појовић*, Француска читанка. Београд.
Д-р М. Тривунац, Читанка. Београд.
П. Појовић, Француска читанка. Београд.
Т. Сптарчевић, Облици француских глагола. Београд.
Dr. J. Adamović, Francuska početnica na temelju zorne obuke i štiva. Zagreb.
Juvančić, Cours moyen de la I. fr. Ljubljana.
Е. Лавал и Свеш. Пејровић, Cours de langue française, II. Београд.

V РАЗРЕД

- Adamović*, Francuska čitanka s bilješkama i rječnikom. Zagreb.
Б. Поповић и Д-р М. Тривунац, Француска читанка. Београд.

VI РАЗРЕД

- Gratacap et Mager*, Les grands écrivains de la France.
Sarazin, Ogledi iz franc. književnosti. Zagreb.

РЕЧНИЦИ:

- Ј. Спшеовић*, Цепни француско-српски речник. Београд.
Ј. Спшеовић, II део, српско-француски. Београд.
Насиас Пејровић, Француско-српски. Београд.
Dr. J. Adamović, Francuko-hrvatski rječnik. Zagreb.
Dr. A. Gavazi, Hrvatsko-francuski rječnik. Zagreb.
Dr. Putner, Franc. besednjak. Ljubljana.

ГРАМАТИКА

- Adamović*, Francuska gramatika. Zagreb.
Мурко Дамњановић, Француски неправилни глаголи. Београд.

НЕМАЧКИ ЈЕЗИК

I РАЗРЕД

- Dr. H. Scheidela*, Njemačka vježbenica. Zagreb.
Dr. H. Scheidela, Njemačka gramatika. Zagreb.
Tomlirz, Dtsch. Sprachbuch f. Nichtdeutsche Volksschulen. Zagreb.

II РАЗРЕД

- Dr. H. Scheidela*, Vježbenica. Zagreb.
Končnik Fon., Dtsch. Leseb. II Band. Ljubljana.



III РАЗРЕД

E. Pascher, **Нјемачка вјежбеница**. Загреб.
Končnik Fran, **Dtsch. Lesebuch**. Ljubljana.

IV РАЗРЕД

Тривунац—Канџија, **Немачка читанка**. Београд.

V РАЗРЕД

М. Тривунац и Ј. Канџија, **Немачка читанка**. Београд.
Влад. Малина, **Немачка читанка**. Београд.
Сш. Предић, **Немачка граматика**. Београд.
Сш. Предић, **Синтакса**. Београд.
Pascher, **Нјемачка читанка**. Загреб.
Tschinkel J., **Dtsch. Sprachlehre f. Mittelschulen**. Dunaj.
Bauer, Jellinek, Pollak Streinz, **Deutsch. Lesebuch**. Dunaj.
Bauer, Jellinek etc., **Leitfaden f. Deutsch. Literatur I deo**. Dunaj.

VI РАЗРЕД

М. Тривунац и Ј. Канџија, **Немачка читанка**. Београд.
Bauer, Jellinek и ш. д. **Leitfaden**. Dunaj.

VII РАЗРЕД

М. Тривунац и Јов. Канџија, **Немачка читанка**. Београд.
Pinter R., **Нјемачка читанка**. Загреб.
Bauer, Jellinek и т. д., **Deutsch Lesebuch**. Dunaj.
Bauer, Jellinek и т. д., **Leitfaden f. Deutsch. Literatur**. Dunaj.

VIII РАЗРЕД

Pinter R., **Нјемачка читанка**. Загреб.
Bauer Jellinek и т. д., **Deutsch. Lesebuch**. Dunaj.
Bauer, Jellinek и т. д., **Leitfaden f. Deutsch. Literatur**. Dunaj.

ПОМОЋНЕ КЊИГЕ

Kralj Viktor, **Kratka uputa u njemačku literaturu**. Sarajevo.
Willmanns, **Deutsche Schulgramatik I. Teil**. Berlin.
Dr. Franz Spengler, **Deutsche Schulgramatik**. Wien.
Hans Sommert, **Grundzüge der deutschen Poetik**. Wien.
Јован Канџија, **Речник немачко-српски**. Београд.
Јован Канџија, **Hauslecture, I**. Београд.

ИТАЛИЈАНСКИ ЈЕЗИК

Dr. V. Lozovina, **Talijanska vježbenica**. Split.
Dr. V. Lozovina, **Talijanska čitanka**. Split.

ЛАТИНСКИ ЈЕЗИК

I РАЗРЕД (III РАЗРЕД РЕАЛНИХ ГИМНАЗИЈА)

Horvatin M., **Latinska vježbenica**. Загреб.
Pipenbacher J., **Latinska slovn.** Ljubljana.
Pipenbacher J., **Latinska vadnica**. Ljubljana.



II РАЗРЕД (IV РАЗРЕД РЕАЛНИХ ГИМНАЗИЈА)

Dr. P. Ećimović, Latinska vježbenica. Zagreb.
Pipenbacher, Latinske vadbe. Ljubljana.

III РАЗРЕД

Milan Žepić, Latinske i hrvatske zadaće o skladnji latinskoga jezika. Zagreb.
Dr. Golik, Latinska gramatika. Zagreb.
Pipenbacher, Latinske vadbe. Ljubljana.
Košan L., Latinska čitanka.

IV РАЗРЕД

Milan Žepić, Zadaće o skladnji latinskoga jezika. Zagreb.
Pipenbacher, Latinske vadbe. Ljubljana.
Košan J., Latinska čitanka. Ljubljana.

V РАЗРЕД

Д-р Н. Вулић, Латинска читанка. Београд.
Д-р Н. Вулић, Латинска граматика I део. Облици. Београд.
Д-р Н. Вулић, Синтакса с примерима. Београд.
И. Лалевић, Упоредна синтакса латинске и српске сложене реченице. Београд.
Д-р Јован Туроман, Латинска граматика I део. Наука о облицима. Београд.
Д-р Јован Туроман, Латинска синтакса. Београд.
Сава Максић, Латинска граматика I део. Београд.
Миша Живковић, Латинска читанка I део. Београд.
Миша Живковић, Латинска читанка II део. Београд.
Јован Чолић, Латинска читанка с граматиком. Београд.
Дамњан Божић, Латинска читанка. Београд.
Brežnik, Latinske vadbe.

VI РАЗРЕД

Д-р Н. Вулић, Латинска читанка. Београд.

VII РАЗРЕД

Jelovšek-Košan, Latinske vadbe. Ljubljana.

ИЗДАЊЕ КЛАСИКА С КОМЕНТАРИМА

Др. Н. Вулић, Латински писци (Непот, Цезар, Федар, Овидије, Ливије, Салустије, Цицерон, Виргилије, Тацит, Хорације). Београд.
Фр. Елезовић, Коментар уз изабрана места из Овидија. Београд.
М. Ј. Мајзнер, Корнелије Непот. Београд.
М. Ј. Мајзнер, Речи и напомене за XXI књ. Историје Тита Лив. Београд.
Лазар Перовић, Југуртин рат. Београд.
Лазар Перовић, Говори Цицеронови против Катилине. Београд.
Лазар Перовић, Цезар, Галски рат. Београд.
Драг. Лазаревић, Carmina Selecta (са животима и коментарима). Београд.
Dr. Golik, Izabrani Plinijevi listovi. Zagreb.
Dr. Golik, Izbor iz retoričkih i filozofijskih djela M. Tulija Cicerona. Zagreb.
Dr. Golik, Izabrane pjesme Kvinta Horacija Flaka. Zagreb.



- M. Kuzmić, P. Vergilije Maron u izboru.* Zagreb.
M. Kuzmić, Ciceronov prvi govor protiv Katiline. Zagreb.
M. Kuzmić, Ciceronov četvrti govor protiv Katiline i govor za pjesnika Arhiju. Zagreb.
M. Kuzmić, G. Salustija Krispa rat s Jugurtom. Zagreb.
M. Kuzmić, K. Tacita, Agricola. Zagreb.
M. Kuzmić, K. Tacita, Razgovor o govorništvu. Zagreb.
M. Kuzmić, Ciceronov govor za Tita Anija Milona. Zagreb.
K. Rac, Izbor iz djela Ovidijevih. Zagreb.
Golik, Izbor iz Kornelija Nepota. Zagreb.
Bradač Fr., Izbrane pesmi Katula, Tibula in Propercija. Ljubljana.

ПОМОЋНЕ КЊИГЕ

- И. Лалевић, Кратак преглед историје римске књижевности.* Београд.
Рисџић - Богдановић, Речник латинско-српски. Београд.
Дивковић, Латинско-хрватски рјечник. Zagreb.
Мушић, Нacrт грчких и римских старина. Zagreb.
Сенс Стј., Примјери из римске књижевности у хрватском пријеводу. Zagreb.
Кошан Ј., Латинско-слов. словар к лат. читанки. Ljubljana.
Кошан Ј., Лат.-слов. словарчек к лат. читанки. Ljubljana.

ГРЧКИ ЈЕЗИК

III РАЗРЕД

- Сченкл - Мушић, Грчка почетница.* Zagreb.
Др. Мушић, Граматика грчкога језика. Zagreb.
Брадач - Осана, Грчка слов. Ljubljana.
Брадач Fr., Грчка вадн. Ljubljana.

V РАЗРЕД

- Томињећ Ј., Грчка словн.* Ljubljana.
Томињећ Ј., Грчка вадн. Ljubljana.

КЛАСИЦИ С КОМЕНТАРОМ

- M. Kuzmić, Sofoklova Antigona.* Zagreb.
M. Kuzmić, Platonov Lahet. Zagreb.
M. Kuzmić, Platonov Tedon. Zagreb.
A. Musić, Odabrani dijelovi iz Aristotela. Zagreb.
K. Rac, Izbor iz spisa Ksenofontovih. Zagreb.
Томињећ, Ksenof. slovar k Prinzu. Izbor iz Ksen. Zagreb.

ПОМОЋНЕ КЊИГЕ

- Стј. Сенс, Грчко-хрватски рјечник за школе.* Zagreb.
A. Musić, Nacrт грчких и римских старина. Zagreb.
Стј. Сенс, Примјери из грчке књижевности у хрватском пријеводу. Zagreb.
Бедјанић Мартин, Рјечник Homerovih pjesama. Zagreb.
Доклер А., Грчки словар.



ГЕОГРАФИЈА

I РАЗРЕД

- Т. Радивојевић*, Основи земљописа Београд.
Rajk—Kržišnik, *Zemljepis I del.* Ljubljana.
Д-р Б. Милојевић, Основна географска знања. Београд.
Мих. С. Радовановић, Велики атлас. Београд.
Влад. Маринковић, Географски атлас. Београд.

II РАЗРЕД

- Т. Радивојевић*, Ваневропски континенти са Земљописном читанком. Београд.
Д-р Б. Милојевић, Земљопис : Азија, Африка, Аустралија и Америка. Београд.
Мих. С. Радовановића, Велики Атлас. Београд.

III РАЗРЕД

- Т. Радивојевић*, Европа са Земљописном Читанком. Београд.
Д-р Б. Ж. Милојевић, Европа. Београд.
Влад. Маринковић, Географски атлас. Београд.
Мих. С. Радовановић, Велики атлас. Београд.

IV РАЗРЕД

- Т. Радивојевић*, Балканско Полуострво и Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Београд.
Д-р Б. Ж. Милојевић, Наша домовина, Београд.
Мих. С. Радовановић, Велики Атлас. Београд.

V РАЗРЕД

- Т. Радивојевић*, Основи Математичке Географије. Београд.
Т. Радивојевић, Основи физичке Географије. Београд.
Д-р Бор. Милојевић, Физичка Географија.
Dr. Geistbeck, *Grundzüge der Mathematischen und Physischen Erdkunde.*
Мих. С. Радовановић, Велики атлас. Београд.

VI РАЗРЕД

- Т. Радивојевић*, Основи физичке Географије и Основи Антропогеографије. Београд.
Д-р Бор. Ж. Милојевић, Физичка Географија и Антропогеографија. Београд.
Šarabon V., *Gospodarska geografija.* Ljubljana.
Dr. Geistbeck, *Grundzüge der Mathematischen und Physischen Erdkunde.*
Мих. С. Радовановић, Атлас. Београд.

VIII РАЗРЕД

- П. Соколовић и Дим. Борђевић*, Балканско Полуострво и Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Београд.
Д-р Б. Милојевић, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Београд.
Мих. С. Радовановић : Велики Атлас. Београд.
Влад. Маринковић, Атласне карте I—VI. Београд.



ИСТОРИЈА

I и II РАЗРЕД

Bučar J., Zgodovina starega veka. Ljubljana.
Putzger-Srkulj. Histor. atlas za stari, srednji i novi vek. Zagreb.

III РАЗРЕД

Миленко Вукићевић, Историја српскога народа. Београд.
Св. Сшанојевић, Историја српскога народа. Београд.
A. Sztanojevic, A szerb nemzet története, I и II. Beograd.
Лука Зрнић, Историја српског народа (и осталих Јужних Словена) I део. Београд.
Dr. Stj. Srkulj, Orca povijest. Zagreb.
Dr. Milan Prelog, Povijest staroga veka. Sarajevo.
Д-р Милан Прелог, Историја новог вијека. Сарајево.
Д-р Милан Прелог, Повијест средњег вијена. Сарајево.
Melik A., Zgodovina srednjega veka. Ljubljana.

IV РАЗРЕД

Св. Сшанојевић, Историја српског народа, II део. Београд.
Лука Зрнић, Историја српског народа, II део. Београд.

V РАЗРЕД

Л. Зрнић, Историја, Стари Век. Београд.
Милан Косић, Историја Старог Век. Београд.
Srkulj, Povijest staroga vijeka. Zagreb.
Pirc: Zgodovina starega veka.

VI РАЗРЕД

Л. Зрнић, Историја Средњег Век. Београд.
Srkulj, Povijest srednjega vijeka. Zagreb.

VII РАЗРЕД

Л. Зрнић, Историја Новог Век. Београд.
Srkulj, Povijest novoga vijeka. Београд.
Melik A., Zgodovina Srbov, Hrvatov in Slovencev. Ljubljana.

VIII РАЗРЕД

Л. Зрнић, Историја Новог Век. Београд.
Св. Сшанојевић, Историја Срба, Хрвата и Словенаца. Београд.
Св. Сшанојевић, Историја Срба, Хрвата и Словенаца — за школе са немачким и мађарским наставним језиком. Београд.
Св. Сшанојевић, Српска Историја, превео на мађарски Д-р К. Ђурић, за одељења са мађарским наставним језиком.

ПРИРОДНЕ НАУКЕ

I РАЗРЕД

Никола Ранојевић, Јестаственица I део. Зоологија. Београд.
Љуб. Миљковић, Зоологија. Београд.



- Драг. Анђић* (по Бонију) Зоологија. Београд.
Нед. Дивац, Зоологија I део. Београд.
Pokorny, Fritsch, Gjurašinović, Prirodopis bilja. Zagreb. Prirodopis rastlinstva. Ljubljana.
Pokornys, Tierkunde, bearbeitet von R. Latzel. Wien.
Macher J., Prirodopis živalstva. Ljubljana.
Macher J., Prirodopis rastlinstva. Ljubljana.

II РАЗРЕД

- Ж. Јуришић*, (по Бонију), Јестаственица, II део Ботаника. Београд.
Pokorny, Fritsch, Gjurašinović, Јестаственица.
Pokorny, Latzel, Host, Prirodopis životinjstva. Ljubljana.
Macher J., Prirodopis živalstva. Ljubljana.
Macher J., Prirodopis rastlinstva. Ljubljana.

III РАЗРЕД

- Милан Дукић*, Физика. Београд.
Јеленко Михајловић, Експериментална Физика. Београд.
Свеш. Обрадовић, Физика. Београд.
Кићера, Подела fizike. Zagreb.
Seneković, Fizika. Ljubljana.
Dr. Karl Rosenberg, Lehrbuch der Physik. Wien.

IV РАЗРЕД

- А. Станојевић*, Хемија са основима минералогije. Београд.
Драг. Анђић, Хемија с минералогijом. Београд.
Сима Лозанић, Хемија. Београд.
Hofman-Sandor, Kemija i mineralogija. Zagreb.
Herle Vl., Kemija in mineralogija. Ljubljana.
Baebler, Kemija in mineralogija. Ljubljana.
Tučan, Mineralogija i Geologija. Zagreb.

V РАЗРЕД

- Ж. Јуришић*, Јестаственица II део. Ботаника. Београд.
Burgerstein-Kišpatic, Botanika. Zagreb.
Sandor F., Anorganska Kemija. Zagreb.
Macher J., Botanika. Ljubljana.
Fran Tučan, Mineralogija i Geologija. Zagreb.
Pokornys, Pflanzenkunde bearbeitet von Dr. K. Fritsch — Wien.
Georg Firtsch, Pflanzenkunde — Wien.
Wossidlo, Leitfaden der Botanik — Berlin.
F. Frank W. Banhofer und Joh. Hinterwaldner, Tier- und Pflanzenkunde. Wien.

VI РАЗРЕД

- Милан Томић*, Зоологија по Шмајлу I део: Наука о човеку. Београд.
Smalian, Leitfaden der Tierkunde. Leipzig.
Недељко Дивац, Антропологија. Београд.



Неделько Дивац, Зоологија. Београд.
Љубомир Давидовић, Зоологија. Београд.
Woldžich Medić, Zoologija. Zagreb.

VII РАЗРЕД

Милан Дукић, Физика. Београд.
Д-р В. К. Пејковић, Геологија и Минералологија. По П. Вагнеру. Београд.
А. Сјанојевић, Геологија. Београд.
А. Сјанојевић, Минералологија. Београд.
Анђић и Ракић, Минералологија. Београд.
Hondl, Fizika. Zagreb.
Reisner, Fizika. Ljubljana.
Reisner, Kemija. Ljubljana.
Poljanec L. Mineralogija in geologija. Celovec.
Dr. Karl Rosenberg, Lehrbuch der Physik. Wien.

МАТЕМАТИКА

I РАЗРЕД

Мочник, превод Ст. Давидовића, Аритметика. Београд.
Мочник, превод Ст. Давидовића, Геометрија. Београд.
Hočevar—Škarica, Aritmetika. Zagreb.
Mihletić, Nauka o prostoru. Zagreb.
Hočevar—Bosutić, Geometrija. Sarajevo.
J. Božičević, Geometrija. Split.
Matek — Peterlin, Aritmetika I-III r. Ljubljana.
Mazi J., Geom. pazorni nauk. Ljubljana.
Mazi J., Geometrija I. Ljubljana.
Рисџа Карљиковић, Геометрија. Београд.
Ђ. Рокнић, Аритметика. Београд.
Милан С. Недић, Аритметика. Београд.
Милан С. Недић, Геометрија. Београд.
Ђ. Рокнић, Наука о простору. Београд.
Л. Јамници, Аритметика. Сарајево.

II РАЗРЕД

Мочник, превод Ст. Давидовића, Аритметика. Београд.
Hočevar—Škarica, Aritmetika. Zagreb.
J. Božičević, Geometrija. Split.
Mazi, Geometrija II. Ljubljana.
Ђ. Рокнић, Аритметика. Београд.
Милан С. Недић, Аритметика. Београд.
Рисџа Карљиковић, Геометрија. Београд.
Милан С. Недић, Геометрија. Београд.

III РАЗРЕД

Мочник, превод Ст. Давидовића, Аритметика. Београд.
Мочник, превод Ст. Давидовића, Геометрија. Београд.
Hočevar—Škarica, Aritmetika. Zagreb.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

- Ђ. Рокнић, **Аритметика**. Београд.
 Мајсен, **Opitno mjerstvo**. Zagreb.
 Ј. Вожићевић, **Геометрија**. Split.
 Мазі, **Геометрија III**. Ljubljana.
 Милан С. Недић, **Геометрија и Алгебра**. Београд.
 Риста Карљиковић, **Геометрија**. Београд.

IV РАЗРЕД

- Мочник, Превод Ст. Давидовића, **Аритметика**. Београд.
 Ноћевар—Skreblin, **Аритметика**.
 Милетић F., **Nauka o prostoru**. Zagreb.
 Мјерствено цртање. Zagreb.
 G. Marhoccchia—J. Prijatelj, **Геометрија**. Split.
 Матеk, **Аритметика in Algebra**, IV in V r. Ljubljana.
 Матеk, **Геометрија**, IV in V r. Ljubljana.
 Inpopolnil J. Mazi, **Геометрија**. Ljubljana.
 Јеран, **Osnovni pojmi opisne geometrije**. Ljubljana.
 Риста Карљиковић, **Геометрија**. Београд,
 Ђ. Рокнић, **Аритметика**. Београд.
 Милан С. Недић, **Геометрија и алгебра**. Београд.

V РАЗРЕД

- Сш. Давидовић, **Геометрија I део Планиметрија**. Београд.
 Сш. Давидовић, **Алгебра**. Београд.
 Милетић, **Nauka o prostoru**. Zagreb.
 Ноћевар — Varićak, **Аритметика**. Zagreb.
 Мајсен, **Геометрија**. Zagreb.
 Милан С. Недић, **Алгебра**. Београд.
 Милан С. Недић, **Геометрија**. Београд.
 Ђ. Рокнић, **Аритметика**. Београд.

VI РАЗРЕД

- Сш. Давидовић, **Геометрија II део. Стереометрија**. Београд.
 Сш. Давидовић, **Алгебра**. Београд.
 Сш. Давидовић, **Логаритамске таблице**. Београд.
 Ноћевар—Varićak, **Аритметика**. Zagreb.
 Матеk—Zupančič, **Аритметика in Algebra**. Ljubljana.
 Матеk Bl. **Геометрија**. Ljubljana.
 Schlömilch—Maјsen, **Logaritmi**. Zagreb.
 Милан С. Недић, **Алгебра**. Београд.
 Милан С. Недић, **Геометрија**. Београд.
 Ђ. Рокнић, **Аритметика**. Београд.

VII РАЗРЕД

- Сш. Давидовић, **Алгебра**. Београд.
 Стева Давидовић, **Геометрија III део ; Тригонометрија**. Београд.
 Милан С. Недић, **Алгебра**. Београд.

Милан С. Недић, Геометрија. Београд.
 Ђ. Рокнић, Аритметика. Београд.
 Ноћевар — Варићак, Аритметика. Загреб.

VIII РАЗРЕД

Сш. Давидовић, Геометрија IV. део: Основи Аналитичне Геометрије. Београд.
 Милан С. Недић, Геометрија. Београд.
 Ристић Карљиковић, Аналитика равнине.
 Сш. Давидовић, Алгебра. Београд.
 Ђ. Рокнић, Аритметика. Београд.
 Милан С. Недић, Алгебра. Београд.

ФИЛОСОФСКА ПРОПЕДЕВТИКА

VII РАЗРЕД

Ozward K., Logika kot sploško vedoslovje. Gorica.
 Ozward K., Psihologija. Ljubljana.
 Arnold, Logika. Zagreb.
 Arnold, Psihologija. Zagreb.

VIII РАЗРЕД

Св. Максимовић, Основи психологије, логике и педагогије. Београд.
 Д-р Св. Ристић, Логика. Београд.
 Arnold, Logika. Zagreb.
 Arnold, Psihologija. Zagreb.
 Ozvald K., Psihologija. Ljubljana.

СТЕНОГРАФИЈА И КОРЕСПОНДЕНЦИЈА

Novak Fr., Slov. stenografija I del, Koresp. pismo. Ljubljana.
 Novak Fr., Slov. stenografija II del, Debatno pismo. Ljubljana.
 Novak Fr., Slov. stenografija, koresp. pismo. Ljubljana.
 Novak Fr., Zaznamek okrajšav korespond. pisma. Ljubljana.

МУЗИКА

Ђорђевић Влад., Збирна одабраних песама. Београд.
 Ђорђевић Влад., Школа за виолину. Београд.

Одобравајући уиошребу уџбеника у овом Списку, наређујем да се од почетка нове (1924./5.) школске године, т. ј. од 24. августа о. г., не може употребљавати ниједан други уџбеник ни у једној средњој, грађанској (девојачкој, трговачкој, мешчанској), учитељској и њима сличној школи. За прекорачење ове наредбе биће у првом реду одговоран предметни наставник, а тако исто и разредни старшина и директор, односно управитељ, школе.



Ако је случајно у Списку изостала која књига из Списка СНБр. 12521 од 21. авг. 1921. год., или од оних које су доцније одобрене, писац се може обратити Министарству за потребну исправку. Но та ће се исправка учинити само у случају, ако је књига која је у Списку СНБр. 12521 од 1921. год. препоручена за употребу као још неодобрена, па је накнадно препоручена од Главног Просветног Савета и одобрена од Министра Просвете.

Ово наређење саопштити на потпис директорима (равнатељима), управитељима и наставницима свију напред наведених школа, с тим да су дужни **одмах** потврдити пријем Списка уџбеника и овог наређења.

у Београду,
23. јула 1924. год.

Министар Просвете,
Прибићевић, С. Р.

Да је овај препис веран оригиналу тврди

у Београду,
24. јула 1924. год.

Заст. Помоћника
Министра Просвете,
Т. Радивојевић, С. Р.



Т. Г. МАСАРИК

— УТИСЦИ О ЊЕГОВОЈ ЛИЧНОСТИ И ЊЕГОВА ИДЕОЛОГИЈА —

Као што је познато, грчки филозоф Платон, у своме спису о држави и о друштву, одабрао је филозофе за владаре.

Чешки народ је избором Томаша Масарика за председника републике остварио Платонов идеал.

Хладних зимских дана 1918, Праг се спремао да дочека Масарика. Пријатељи су му отпутовали на сусрет. Свет из унутрашњости појурио је у Праг. Не треба да кажем како је цео рад око дочека био изврсно организован. Свако је имао одређено место. Девојке у лепој, живописној ношњи разних чешких и словачких крајева испуниле су огроман простор пред музејом, дајући јединствену слику шареног, живог венца. Соколи, грађанство, народ, заставе, све је изгледало у свечано притајеној радости.

Око подне отишла сам у Парламенат; желела сам не само да видим него и да чујем великог човека, филозофа и пријатеља нашега народа. Око два сата сала је била препуна: посланици, публика, страни делегати, новинари. Привидна стрпљивост, а стварна нестрпљивост, огледала се на свима. Сви су очекивали њега, све душе желеле су њега. Око четири и по зачусмо споља зврјање аутомобила окићених венцима и заставицама, видесмо како чешки војници одадоше почасти, и за неколико тренутака посред свечане тишине ушао је Масарик. Витак, прав као свећа, и ако је био професор и имао тада већ око 70 година, са филозофским погледом. Црте, држање, одавали су не-саломљиву вољу и свест о њој, осећало се да зна шта треба и како треба чинити. Цело време је стајао; глас му је био тих, уморан, али сигуран. На столици, при састанку са својим старим пријатељима, заплакао се; у Парламенту је био миран, достојанствен. Говорио је кратко, прешао одмах на рад, и утврдио саслушање страних делегација.

Када смо изашли, са кеја Влтаве видео се осветљен двор и тамна шиљаста сенка цркве светог Вита. Размишљала сам о прошлости и



будућности људи који су пролазили задовољни, срећни. Омладина у народној ношњи ишла је да чехословачком песмом поздрави прво вече Масарику у слободној отаџбини.

Масарик заслужује потпуно да се упознамо с њиме, не само као с председником републике, него као са човеком, културним, социалним и националним радником.

Масарик, Словак, осетио је потребу народног јединства. Од почетка рада чехословачко уједињење улази у Масарикив програм, он за њега агитује, из почетка у блиском кругу, а доцније у целом народу.

Цео рад Масарикив управљен на то да створи национално свестан, а социално добар и праведан живот, на основи истине. Као сваки филозоф, Масарик тражи истину, оптимиста је, али не воли романтичарско одушевљење; само постепен и сигуран рад, ма и најскромнији, доноси резултат. Не револуција, него еволуција и морална обнова појединца.

У том погледу Масарик је сличан нашем Доситеју, са којим у опште има доста сличности, чак и у животним околностима. Наравно, постоји разлика у времену, образованости и ширини рада. Али обојица сиромашни, у детињству шегрти, сами себи пробијају пут, школују се живећи од приватног учитељовања, главни део свога васпитања стичу у Бечу и Лајпцигу, путују много по Западној Европи. Обојица говоре једноставно, свакоме приступачно. Обојица су искрени у своје национализму; признају народне мане и желе да свој народ и помоћу стране културе дигну на виши ниво. Масарик се не устеже са признањем да су Чеси у научном погледу много примили од Немаца; препоручује нарочито Енглезе, које је и Доситеј ценио. Обојица се занимају практичком филозофијом, проблемом живота; не губе се у трансцендентности, него су на земљи, међу нама. „Свакоме, ко год мисли, дужност је да размишља о животу“, вели Масарик.

Какав живот желе Масарик и Доситеј? Живот радљивости, искрене вере, љубави према ближњем, материално обезбеђење целог народа, склад међу друштвеним сталежима; науку и уметност учинити приступачнима свима, спојити збиљу и радост живота.

Обојица наглашавају важност поштенног породичног живота и васпитање деце. Није у питању ослобођење жена од мужа, или обратно, вели Масарик: обоје се морају ослободити од покварености и од животињства. Центар брака је љубав, а не страст. Постоји брак душа. Не смемо делити женско питање од мушкога, јер жена и мушкарац заједнички сачињавају друштвену јединицу породицу.

Одрођивању породичном и неморалу доприноси алкохолизам. Масарик износи све физичке и моралне недостатке као трагове алкохола и на даљим генерацијама.



Наука не води увек добру. Усавршена техника олакшала је индустрију алкохола. Зато, поред васпитања духа, мора ићи васпитање воље, карактера; етичка страна живота је најважнија. Човеку је потребна вера; већином су атеисте полуинтелигентни људи.

Масарик је у души религиозан, али као Хус, као Толстој, као Доситеј, разликује религиозност од црквености. Он је запазио јаз између науке, уметности, друштвеног живота, чак и саме религије и цркве. Вређа га духовна укоченост, чиме црквени оци радо замењују душевно блаженство које нам је обећао Христос. Живот иде напред, религија мора бити у складу са животом. Не слепа вера, него уверење. Нема две истине: само је једна, и за веру, и за науку. То је разложита, испитујућа, критичка истина, због које религија мора бити слободна у своме развоју.

Да би заштитио чистоту еванђеоске истине, Масарик се, као и Доситеј, бори против клерикализма. Хришћанство је у расположењу наших душа, а не у формалном ауторитету цркве. Мерило моралности је исто; сваки прави хришћанин је прави свештеник.

Зато је Масарик високо ценио покрет Хусов и његових наследника *Чешке Браће*. Путоказ за своју слободу наћи ће Чеси не у рационалистичкој, антирелигиозној Француској Револуцији, него у етичком покрету Хусовом, који је идејно много дубљи. Гесло Хусово: Тражи истину, говори је, воли, слушај, учи јој се, држи се ње и брани је све до смрти, — Масарик поставља за гесло целом чехословачком народу. Служећи томе високоме циљу, он је запазио мане цркве, нарочито католичке, и слободно, отворено, тврди како црква служи старом апсолутистичком друштвеном уређењу, да је аристократска, плутократска; поред своје службе моћнима и богатима, баца сиротињи оглодану кост. Када се заузимала за раднички сталеж, ма његове тежње биле оправдане? Када је радила на отклањању тешких неспоразума и страшних ратова? На против, вођени су многи верски ратови, и хришћани су убијали у име Христово.

Већ из замерке цркви што се не брине за радништво, видимо Масариково расположење према овоме. Он у раднику поштује човека и не може допустити да се живот механизује. Тражио је рад од осам часова. Економија човечје снаге значи добру економију у опште. Радник одморен више и боље уради; уморан рђаво ради, и још штети машинерију и троши узалуд светлост. Он је лепо истакао разлику између руског радника који ради до исцрпености, и енглеског, увек издржљивог, свежег, најјачег на свету. — Данашњи делимичан успех радника доказује како су Масарик и сви који су човечно гледали њихову судбину били потпуно у праву.

Али у социалним проблемима Масарик није био за скокове. Мудро уверен да реформација значи стално усавршавање, у целом културном



развитку он види резултанту постепености као једини сигуран пут. Социални проблем, његово решење, није у победи једнога сталежа над другим, него у победи духа над материјом.

Да би развио националну свест Чехословака, Масарик им тумачи рад и значај Хуса, светског педагога Чеха Коменског, историчара Палацког, реалног политичара Хавличка. Своје идеје надовезује на идеје њихове, јер тим континуитетом из прошлости ка садашњости пружа доказ о постепеном раду, као о стварном животном факту.

Раду чешких великана Масарик не прави апологију, но га критикује, оцењује, истина му је преча од национализма, што најбоље доказује његово строго осуђивање Ханке, фалсификатора чешке народне поезије.

Са истом ревношћу као и Доситеј, Масарик је написао своје аутобиографске податке. Из њих такође видимо да је Масарик из почетка веровао у могућност споразума између Словена и Беча, али је увидео неискреност Беча, уверио се да циљ Словена мора бити дезорганизација Аустрије, и од тада је радио на томе.

Врхунац Масарикова рада је у иностранству за време рата. Он неуморно агитује за остварење Чехословачке, подноси доказе на конференцијама, одушевљава војску не фразама него истином.

И ако стар, није знао за умор; мислио је као и Хавличек 1848 године: „У томе добу мора сваки народ водити рачуна о себи, јер га чека судбина какву сам заслужи јунаштвом, издржљивошћу, предузимљивошћу, а највише духом“.

Свако може користити своје народу ако ма и најмање допринесе моралу и образованости своје околине.

Масарик тражи од чешког студентства солидну стручну спрему; „свесност да је још много онога што не знамо мора нам давати сталан импулс за рад“.

Још као студент научио је Масарик руски, пољски и српски, а доцније се упознао са свима и поближе. Његова кореспонденција сведочи да га не задовољава нихилистички руски социализам, и њихова наивна вера у Немце и у космополитизам. Предвидео је да ће скок из апсолутизма у комунизам имати много рђавих последица. Јер ступањ људске културе мери се према штедњи живота и организацији рада. „Русији треба револуција у главама и срцима“, завршује Масарик једно писмо.

Према нама Србима Масарик је доказао своју љубав. У загребачком, у Фридјунговом процесу, бранио нас је смело, здеравши образину аустријске тајне политике. За време балканског рата Чеси су јасно показали своје симпатије за Србију; зато се пред објаву рата Фрања Јосиф није саветовао ни са једним чешким политичарем. Знали су они у Бечу добро расположење Чеха, чија су државна права столећима газили. „Ми смо се разрачунали потпуно са Хабзбурговцима“,



рекао је Масарик војсци коју је организовао. Он је тврдио да се Србија може поносити због аустријског страха, када се Аустрија трудила да докаже пред светом како је у опасности од државе са пет милиона становника.

На Мировној Конференцији, Масарик и Г. Бенеш потпомогали су активно наше тежње.

Кад и сви људи који гледају право у очи и казују истину, Масарик је био једно време непопуларан. Црква га је мрзела јер је открио њен празни и лажни церемониал, и пружање моменталне помоћи; „а морамо стално помагати, јер беда не престаје ако је не видимо“; чешки шовени му нису праштали што није хтео да прикаже Чехе парадно пред иностранством, јер је говорио: „Не вреди певати о домовини. Морамо знати шта мисли о њој последњи сиромашак чија деца пропадају у материјалној и моралној беди. Отклоните му незаслужену беду, он ће осећати народњачки“. Сујеверна полуинтелигенција није схватала зашто он одриче ритуално убиство и брани Јевреје. Сепаратисте нису схватале рад на уједињењу.

Тек у току рата од неколико година, постаје и њима јасан Масариков рад. Рад здраве логике, поштења, праведности, жеље да се зло савлада добрим. „Морамо и треба да се бранимо, али се увек чувајмо активнога насиља“.

Масарикова победа је победа истине; ми смо јој се из дна душе радовали, па и данас искрено желимо братском чехословачком народу да га Масарик још дуго води циљу који је поставио и путевима које је изабрао.

АНИЦА ЂУКИЋ

ЈЕЗИК КАО КУЛТУРНА ВРЕДНОСТ¹⁾

I

ПРАКТИЧКА И ТЕОРИЈСКА СТРАНА ЈЕЗИКА

Мислим да разни језици, *већ као њакви*, представљају различите културне вредности.

Ево шта тиме хоћу да кажем.

Језик игра двојаку улогу: једну непосредну и практичну, другу посредну и формалну, теоријску.

Он хоће, прво, да послужи међусобном споразумевању људи.

Не треба, међутим, мислити да је овај практичан задатак апсолутно примаран. Није човек почео да говори зато што је хтео да се споразуме. Пре ће бити да је било обратно: он је хтео да се спора-

¹⁾ Овај чланак представља први, теоријски део једне расправе која ће носити наслов *Техника немачког језика и дух немачке културе*.



зуме зато што је могао да говори. Није човек измудрео језик зато што је он социално биће. Има много животиња које су социална бића и које зато ипак немају језика (ако реч „језик“ нећемо да употребимо у фигуративном, тј. нечистом смислу). Пре ће бити да је обратно: да је човек постао свестан своје социалне улоге захваљујући језику.

Истина да ни ово последње не одговара потпуно спољним чињевицама. Јер да човек није живео у друштву, да, дакле, није имао потребе да се споразумева, јасно је да никад не би могао да дође до језика: располагао би само неартикулисаним гласовима.

Ствар је у томе што наша мисао воли да се креће у антитезама, док антитеза у спољном свету нема. Кад се питамо шта је претходило чему: да ли језик потреби споразумевања или потреба споразумевања језику, ми грешимо у оба случаја. То је као кад би се питали шта је било пре: кокошка или јаје? *Ми грешимо када језик и пошребу споразумевања сивљамо у међусобни каузални однос.* Јер су и језик и потреба споразумевања само последице једне и исте латентне способности која је човеку дата: способности да говори.

Да та способност човеку није урођена, никакве потребе не би биле у стању да у њему изазову језик. Зато још Хумболт¹⁾ каже да језик, стварно, не може да се научи; њега човек може само да „пробуди“ у души својој.

Ту своју дату способност да говори, човек је употребио и употребљава је у практичном циљу споразумевања.

Начин тог споразумевања, међутим, у разним језицима различит је. Јер сваки језик има своју граматику, тј. своје специфичне законе. Ти закони нису оно исто што су закони у природним наукама. Код ових човек може да говори о законима у правом смислу те речи. Језички закон, међутим, има смисао примљеног обичаја. Али то не значи да човек о тим обичајима не мора да води рачуна. На против, он с језиком не може да поступа као са неутралним, безвољним средствима; да мора да се покори његовом закону, — ако, тј., неће да не буде нерузумљив.

Отуда долази да разни језици условљавају различит начин изражавања, па, према томе, и различит начин мишљења.

Нашу реченицу на пр.: „Узми књигу која је у црвеном завоју на столу у мојој соби“, Кинез²⁾ ће превести: „Иди у моју собу, на столу, у црвеном завоју, књига, узми и донеси.“ Његова мисао, другим ре-

¹⁾ Wilhelm von Humboldt: *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbanes und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts* у његовим одабраним делима, издатим од Theodor Kappstein-a, Berlin, Borngräber, без године (вероватно 1917), стр. 181. — Види и стр. 172, 197, 205.

²⁾ Georges Soulié: *Essai sur la littérature chinoise*. Paris, 1912, стр. 28.



чима, не почиње са закључком као код нас, већ верно репродукује природан ток догађаја о коме се говори.

На супрот културном кинеском народу, изражавају се опет Волофи,¹⁾ једно црначко племе из Средње Африке, сасвим друкчије. Једна њихова бајка почиње овим речима: „Један дан лептир, овај леп, њему ништа равно, лебђаше изнад једног цвета“, што на наш језик преведено гласи: „Један леп лептир, коме није било равна, лебђаше једног дана изнад једног цвета“. Карактеристика наведене реченице састоји се у томе што атрибут субјекта није разрешен у споредној реченици као код нас, већ се као такав уврштава у главну, што значи да се мисао овде наслања само на главне појмове и да њима само овлаш придодаје детаљнија одређења.

Различит начин мишљења у појединим језицима, пак, не огледа се само у различитом склопу њихових реченица, него већ и у појединим речима њиховим.

Тако ће грчку реч γῆ Римљанин да преведе са *terra*, Немац са *Erde*, ми са *земља*; стварно, међутим, ове речи као такве немају никакве везе једна с другом. Основно значење њихово потпуно је различито, јер оне означавају по све различите особине земљине.

Грк је својим начивом означио особину плодности (γῆ, γαῖα = die Erzeugerin, тј. она која из себе производи);²⁾ Римљанин особину сувоће (вероватно на супрот мору; terra је истог корена као и *torgere*, сушити);²⁾ Немац особину да може да се обрађује (*Erde* припада индоевропском корену „ar“ као и наше „орати“);²⁾ Словен особину да је ниска, тј. да лежи под ногама (земља је истог корена као и латинско *humus* и *humilis*).²⁾

Означавајући разне особине земљине, ове речи изазивају у човеку различите представе, — бар с почетка, док се основно значење њихово није заборавило. Све именице свих језика означавају с почетка једну одређену особину извесног предмета, и зато се, каже Дарместетер,³⁾ етимолошко истраживање и састоји у томе да се пронађу те особине.

Али ако се код именица махом заборавило њихово основно значење, то код предлога није могло да буде.

¹⁾ Wilhelm Wundt: *Völkerpsychologie: Die Sprache*, Leipzig, 1911/12, св. II, стр. 347. — Сличне примере Вунт износи и у другим својим делима, на пр. у његовој *Einführung in die Psychologie*, Leipzig, 1920, стр. 89.

²⁾ Wundt: *c. l.*, св. II, стр. 509. — W. Pope: *Griechisch-deutsches Handwörterbuch*, Braunschweig, 1914. — Friedrich Kluge: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Strassburg, 1915. — Alois Walde: *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1910.

³⁾ Arsène Darmesteter: *La vie des mots*. Paris, 1913, стр. 40 сл.



У разним језицима употребљавају се разни предлози на разне начине. И у тој различитој употреби огледа се различитост људских представа.

Из последњег разлога причињава нам, поред конструкције реченице, употреба предлога највише мука кад изучавамо један стран језик: по тој нашој употреби види се одмах да ли смо и колико смо продрли у дух његов.

Тако ми кажемо: „ићи *по* улици“ или „бити *на* улици“. Слично и Немац: „*auf der Strasse gehen*“. Француз и Енглец, међутим, употребљавају други предлог. Први вели: „*marcher dans la rue*“, други: „*to walk in the street*“. Ми и Немци, дакле, имамо представу да смо *на* нечему, Француз и Енглец да су *у* нечему.

Вероватно је да се овде огледа разлика између некадањег сеоског и варошког живота. У улици, на име, може да се осећа само онај кога и сједне и с друге стране уоквирују куће, *на* улици само онај код кога тог „уоквирења“ нема. Доказ је за то да и Француз и Енглец употребљавају предлог „на“ кад је реч о *друму*: „*sur la route*“ и „*on the road*“.

У питању овде, дакле, нису само различите речи, него и различите представе. Владати једним језиком зато не значи само владати његовим речима, него одомаћити се потпуно са његовим представама и његовим начином мишљења.

Ми кажемо, — да бих примеру из физичког живота додао пример из психичког, — „растати се *са* неким“, Француз: „*se séparer de quelqu'un*“. Ми имамо представу растајања које почиње: кад су оба субјекта која се растају још *заједно*; Француз има представу растанка који је извршен: кад су се оба субјекта одвојили један *од* другог. Те су се представе тако дубоко укорениле да „растати се *од* неког“ не би звучало српски, као што „*se séparer avec quelqu'un*“ не би звучало француски: били би неразумљиви. Драстично то показује други један пример. „Оборена су два аероплана *на* пет“, писао је један наш ђак, — избеглица у Француској, — својим родитељима за време рата. Он је од речи до речи превео француску реченицу: „*deux aéroplanes sur cinq ont été abattus*“, у место да предлог *sur* у овом случају преведе са „од“.

Човек, другим речима, не говори само онако како мисли, него и мисли онако како говори. Језик његов не зависи само од његове мисли, него и његова мисао зависи од језика на коме мисли.

Пошто се човек, још од раног детињства, махом навикао да мисли само на један начин, пошто је он свој унутрашњи живот, тако рећи, стилизовао махом само у једном правцу, то је врло редак случај да он може савршено да говори два или више језика. Практично, он ће се увек моћи споразумети на разним језицима, али ће се махом врло



брзо моћи опазити који му је од тих језика „матерњи“, а који није; с којим се од њих одомаћио, а који му служи само као практично средство.

Из истог ће разлога оним људима којима језик није ништа друго до практично средство, — као на пр. разним хотелским портирима, — „научити“ стране језике бити сразмерно лако, док ће то теже пасти онима за које језик представља једну „душевну стилизацију“: они не могу лако да прелазе из једног језика на други, јер то прелажење за њих значи прелажење из једног стила у други, из једног система у други, из једне целине у другу, из једног, како вели Хумболт,¹⁾ погледа на свет у други.

Као свуда, тако се и овде екстреми додирују: у разним језицима моћи ће да се крећу с подједнаком лакоћом и онај који не живи својим сопственим душевним животом, онај који према животу нема никакав одређен став, и онај који је у стању да посматра свет са разних гледишта: и душевно богаљ и душевно богат. Или, како то Фослер,²⁾ мало грубо, каже: само велики уметници схватиће теоријски дух једног језика, док ће практични дух његов схватити и последња будала исто онако или можда још боље него највећи мислилац.

Разни језици су тако као разни алати. Све их је човек створио. Али пошто их је створио, он мора да се покори њиховом закону, јер им је функција тачно одређена: са рендетом не може да се кује, нити са чекићем да се рендише.

И језик је створио човек; па га употребљава као што употребљава и материјалне алате: у циљу олакшања своје практичне егзистенције, што ће овде рећи: у циљу споразумевања са осталим људима.

Али разни језици не доспевају до тог циља на један исти, него на разне начине, јер сваки од њих поседује своју сопствену карактеристику, своја правила, која, истина, нису апсолутна и вечна, али која су историјски условљена, која сад, дакле, представљају дата факта, и која зато ни у ком случају не могу да се негирају.

Разни језици, према томе, не играју једну чисту практичну улогу, *јер сваки од њих решава оштри практични задатак у једном нарочитом облику.* А то значи да језик не игра само једну непосредну и практичну, него и једну посредну формалну улогу: сваки језик претпоставља један нарочити начин мишљења, садржи дакле у себи увек скицу једне одређене културе.

У разним језицима манифестује се, дакле, увек један по све различити дух. То се већ види донекле и у појединим речима. Сваки језик поседује извесне речи које се не могу превести на други. То је случај

¹⁾ Humboldt: *c. l.*, стр. 196.

²⁾ Karl Vossler: *Frankreichs Kultur im Spiegel seiner Sprachentwicklung.* Heidelberg, 1921, стр. 119.



на пр. са француским *chic* и *coquet*, са енглеским *comfort* и *spleen*, са немачким *Gemüt* и *Wehmut*, са турским *севдах* итд. (Овамо спада и оно стереотипно „дођи сутра“ наших административних људи, са свим оним ужасом које та реч изазива у молиоцу.)

Нису, међутим, непреводљиве само поједине речи разних језика, него су непреводљиви и сами језици као целина.

То најбоље знају сами преводиоци, хоћу да кажем: добри преводиоци. Они знају да преводити не значи само преводити речи, него преводити дух, ставити један начин изражавања и мишљења на место другог, транспоновати са једних координата на друге.

Зашто превод и не може никад да нас уведе у дух страног језика: ако је рђав, он нам не каже ништа, он је неразумљив и одбија нас; ако је добар, у њему се манифестује само дух нашег сопственог језика.

Дух једног народа и језик његов тако су тесно скопчани један с другим, каже Хумболт,¹⁾ да би човек, ако познаје један од њих, могао други да изведе из њега: „Језик је, тако рећи, спољна појава духа народа“. Језици су само зато различити што је различит дух народа који га говори.

Разни језици, тако, не стоје на једној и истој равни, у њиховом различитом склопу манифестује се различит начин мишљења, различит дух. *Разни језици представљају зашто читаву једну скалу различитих културних студијева, различитих културних вредности, различитих изгледа и облика културе:* оно што може да се постигне једним језиком не може да се постигне другим.

Ту разноврсност улога појединих језика сваки од нас јасно осећа. Јер иначе не би могли да категорисемо језике по смислу њиховом, него би морали да их идентификујемо.

Ако, нпр., кажемо да се смисао италијанског језика састоји у томе да се на њему пева, смисао француског да се њиме говори у салону, смисао енглеског да се њиме заповеда, смисао немачког да се њиме говори у породици или томе слично, онда ће таква наша оцена, истина, бити по све импресионистичка, тј. имаће само тренутне и индивидуалне, никако трајне и опште вредности. Оно пак што је у таквој оцени од опште и трајне вредности, то је сам акт оцењивања: ми њиме јасно исказујемо своје уверење да смисао појединих језика није увек један и исти, него да је у сваком случају увек различит; да су разни језици манифестације различито конструисаних духова, различито стилизованих душа.

А да је то уверење тачно, да се у разним језицима заиста обелодањује различит начин мишљења, ми смо једном кратком аналиом покушали да покажемо.

¹⁾ Humboldt: *c. l.*, стр. 183 сл.



То исто можемо да потврдимо и историјским чињеницама.

Само онај језик заслужује име националног књижевног језика, вели Фослер,¹⁾ који у исти мах врши две улоге: практичну улогу, да њиме човек може да се споразуме, и историјску улогу, да он може да изрази карактеристичан облик и став свог духа. А мало даље²⁾ он каже да је сваки културан језик везан за један одређен и јединствен ток мисли и осећања. Он за то даје два примера.

У Фиренцији постојала су, у времену кад је Данте био млад, четири разна књижевна језика један поред другог. Сви су они вршили своје улоге у различитим сферама: латински се употребљавао у званичној науци; француски у елегантно обојеном поучавању; провансалски у аристократски ниансираном љубавном песништву; италијански у демократском грађанском животу.

Слично је нешто било и у Шпанији. До 15. столећа постојао је тамо поред кастилијанског и један галицијско-португалски књижевни језик. Али се он употребљавао само у једној извесној врсти љубавног песништва. Alfonso el Sabio писао је своја дела у прози кастилијански, своје љубавне песме галицијски, а једну нарочиту дворску врсту љубавних песама провансалски.

Није, међутим, потребно да идемо тако далеко. Довољно је само да бацимо ма и један површан поглед на данашње језике око нас, па да дођемо до констатације аналогних појава.

Свима нам је познато да на пр. француска лирика не поседује ону топлоту и интимност коју поседује лирика немачка или енглеска, а да, на супрот томе, на пр. немачка књижевност не поседује особину јасноће и одређености коју поседује књижевност француска, итд. Само што ми ту чињеницу махом објашњавамо тиме што је сводимо на разлику раса којима дотичне књижевности припадају.

Таквим објашњењем пак стварно још нисмо објаснили ништа. И то из три разлога.

Јер, пренашајући разлику с једног поља на друго, ми не само да је не објашњавамо, него је просто констатујемо по други пут. Питање, дакле, не решавамо, него га само одгађамо.

Сем тога су, већ у принципу, сумњива сва она објашњења која психичке чињенице хоће да сведу на физичке. „Објашњење“ се у овом случају састоји у тврдњи да је психа други облик физике. Ово гледиште носи у филозофији име метафизичког материализма. А теза метафизичког материализма представља, у најбољу руку, само једну хипотезу, и зато ни у ком случају не може да буде узета као основ једног доказа.

¹⁾ Vossler: *c. l.*, стр. 3.

²⁾ *ib.*: стр. 30 с.



Али чак да разлика наведених књижевности може да се сведе на разлику раса, ми у овом случају не само да не би ништа добили, него би, на против, наш проблем постао само још проблематичнији. Јер ни код француског, ни код немачког народа не може бити ни речи о некој чистоти расе. На против, и у једном и у другом случају имамо пред собом само један конгломерат разних „раса“. Французи чак носе име по једном германском племену. Појам расе у психологији зато нема места. Он се ту може употребити само ако се под њим подразумева психичка структура једне групе људи, тј. ако се он узме у преносном, а не у стварном смислу свом. Из истог разлога појам расе у стварном, физичком, одн. физиолошком смислу представља у психологији само један по све невешт изговор.

Психичке чињенице могуће је објаснити само психичким разлозима. С тога је вероватно, — а надам се да ће нам то бити у току расправе и потпуно јасно, — да се разлика у горе наведеним књижевностима даје само објаснити разликом језика на којима су те књижевности писане. Онај који пише немачки, пише друкчије од оног који пише француски, не само материално, него и духовно: они не употребљавају само различите речи, него и различит начин мишљења; у њима се огледају различите особине духа.

Сви ови примери јасно потврђују нашу тезу о духовној различитости појединих језика, о везаности њиховој за одређене облике људске мисли.

С тога смо одмах у почетку и рекли да разни језици већ као такви представљају различите културне вредности.

II

ЧОВЕК ЈЕ ТВОРАЦ ЈЕЗИКА

На ово последње треба нарочито ударити гласом. Јер се доста дуго веровало да језик представља, не један културан, већ један природан процес. Лингвистика се прећутно третираше више као дело природних, а не друштвених наука.

Стварно, међутим, оно што је природан процес у језику, то још није језик, то је тек подлога на којој он базира.

Очевидно је да језик претпоставља физиолошку могућност да човек говори, претпоставља артикулацију гласова. Ми смо још одмах у почетку ове расправе изрично нагласили да је језик једна способност која је човеку дата, која му је урођена.

Исто је тако очевидно пак да језик не може да се идентификује са природним гласовима. *Језик се рађа тачно у оном шренућку када ши гласови постојају носиоци извесног смисла*, што ће рећи кад се они из чисто физиолошке сфере уздигну у једну супрафизиолошку, пси-



хичку сферу; другим речима: када неартикулисани гласови постају артикулисани.

Сама артикулација је већ, вели Фослер,¹⁾ једна психичка делатност, и зато психички моменат треба да буде полазна тачка сваког лингвистичког истраживања. „Ако Вунт“, наставља он, „ставља животињске урлике радости и гњева на почетак језичног развитка, он сматра да су ови звуци артикулисани, и то је његово право. Само не видим какву ће добит од тога имати лингвистика... Да би сазнали смисао звука, ми звук не смемо да посматрамо као звук, не смемо дакле да полазимо од акустичког феномена, него морамо да га испитамо као продукт духа, као креацију.“

Ову мисао Фослер понавља и на другом месту.²⁾ Људски дух је, по њему, једини узрок свих језичних промена. И зато он закључује да фонетика, акустика, физиологија, антропологија, етнологија, експериментална психологија, итд., могу да врше само улогу помоћних дисциплина, могу само да описују, могу само да покажу услове под којима се језик развија, али никад и узрок његов.

Тешко је, ако не немогуће, оспорити ову мисао. Тешко је оспорити да је *човек створио језик*.

Он га је створио, истина, зато што је могао да га створи; зато што је имао могућности да га створи; зато што му је способност да говори урођена. Али је он ту латентну способност манифестовао и развио. Без његовог активног учешћа, језик не би могао никад да се створи, као што не би могли сами да се створе разни алати које је човек начинио.

У природи постоји и камен и гвожђе и дрво, али без човечје интервенције ни чекић, ни нож, ни тестера, ни ма које друго оруђе, не би могло никад да постоји. Тако је и с језиком.

Природа је човеку дала могућност да говори. Али је ту могућност само човек могао да пренесе из натуралистичког на културно поље. Он је из дате му способности саградио оно што називамо језиком.

Зато смо ми, позивајући се на Хумболга, у исти мах могли да сравнимо разне језике са разним алатима.

Хумболт, који је питање језика поставио на чврсто тло³⁾ баш тиме што је рекао да језик није алат, да није, како он сам вели⁴⁾, једно дело (ергон), него једно делање (енергеја), хтео је тиме да каже само да језик није нешто што је човек добио с поља, него нешто што је он сам створио.

¹⁾ Vossler: *Sprache als Schöpfung und Entwicklung*. Heidelberg, 1905, стр. 43.

²⁾ Vossler: *Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft*. Heidelberg, 1904, стр. 63.

³⁾ Victor Porzezinski: *Einleitung in die Sprachwissenschaft*, превео с руског Erich Boehme, Leipzig u. Berlin, 1910, стр. 27.

⁴⁾ Humboldt: *c. l.*, стр. 184.



Ми дакле не само да не противуречимо Хумболтовој тези, него се налазимо у потпуној сагласности с њоме.

Ако међутим наилазимо чешће на мишљења да и животиња има језик, да се и она, слично људима, споразумева разним знацима, ми то можемо да примимо само ако, како већ споменусмо, реч „језик“ схватимо у фигуративном, преносном, метафоричном смислу.

Јер оно што код животиње називамо језиком само је један рефлекс, одн. једна чисто механичка асоцијација представа, укратко, нешто што животиња потпуно пасивно трпи: прима и даје; нешто у чему она ни у колико не учествује активно и стваралачки; нешто, дакле, што се принципиелно разликују од оног што називамо језиком у пуном и стварном смислу те речи.

О томе можемо најбоље да се уверимо помоћу самих људских гласова. Јер ни људски гласови нису увек људски, него су често „животињски“; и човек изражава често гласове који немају никакве везе са језиком као таквим. Мислим на оне гласове који се зову интерјекције, узвици.

У једној финој анализи Розвадовски¹⁾ разликује интерјекцију као рефлекс и интерјекцију као језични глас.²⁾

У првом случају, на име, она изражава само једно осећање; у другом, она се, поред тога, још односи и на објект који је изазвао то осећање. У првом случају, дакле, она је једноставна, у другом, она у себи садржи два елемента, као све остале речи, вели Розвадовски на супрот Вунту, као сви прави језични елементи.

У првом случају је интерјекција дакле, ако могу тако да кажем, један чисто физиолошки, у другом она је један психички израз; у првом случају она је „неартикулисана“, у другом она је „артикулисана“; у првом случају човек узвикује под спољним притиском, механички и пасивно, у другом он у тај узвик уноси извесан смисао, сарађује дакле активно на њему, увлачи га тиме у своју, људску сферу, „хуманизира га“, стилизује га „по свом лику“, превађа га на свој „језик“; у првом случају он не ствара свој израз, него се израз, тако рећи, ствара сам, док га у другом случају ствара човек; у првом случају, дакле, човек се не изражава као човек, изражава се, према томе, као животиња, а као човек се изражава само у другом случају. Или како Хумболт³⁾ каже: артикулисан звук израз је мисленог бића, неартикулисан само осећајног.

Да је језик једно људско дело, спада у најстарија сазнања људска: налазимо га још у Старом Завету: у Генези.

Ма да некадањи народи у својим митовима и веровањима често покушавају да објасне различитост између језика, они махом не до-

¹⁾ Jan v. Rozwadowski: *Wortbildung und Wortbedeutung*. Heidelberg, 1904, стр. 68.

²⁾ Види и Porzezinski: *с. l.*, стр. 116.

³⁾ Humboldt: *с. l.*, стр. 188.



дирују питање о постанку језика као таквог. И то је, како вели Штајнтал¹⁾, „најдубље што су могли да кажу. Они су тиме назначили да не могу ни да замисле свет и људе без језика. У толико је достојнија пажње јеврејска легенда која ово ћутање прекида на врло значајан начин“, јер „она одаје најдубљу слутњу о бићу језика“. У другој глави Генезе, на име, показује се да језик није божанског порекла, него да је он дело човеково.

Бог је, по Библији, интервенисао само онда кад је хтео да казни људе, на тај начин што је наредио да се они више не разумеју, што је, дакле, већ постојећи језик претворио у различите језике²⁾.

Ја истина немам намеру да се, за доказ своје тезе, позивам на овај пасус Библије, као што су то, кроз столећа, радили разни јеврејски и европски научари³⁾. Хоћу само да укажем на то како су људи још од прастарих времена мислили о питању постанка језика.

Ипак је било једно време, које не лежи далеко иза нас, када се сматрало да језик није људско дело. Он се схватио као дело природно. У њему се није видео један културан, него један натуралистички процес.

Све то под утицајем Дарвина. Или боље рећи: под утицајем погрешно схваћеног Дарвина. Јер се Дарвиново учење односило на физиолошки свет, док језик, као што смо покушали да покажемо, није физиолошки продукт, него израз духа, обележје оног што називамо психом.

Ово дарвинистичко гледиште у лингвистици је преброђено; можда се никад и није бог зна како дубоко укоренило, али се у толико више раширило у лингвистичкој популаризацији и вулгаризацији.

Све до 19. столећа, на име, језик се није изучавао језика ради. Лингвистика је, како каже Бали, техника и уметност пре него што је постала науком. Човек се питао једино коју корист може да извуче од изучавања језика у погледу логичне формације своје мисли, у погледу тачности и чистоће стила, у погледу књижевне културе и, нарочито, у погледу разумевања класичних писаца.

Око 1880 г. међутим открио се санскрит и родила се упоредна граматика. Нова се идеја тада намеће људима: да су језици род један с другим, да они не представљају круте шеме, већ да се без престанка мењају⁴⁾.

Ово, бар на први поглед, потврђује и Дарвиново опште учење о еволуцији.

Али утицај Дарвинов „прети да одведе лингвистику у исти мах на погрешан пут“. Језик, на име, почиње да се посматра као засебан

¹⁾ Н. Steintal: *Geschichte der Sprachwissenschaft bei den Griechen und Römern*. I део, Berlin, 1890, стр. 11 сл.

²⁾ Steintal: *с. л.*, стр. 15 сл.

³⁾ Porzezinski: *с. л.*, стр. 9.



организам, што он очевидно није и не може да буде, пошто он „постоји само у мозгу онога који га говори“, и пошто, зато, само „закони људског духа и закони друштва могу да објасне лингвистичке чињенице“.¹⁾

Другим речима: *историја језика не постоји; постоји само историја човека. А историја језика постоји само у онолико у колико је она израз историје човекове.*

Схватајући, међутим, језик као засебан организам, дарвинистичко гледиште изгубило је из вида ову последњу чињеницу. Оно је изгубило из вида да је човек тај који ствара језик и, следствено томе, посматрала је језик као нешто што човек пасивно трпи.

Али људи који нису били догматици нису се дали завести до краја.

Тако Дарместетер, и ако изрично стоји на дарвинистичком гледишту, и ако је својој књизи дао наслов потпуно у дарвинистичком духу (*Живот речи*). Као да речи живе изван човека, као да оне имају, слично малим организмима, свој засебан живот!), каже изрично на једном месту²⁾ да је начин изражавања једне епохе резултат традиције с једне стране и нових *лошних тенденција* с друге. Он тиме отворено признаје човекову активност у стварању језика, признаје да човек адаптира језик својим потребама.

То, у осталом, потврђују и саме лингвистичке чињенице. Зато и немамо потребе да се позивамо само на туђа мишљења, већ можемо да укажемо и на објективна факта. Ево једног или два примера.

Француска у географском погледу, ако није више, она сигурно да није мање разноврсна од Немачке, и пружа, тако, исто онолико објективних разлога за развијање разних дијалеката на штету једног општег, заједничког језика.

Међутим, друштвени живот у Француској текао је сасвим друкчије но у Немачкој. Јединство вере (католичке), и нарочито политички централизам (све већа доминација Париза над осталом земљом), учинили су, не само да дијалекти скоро нестану, него и да, практично узевши, ишчезне и провансалски језик, тзв. *langue d'oc*, који је у Средњем Веку још конкурисао француском, тзв. *langue d'oïl*.³⁾

Како се вршио цео тај процес унификације, пластичко износи Фослер⁴⁾ у својој књизи. Он показује да јединство француског језика није, као што то по некад може да се чита, последица конкретног политичког јединства. Истина да није било ни обратно: није ни јединство језика изазвало јединство политичко. Покретач и једног и другог

¹⁾ Ch. Bally: *Le langage et la vie*. Genève-Heidelberg, 1919, стр. 11 сл.

²⁾ Darmesteter: *с. л.*, стр. 21. — Курсив је мој.

³⁾ W. Meyer-Lübke: *Historische Grammatik der französischen Sprache*. Heidelberg, 1913, стр. 3.

⁴⁾ Vossler: *Frkrs Kult. i. Sp. s. Sprachentw.*, стр. 28 сл., 35, 43.



била је *идеја* јединства која је живела у људима. „Латинска универсалистичка тенденција стављала се све више у службу капетинске краљевине“.

Последица тога је да данас, како каже Бали,¹⁾ у земљама француског језика ни један дијалект више нема толико животне снаге да би могао да компромитује егзистенцију заједничког језика.

У Немачкој, у којој таквог јединства, ни практичног ни теоријског, није никад било; у којој, даље, црква не само да није помагала државу, него се и сама распала у два велика непријатељска табора, католички и протестански, (а да при томе и не говоримо о сектама у овом последњем, које су се гложиле као крвни душмани), случај је потпуно обрнут.

Не само да су у Немачкој данас дијалекти у пуној снази, него се слободно може рећи да један заједнички усмени немачки језик у опште и не постоји. Паол²⁾ вели да је само предрасуда кад се у Немачкој означава један предео у коме се говори „најчистије“ немачки. Језик који за Немце важи као узор, онај је „који се говори у позоришту у озбиљној драми, а са којим се не подудара чак ни језик школованих људи из ма кога краја они били“.

Треба томе додати да је у Немачкој језични партикуларизам тако јак да школовани људи врло често намерно неће да говоре књижевним језиком, да они, како каже Фослер,³⁾ воле да кокетују са дијалектима, док је у Француској обрнут случај, јер тамо образован човек тежи да се, што је могуће више, отресе провинциализма.

За други пример може да нам послужи енглески језик, који представља амалгам германских и романских елемената.

Када би се посматрао само речник енглеског језика, вели Лаонсбери,⁴⁾ човек би био у сумњи да ли да га уврсти у германске или у романске језике. И заиста, од 120.000 речи колико он од прилике броји⁵⁾, само је 25—30.000 француског порекла.⁶⁾ Граматика његова (у ужем смислу те речи), међутим, германска је, док је опет његова синтакса више романска. Јер је енглески језик аналитичан, дакле, по томе, сличнији француском, него ли немачком или старом англо-саксонском, који су синтетички.

Енглеz је тако био у стању да споји у свом језику по све хетерогене елементе и да од њих створи једну целину.

¹⁾ Bally: *c. l.*, стр. 95.

²⁾ Herрман Paul: *Prinzipien der Sprachgeschichte*. Halle a. S., стр. 406.

³⁾ Vossler: *Frkrs. Kult. i. Sp. s. Sprentw.*, стр. 344.

⁴⁾ T. R. Lounsbury: *History of the English language*. London, без године, George Bell and sons, стр. 29.

⁵⁾ Oscar Weise: *Unsere Muttersprache*. Leipzig-Berlin 1902, стр. 194.

⁶⁾ Darmesteter: *c. l.*, стр. 19.



Пример француског и енглеског језика јасно показују да језик зависи од човека који га кује према својим потребама. Зато Бехагел¹⁾ и каже да језик не може да се упореди са организмом биљке и животиње који расте, зри и умире, већ са институцијама које је човек створио у обичајима, у друштвеном поретку, у техници и индустрији.

Ово мишљење деле и многи други знаменити лингвисти: сви они који својим духом живе у 20. столећу, а не у еволуционистичком 19.; сви они који теже да уђу непосредно у дух језика и који га не посматрају само кроз лупу разних предубеђења.

Тако фон дер Габеленц²⁾ каже да је била чудна једностраност када су људи хтели да уврсте лингвистику у природне науке, и додаје да човек може да говори о језику као о организму само ако не заборава да језик није биће које живи својим посебним животом, него да је он једна способност и једна функција духовне природе људске. А кад се то једном појми, наставља Габеленц, *откриће се сасвим друга, љубава, генеишчки условљена сродства, и неће се више описати само љовршиним љприродњачким аналогијама*: откриће се нпр. да латински језик и римско право имају један и исти корен, и сазнаће се да ни највећи анатом ни у мозгу најбољег латинца неће моћи никад да пронађе ни један *accusativum cum infinitivo*.

Слично и Фослер. Када он на једном месту³⁾ говори о језику као о организму, он брже боље додаје у примедби да је свестан да ову реч употребљава само у метафоричком смислу.

Према ономе што је до сад речено, закључак се сам намеће: да су, на име, *сви језици вештачки*, — пошто нису сами никли, него их је човек створио, — и да је, зато, израз „природни језици“ стварно једна *contradictio in adjecto*.

Нама, истина, језици којима говоримо изгледају потпуно природни. Ми међутим грешимо ако овај придев, који је у овом случају чисто метафорички, схватимо у стварном, натуралистичком смислу.

Нама језици којима говоримо изгледају природни зато што смо се потпуно сродили с граматиком њиховом, по чему се, како вели Штајнтал,⁴⁾ и разликујемо у основи од необразованих људи. Али ако помислимо да је граматика свих тих језика „плод дубоких испитивања и живих научних борби које су трајале читава столећа“,⁴⁾ ми у језику више нећемо моћи видети једну природну, него једну вештачку чињеницу, једно дело које је створио човек и које није никло у природи.

¹⁾ Otto Behagel: *Die deutsche Sprache*. Wien—Leipzig, 1904, стр. 97.

²⁾ Georg von der Gabelentz: *Die Sprachwissenschaft*. Leipzig, 1901, стр. 15. сл. — Курсив је мој.

³⁾ Vossler: *Pos. u. Id. i. d. Sprwissch.*, стр. 9.

⁴⁾ Steinthal: *c. l.*, стр. 3.



Треба да се само сетимо колико смо се, као деца, у школи борили са граматиком (која се тамо махом још увек, — *јер то иако наставника сјаје мање штура*, — „предаје“ логички, у место да се јадном ђаку чињенице објасне дескриптивно: психолошки и историјски), па да видимо колико је језик једна „неприродна“, вештачка ствар.

Разуме се да ја овом констатацијом нећу да се враћам некадањој рационалистичкој (али не и рационалној) теорији, по којој је језик постао на тај начин што су га људи, у међусобном споразуму, намерно измислили.

Ова теорија садржи у себи већ једну психолошку немогућност. Јер, како каже Порзеџињски,¹⁾ да би човек могао да измисли нешто што дотле није постојало, он о том свом новом изуметку мора да има ма и само општу представу. Према томе једна примитивна заједница која не поседује језик, не може ни да решава о томе да га васпостави.

Ова рефлексија међутим не може ни најмање да оспори чињеницу да је човек ипак свесно створио језик. Ствар је само у томе што га он није створио рефлективно свесно, него спонтано свесно. У питање, дакле, долази само облик свести, не и сама свест.

Јер се, као што смо покушали да покажемо кад смо говорили о интерјекцијама, реч баш и разликује од простог рефлексног звука по томе што она садржи у себи један смисао, што је, дакле, израз свести, а не само физиолошка функција.

Кад све то узмемо у обзир, онда ни једном вештачком интернационалном језику немамо шта да замеримо, пошто су и сви остали језици створени „вештачки“.

Разлика је само та што тзв. природни језици нису, или бар нису искључиво, створени рефлективно свесно. Али они то нису могли бити, зато што човек, кад је у почетку стварао језик, није имао још дату базу о којој би могао да рефлектује. Он је кроз дуги низ столећа, дакле постепено, морао да ствара оно што данас називамо језиком. Другим речима: *он је чисто емпиријски морао да пронађе начин изражавања и споразумевања.*

А кад је тај посао завршен, кад су створени разни језици, ништа му не стоји више на путу да дотадањи чисто емпиријски метод замени рефлексијом и да, помоћу ње, створи један језик који би најбоље, или бар у вишем степену, одговарао његовим данашњим потребама.

Ово замењивање чисте емпирије рефлексијом, ово све јаче допуњавање емпирије рефлексијом, *сасвим је нормалан и ошћи културни процес.* Све наше данашње културне творевине, почевши од науке и државе, па све до најмањих алата, стваране су с почетка чисто емпиријски, док доцније интервенише све више и више рефлексија.

¹⁾ Porzeziński: *c. l.*, стр. 193.



На тај начин човек, на име, добија све више у времену: захваљујући акумулисаном искуству, тј. поукама које је човек извукао из емпирије, он је у стању да влада свим појавама које падају у круг дотичне емпирије, и добија тако времена и могућности за искуства у другим областима.

Ако, дакле, човек ради задовољења својих потреба узима у помоћ рефлексiju, он то ради по оном закону који се у природним наукама зове закон минималне акције, и по коме нпр. муња не иде у вертикалној, него у јако кривудавај линији на земљу, тражећи свој пут тамо где наилази на најмањи отпор.

Није могуће увидети зашто само језик да чини изузетак од овог општег закона коме подлежу и човек и природа. Није могуће увидети зашто човек само у стварању језика да се одрече рефлексije, тј. оног пута „где наилази најмањи отпор“, зашто, само кад је у питању језик, да довека буде осуђен на чисту емпирију. Једном речи: није могуће увидети зашто да се не призна легалност једном вештачком интернационалном језику.

Ако су, већ у принципу, многи лингвисти противници једног таквог језика, то може само тако да се објасни да су стали на пола пута, да нису ишли до краја, да не виде да ни тзв. природни језици нису природни, да чак нису стварани ни само спонтано, него добрим делом и рефлексивно.

Колико, то нарочито илуструје немачки језик.

Нико том језику не може да оспори „природност“. Истина је да се он у свом унифицираном облику, као што малочас спомену смо, нигде не говори. Али зато тај унифицирани облик ипак постоји.

То би могли да споримо само ако бисмо у опште хтели да оспоримо егзистенцију немачког језика, ако бисмо хтели да тврдимо да постоје само немачки диалекти. Само, у овом случају не бисмо смели да употребимо ни реч „немачки“, јер су диалекти које тако називамо међусобно често исто толико различити колико и два различита језика. Када би се неким случајем, вели Бехагел¹⁾, састао вестфалски сељак са чобанином из тиролских брда, они се не би разумели боље но што би то радили Француз и Кинез.

Егзистенција једног унифицираног немачког језика неоспорива је, јер на њему пишу и на основу њега се споразумевају 80 милиона људи.

А тај унифицирани облик води своје порекло од једног човека: од Лутера.

Данашњи ново-високо-немачки језик, коме је Лутер ударио темељ, не представља, како Делбрик²⁾ каже, директан наставак старо-високо-

¹⁾ Behagel: *c. l.*, стр. 59.

²⁾ V. Delbrück: *Grundlagen der neuhochdeutschen Satzlehre*. Berlin—Leipzig, 1920, стр. 3.



немачког и средње-високо-немачког. У старо-високо-немачко време није постојао заједнички језик. Сваки је писао својим дијалектом. А „да ли је и у колико је у Средњем Веку постојао један дворско-песнички језик који би у извесном степену могао да се означи као заједнички, питање је које овде не треба да расправљамо, пошто је неоспорно да се наш ново-високо-немачки језик није надовезао на њега. Ново-високо-немачки заједнички језик има, на против, за основ један дијалект који у старо-немачком и средње-високо-немачком није играо никакву улогу, на име *тириншки*... Тириншки дијалект био је земљиште на коме је израстао тзв. језик Лутеров.“

Лутер је дакле за подлогу свог језика, истина, узео један „природан“ дијалект. Он тај дијалект међутим није оставио нетакнут, него га је свесно и намерно, дакле уз помоћ рефлексije, преиначио.

На исти начин стварају се и тзв. вештачки језици. Јер ни један од њих није измишљен потпуно изнова, тј. чисто самовољно и арбитрарно, сви се они служе (те још како!) искуством „природних“ језика.

Једино ново што они доносе састоји се у њиховој тенденцији да упросте и уједине граматику и синтаксу појединих језика, да, другим речима, елиминишу колико је могуће више *локалне* елементе, замењујући их *лошчним*, и чинећи тако да језик у том свом новом облику буде приступачан већем броју људи.

То је тачно била и Лутерова психологија. И не само Лутерова. Јер је још и пре њега постојала у Немачкој „логизирајућа“ тенденција да се језик помоћу рефлексije изједначи. Заслуга Лутерова своди се на крају крајева на то што је он ту тенденцију умео најефикасније да искористи.

Та тенденција је, дакле, била вештачка у том смислу што је била логичка и што је, као таква, ишла путем дијаметрално супротним оном коме је нагињала друга једна тенденција, а коју човек мора да назове природном.

У 15. и 16. столећу, на име, постојала су у Немачкој два супротна језична покрета. С једне стране развијали су се дијалекти и даље у свом правцу, тј. стварала се између њих све већа разлика. С друге стране се покушавало да се, на супрот томе, или боље, баш због тога, створи један заједнички, не дијалектички језик³⁾.

Ово последње из административних разлога. Кад су царске канцеларије, на име, престале да употребљавају латински језик, чиновници су почели да се служе сваки својим дијалектом. Администрација је тиме била, не само отежана, него скоро и онемогућена.

Јасно је да се из тог разлога морало тежити васпостављању извесних правила која ће да важе за све. Тако су се постепено ство-

³⁾ Henri Lichtenberger: *Histoire de la langue allemande*. Paris, 1895, стр. 83 сл.



риле извесне традиције у ортографији и граматички, створиле су се тз. Kanzleisprachen, које нико није говорио, али који су све више улазили у општу административну употребу.

Разуме се да су у том погледу биле најмеродавније царске канцеларије.

Важна је била по развитаку немачког језика чињеница што је у доба његовог унифицирања царску круну носила луксембуршка кућа. Престоница ове био је Праг, а у Чешкој су се сукобљавали горњесаксонски и аустријски дијалекти. Из елемената једног и другог произашао је језик прашке канцеларије, који је задржан и доцније кад је власт прешла на Хабзбурговце као званичан административан језик¹⁾.

Царска канцеларија је, са своје стране, као што је потпуно природно, утицала и на канцеларије осталих владара. Једна од најважнијих од ових последњих била је курсаксонска. Она је с почетка писала средњо-немачким дијалектом, али се постепено скоро изједначила са царском¹⁾.

Лутер је за подлогу свог језика узео *свесно*²⁾ језик царске и саксонске канцеларије. Он се није служио просто на просто својим рођеним северо-западно-тирингшким дијалектом, који се говорио у Ајслебену, његовом родном месту, и у Мансфелду, месту где је он провео детињство, а још мање ниско-немачким, који се онда говорио у Виттембергу³⁾. Лутеров језик састављен је у главном из горње и средње немачких елемената⁴⁾.

Материјално узевши, дакле, Лутер не даје ништа ново: он се само користи већ постојећим покретом. Па ипак је дело његово по све оригинално, слично делу уметника који узима грађу тамо где је нађе, али јој затим удара свој сопствени жиг. Лутерова је заслуга што је новоствореном вештачком језику улио животну снагу. Ево како.

Акта разних канцеларија читао је сразмерно мали број људи; ствари које је писао Лутер међутим интересовале су подједнако свакога, јер се ту радило о најдубљим питањима човечанства. Реч је о Лутеровом преводу Библије.

И пре Лутера постојали су немачки преводи Библије. Али су ти преводи били, прво, рђави. А рђав превод постиже супротно дејство од оног које жели. Сем тога они су били често дијалектични, тако да није могао да их разуме свако.

Тиме што је Лутер превео Библију са оригинала, а не са латинске вулгате, као што се то дотле радило, он је постигао већу тачност; тиме што је употребио један компромисни језик, он је постигао да га

1) Behagel: *c. l.*, стр. 52 сл.

2) Behagel: *Geschichte der deutschen Sprache*. Strassburg, 1916, стр. 73.

3) Lichtenberger: *c. l.*, стр. 103 сл.

4) Weise: *c. l.*, стр. 18.



разумеју сви, „Ober-und Niederländer“, како он сам каже; тиме што је дао један одличан, тј. ни мало књишки превод, он је успео да задовољи читаоца који је Библијом већ и пре тога био заинтересован.

И захваљујући популарности тако створеног дела, постао је популаран и Лутеров језик, па и сама његова реформа цркве, тако да де ла Грасри¹⁾ може да каже да је Лутер својим преводом Библије урадио за успех своје вере више него свим својим теолошким препиркама и расправама.

Немачки језик претрпео је после Лутера још доста измена у појединостима; темељ његов остао је недирнут.

Пример немачког језика јасно показује да и тзв. природни језици могу бити створени на основу рефлексије.

Према томе, највећи прекор који се махом чини једном вештачком интернационалном језику, отпада сам по себи.

Није питање да ли је такав језик вештачки, — пошто су то, у вишем или мањем степену, и остали језици; — питање је да ли је *извештачен* или није.

А он ће бити извештачен, ако не постоји никаква потреба да се он створи, или, како се махом каже, ако не постоје никакви услови за његов „живот“. У обратном случају он то неће бити.

Што се мене лично тиче, ја верујем да такви услови не само да постоје, него да се сваким даном све више умножавају.

Свакоме је јасно да интернационални живот постаје све интензивнији. Политичка интернационала данас, истина, још не постоји. И у томе се, можда, састоји цела трагедија нашег доба. Јер је, с друге стране, економска и интелектуална интернационала данас један свршен факт: ни једна земља данас не може ни економски, ни интелектуално, да живи без друге; у колико она то ради, у толико мање живи, у толико више само инертно стагнира, тј. постоји без смисла и разлога.

Тако се те две велике моћи: националистичка (не кажем: национална) политика и економско-интелектуална интернационала налазе у противречности: оне не само да се не допуњују и подупиру, него се сукобљавају на сваком кораку. Политика далеко рамље иза свог времена, тако да у место хармоније добијамо као резултат једну очајну дисхармонију.

Први званични покушај западних народа да томе злу стану на пут јесте стварање тзв. Друштва Народа.

Један интернационални језик налази, дакле, већ а priori на повољне услове: остварење његово задовољило би једну преку потребу људску, и зато са пуно права можемо да кажемо да би такав један интерна-

¹⁾ Raoul de la Grasserie: *De la sociologie linguistique*, прештампано из *Monatschrift für Soziologie*, Leipzig, нов.—дец. 1899, стр. 735 сл.



цинални вештачки језик био *исти* онако природан као и сви остали језици.

У питање може само да дође конкретни облик таквог језика, не и принцип његов. Јер исто онако као што се на основу чистих логичних дедукција једном језику не може удахнути животна снага, ако за његово остварење не постоје никакве потребе, *исти* се *и*ако његово остварење не може сиречити логичким закључцима, ако *не* пошребе *исти*је. Јер тамо где животна потреба и логика долазе у сукоб, побеђује увек прва.

Ја себи овде, у осталом, нисам поставио за задатак да вршим пропаганду ни за интернационални језик, ни против њега. Хтео сам да констатујем само једну истину: *да се језик, на име, у ошће не развија онако како он хоће, него онако како хоће човек, шј. према његовим пошребама.*

(Свршиће се)

Д-Р М. Т. СЕЛЕСКОВИЋ

СВЕТИ САВА И ДОСИТЕЈ ОБРАДОВИЋ

(КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКО УПОРЕЂИВАЊЕ) ¹⁾

На дан ђачке славе, на дан узвишеног сећања на првог српског просветитеља и учитеља, говорићу о њему самом, о Св. Сави, говорићу о животу његову, о раду и идејама његовим; у исто време, упоређујући, говорићу о животу, раду и идејама Доситеја Обрадовића, другог српског великана, који има исте заслуге и значај за наш народ као и Св. Сава, који је исто тако велики као Св. Сава.

Св. Сава је живео у XIII веку, Доситеј у XVIII. Пет дугих векова раздвајају их у времену, али они су ипак тако блиски један другом, они тако налице један на другога: животом, радом, идејама. Код обојице има тако много доброга, лепога, тако много узвишенога, великог и вечито човечанскога. Различитог су рођења, али животна стаза била им је готово иста; исти им је био и циљ животу: обојица су свој народ поучавали и просвећивали; обојица су целог свог живота служили истини, добру и моралном савршенству.

I

Син великог жупана Стевана Немање, Сава, родио се у владарском двору; син малог паланачког занатлије, Доситеј, поникао је у грађанској кући.

¹⁾ Говор на прослави Св. Саве у Ваљевској Гимназији, 14/27 јануара 1924 год.



Сава је у раном детињству био срећнији од малог Доситеја: њему су родитељи дуго живели и у великој милости изливали своју најтоплију љубав над мезимчетом својим, јер им га „Бог даде преко наде“. Доситеј је рано остао сироче, без оца и мајке, и живео је код једнога свога тетка, са својом малом сестром коју је неизмерно волео.

Пре но што ће ући у историју, Сава је био принц, а Доситеј шегрт. У жељи да се посвете, обојица беже у манастир. И тако, у историју обојица смирено улазе као млади монаси, у дугој црној ризи, кротко, са топлим молитвама на уснама и божанском љубављу у срцу. И један и други повлаче се у дубоку манастирску тишину, посте, муче своје тело и читају свете књиге. О њима се надалеко говори; прост свет их већ сматра за свеце и доводи им болеснике на исцељење.

Срећом, тај светачки занос неће дуго трајати ни код једног ни код другог. Уместо да се посвете, они ће уложити све своје силе да се просвете учењем. Обојица путују по Истоку, где су се чували остатци старих цивилизација, где су цветале разне филозофске школе. Сава је у Св. Гори нашао све што је требало ондашњем културном човеку, јер је Св. Гора у Средњем Веку била врло важан научно-књижевни центар византијске цивилизације. Светогорски манастири били су и велике школе у којима су проповедали најученији хришћански калуђери. Сава је дакле у Св. Гори добио све знање свога времена. Доситеј међутим тамо није могао наћи све знање свога времена; он ће то знање потражити и наћи у грађанским књигама и школама, у разним земљама Европе, по којој је дуго путовао.

Слични у младињском добу, Сава и Доситеј имаће сличности и у својим зрелим годинама.

Обогаћен великим знањем, Сава долази у своју отаџбину да живи и ради у њој. То исто чини и Доситеј. Обојица воле свој народ, желе му добра и напретка; обојица га поучавају и хоће да га просвете својим знањем. Сава заснива српску архиепископију, уређује манастире и цркве и уз њих отвара школе. Путујући по народу, поучава народ паметнијем, целисходнијем раду на њиви, у кући, у радионици. Доситеј такође учи свој народ писмености, а кроз њу и оним умним идејама о животу и о раду које је он из књига или код великих културних народа научио. И Доситеј подиже школе, велике и мале, и у њима васпитава омладину.

Обојица су врло често и дуго путовали и на тим путовањима стекли различита знања и искуства, па су могли своје народу послужити за различите потребе.

Сава је био државник и дипломата: помагао је саветима свога брата краља Стевана Првовенчаног и као посланик преговарао са многим непријатељима државе. Доситеј је такође био и државник и дипломата:



и он је својим богатим искуством и знањем помагао тадашње управљаче младе државе српске, и ишао као посланик Карађорђевој Србије.

Сава је био први архиепископ српски у неманићској држави; Доситеј је био први министар просвете нове Србије. Сава је створио српску православну цркву, која још и данас живи; Доситеј је створио модерну српску школу, која и данас живи и развија се у његовом духу.

И Сава и Доситеј јесу велики књижевници. Обојица су писали просто, природно, разумљиво. Обојица су имали у изобиљу ону дивну речитост срца, речитост која узбуђује и убеђује.

У основној идеји идеалистичан, у појединостима њихов је књижеван рад, као и цео културан рад њихов, био чисто практичан. Они су радили за народ. Са највећом љубављу обојица су својим савременицима давали најбоље савете здравога рузума, увек мислећи на будућност народа. „Идућ’ учи, у векове гледа“, пише на Доситијевом споменику у Београду: исто то би се могло написати и на свима иконама Св. Саве. Обојица су стално пред очима имали идеал морално савршеног човека у слободној народној држави, и целог века радили су на томе да га остваре.

Доситеј је за нову просвету оно што је Св. Сава био за стару. Они су обојица били духовни препородитељи нашега народа, творци његове просвете и књижевности. Свети Сава и Доситеј, најзад, били су од оних људи који стварају идеале читавих поколења и остају као путовође целог једног народа.

*

То су сличности које се запажају у животу, раду и идејама Св. Саве и Доситеја. Има, међутим, и доста разлика међу њима. И то је сасвим природно. Св. Сава је чедо свога времена, израз своје историјске и друштвене, средњовековне средине и културе; Доситеј је такође представник свога доба, производ друге средине и других, модерних схватања живота.

II

Не треба заборавити да је Св. Сава творац и организатор српске православне цркве; то је његово главно и најважније дело. А то значи много, врло много; јер је тада црква била водиља цивилизације. Црква као тело, тј. црквена организација у Средњем Веку, имала је огроман културно-историјски значај, несравњено већи него што га има данас.

У целој Европи у оно доба црква је стварала и неговала све културне вредности: веру, књижевност, уметност, науку. У средњовековној цркви сачували су нам се остаци великих умних и уметничких тековина Старога Века. Духовници су били први истраживачи и тумачи цивилизација старе Јеладе и старога Рима. У Средњем Веку, — а то је врло важно, — црква је имала најбоље унутрашње уређење, зато су се др-



жаве и уређивале по црквеном обрасцу. И све те културне тековине црква је великодушно стављала на расположење свима и свакоме, не водећи рачуна коме сталежу ко припада. Отварала је школе да у њима учи омладину; отварала је предикаонице да са њих пружа утеху несрећнима који цвиле и пате на земљи, или да шаље благе укорје и опомене силницима овога света. Са својих предикаоница црква је тешила и лечила болесне душе својих верних; у својим болницама она је исцељивала болесна тела својих приврженика.

Своја огромна имања духовници су најцелисходније обрађивали и народ су упућивали рационалном земљораду. Црквена имања била су најбољи расадници и најлепше угледне економије.

У Средњем Веку, црква је била проповедник мира, реда и рада. Она је тада била најбоља потпора организаторима држава, јер је неограничено владала над душама. Средњевековни владар тек је онда могао бити сигуран на престолу ако је имао благослов и благодатну помоћ цркве.

До Св. Саве, црквена организација у држави његова оца и брата није била српска: Грци су управљали српском црквом. Политички слободна, држава Немањина духовно је и даље потпадала под византијску власт. Да би, међутим, црква била искрена учитељица и крепка заштитница народу и држави, она треба да је народна. Св. Сава 1219 г. успео је да створи независну српску цркву и да је уреди као народну верску организацију. У тој намери он, први српски архиепископ, зајима неколико српских епископија, уређује цркве и манастире, снабдева их светим књигама и стварима, отвара школе крај њих. Путујући по свима нашим крајевима свесрдно надгледа извршење свога дела; утиче да се опале или порушене цркве или манастири понова обнове, да се нове подижу. Тако је у неманићску државну организацију чврсто и тесно уткана снажна Савина верска организација. То је разлог што је, од првог тренутка свога постанка, па све до данас, црква Св. Саве постала саставни део народнога духа. Црква Св. Саве је првенствено национална, народна, српска црква. Она ће мање радити на томе да од Србина створи верског човека, као што то чини католичка црква; њој ће главни циљ бити да од Србина створи родољуба, човека преданог и пожртвовног за своју народност. То је врло добро био увидео и лукави Византинац, охридски архиепископ, учени Димитрије Хоматијан, под чију је духовну власт немањићска држава потпадала раније, зато се љути на Саву и прети му. Хоматијану се не допада што је Сава, некада смирени и кротки испосник светогорски, сада постао државник и дипломата, што се одметнуо од црквених канона, па из државе отерао грчке владике и свештенике. Хоматијан не признаје новостворену самосталну архиепископију српску и прети Сави црквеним проклетством. Сава се међутим није обзирао на те претње и доследно



је изводио своје велико дело. Скупља око себе младиће одушевљене и побожне, учи их, васпитава их, па их онда шаље у народ да служе Богу и народу. Шаљући их на узвишени посао, Сава им, у својој *Беседи о правој вери*, поручује овако: „Браћо и друзи и оци и чеда богозвана, приклоните богољубива срца ваша на послушање божанствених заповести, јер вера спасава кад љубављу дела; свагда љубите покајање и понижење, оправдање и поучавање, исправљање живота свог и мржњу на грех; љубите више свега живот чист, јер ако човек и сав свет стече а душу изгуби, каква је корист“.

Овако паметни и морални савети обожаваног старешине нису остајали непослушани. Св. Сава је изобилно нашао искрених сарадника и настављача; зато његово дело и није умрло са њим. Оно је на против постајало све животворније, снажније и корисније, јер ће служити народној идеји и културном напредовању нашега народа. Из монашких редова изаћи ће наши најбољи средњевековни књижевници; калуђери ће бити најбољи сарадници наших владара.

Што је још важније, црква Св. Саве била је моћна и крепка заштита и стуб нашег народа нарочито за време дугих векова народних патњи и искушења, за време робовања под Турцима. Тада је Савина српска црква извршила свој најважнији културно-историјски задатак. Кад крајем XV в. није било више ниједне слободне српске земље, Савина црква постоји и око својих духовних средишта окупља српски народ. И та народна верска организација чуваће предања и идеале, чуваће и све тековине народне књижевности. Једино у њој његоваће се писменост. Скупљајући се око манастира, које је патриаршија обнављала, народ је осећао да још има нешто своје, нешто што је изнад њега, што га чува и штити; у црквеним поглаварима, који у турско доба често путују по народу, народ је гледао своје духовне и народносне представнике. У то време црква није била само чувар старе српске народне културе, она иде за прогресом времена, па крај цркава отвара и недавно пронађене штампарије; у црквама се штампају књиге и из њих се шире по народу. На црквеним саборима израђени су народна мисао и народни програм ослобођења од Турака. Кад су зулуми турски постали све несноснији, а народне економске заједнице, задруге, постале снажније, Савина српска црква смело је истакла народно ослобођење за крајњи циљ свој. Тада је истакнута и у народ унета велика идеја: борити се „за крст часни и слободу златну“. Православна црква Св. Саве изједначена је сада са слободом, са народношћу, са Српством.

Такво је знаменито дело Св. Саве. Оно је важније, по културно-историјској улози коју је извршило, и веће, него цео рад свих Немањића који су владали државом српском. Оно је и данас живо. Ретки су великани, као Св. Сава, чија дела живе кроз векове, и у колико дуже живе, у толико им и значај расте и повећава се.



III

Доситеј Обрадовић је по времену и по својим идејама много ближи нама. У XVIII веку откривене су и утврђене многе истине које су и данас у основи наше цивилизације; пронађени су руководни принципи и начела по којима се и данас уређују друштва и државе; тада су израђени делови од којих се и данас израђују менталитети појединаца и читавих група. У XVIII веку пронађене су основне поставке многих наука и многих научних закона, које су из корена измениле дотадашњи начин схватања о људскоме друштву, о природи и о васиони.

Са младићским одушевљењем прихвата се тада претпоставка да је човек по природи добро биће, да се рађа добар, и да се у његовом здравом разуму налази најбоље средство за изграђивање културе. XVIII век је доба апсолутне вере у моћ просвете, у моћ науке; век вере да се једино просвећивањем, а не хришћанством или ма којом другом религијом, може створити човек као савршено морално биће. Просвећен човек је слободан, јер сам себи ствара судбину. Просвета може једино донети срећу човечанству, јер, по ондашњем схватању, култура зависи од напретка знања. „Просвећујмо се, сабирајмо што више корисних знања, па ћемо наћи спас!“ говорили су најистакнути европски рационалисти XVIII века; „али ништа не примајмо без критике“, додавали су други. Људски дух се тада ослобађа многих вековима устаљених заблуда и смело скида вео са многих тајна у свету. Научни дух и скепса уносе се свуда, и све што разум не одобри, одбацује се као заблуда. У XVIII веку, први пут, истакнуто је једно ново схватање, један нов принцип, принцип еволуције, развоја, а из њега се развио принцип непрекидног напредовања, прогреса. Оба принципа одмах су постављени у основицу свих друштвених и природних наука; оне се на њима и данас успешно развијају. Као полазна тачка наукама узима се веровање да је све усавршљиво, да су дакле и човек и друштво усавршљиви, и да непрестано напредују и приближавају се остварењу крајњег идеала једнакости, слободе, браства. Тада се јавило веровање да је данашњица боља од јучерашњице, и да ће будућност бити боља од садашњице. То је, као што знамо, сасвим супротно схватање дотадашњем вековима одржаваном веровању, које је хришћанство заступало, па га и данас одржава, веровању да је данас све много горе, а да је у старо, добро доба све боље било. У Св. Писму записано је да је некада, у давној прошлости, рај божји био на земљи, а филозофи и учени људи у XVIII веку верују да ће људи, у будућности, од земље на којој живе себи рај начинити, помоћу привредног и духовног напретка, помоћу просвете и васпитања, помоћу врлине и рада.

Такво је, укратко речено, било стање напредних духова у Европи кад је млади Доситеј, уљушкујући се у идејама средњовековног аске-



У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

тизма и мистицизма, мудричио и сневао да се посвети. Али пошто је, срећом, прочитао неколико грађанских књига, оштроумни младић одбаци светињицење и уђе у идеје свога времена, побеже из манастира и пође да тражи праву науку. Путовао је по разним земљама Азије и Европе и прошао готово кроз све крајеве у којима наш народ живи. Путујући по народу, Доситеј је имао прилике да изближе упозна свој народ, да увиди који су узроци што га раздвајају, да проучи све његове потребе, да измери све зло које долази од незнања и од беде. И Доситеј долази на спасоносну идеју: да просвету треба ширити у што шире слојеве целог нашег народа, да треба отворати школе, мале и велике, да се у њима учи и образује благородна омладина. Како су у оно време, с оне стране Саве, необразовани калуђери чак спречавали народно духовно развијање, бивши монах Доситеј ће одлучно нападати калуђерство и тражити световност школе и државе, слободу мисли и савести. Први српски рационалист, запојен западњачким идејама, присталица Јозефинизма, Доситеј ће чак тражити укидање калуђерства и претварање манастира у грађанске школе. „Књига, браћо моја, књига! а не звонара и прапораца!“ узвикује он. „Много је боље, наставља Доситеј, једну паметну и корисну књигу написати или превести, него двадесет звонара сазидати“. Он верује да од доброг васпитања младежи зависи срећа човечанства. Тражи да школа не буде учионица молитава, већ расадник корисна и практична знања. Увиђајући да, за културно напредовање, није довољно просвећивати само мушку децу, Доситеј тражи школско васпитање и за женску децу. Он верује да ће просвећене, моралне и вредне жене моћи више но ико радити на општем просвећивању нашега народа. Доситеј је, најзад, прогласио једну велику и судбоносну истину, наиме: *једино просвећивањем моћи ће се створити духовно јединство нашега народа, једино просвећивањем цео наш народ, вером и начином животова разједињен, моћи ће се једнога дана ујединити у једну културну и најпредну заједницу.*

Доситеј је целог свог живота волео свој народ и радио за њега; за њега је: „Брат мио, ма које вере био“. Он је увек својим саветима хтео да му помогне. Рад његов, као и рад Св. Саве, чисто је практичан, рад на „ползу отечества“. Велики духовни препородитељ српског народа, Доситеј је и творац нове српске школе, творац нове просвете и књижевности.

*

Св. Сава је од своје цркве створио просветитељицу и духовно средиште нашега народа; Доситеј је објавио да у будућности школа треба да буде носилац просвећености, расадник напредних идеја и средиште духовног јединства нашега народа.



Црква Св. Саве јесте жива црква, урасла у састав нашег народног духа; школа Доситеја Обрадовића јесте такође жива школа, народна школа, која је у истину постала саставни део нашег народног духа.

Црква Св. Саве сјајно је извела своју културно-историјску улогу, коју јој је њен творац био наменио; школа Доситијева на путу је да исто тако сјајно испуни задатак који јој је њен творац одредио.

И кад посматрамо резултате животворног и племенитог рада ове двојице наших културних великана, ми се и нехотице сетимо како се нама, Србима, у последње време неправично, из незнања или злонамерно, чини велика неправда приговором: да смо ми, Срби, народ који има изванредно високе војничке способности и ратничке врлине, а културни квалитети, културне вредности, да нам по готову недостају. Међутим, личности и радње Св. Саве и Доситеја Обрадовића очигледно показују да смо ми, Срби, имали — а то је и услов да ћемо и у будућности имати — културних квалитета првога реда, каквих и велики народи мало имају.

IV

Св. Сава и Доситеј нису били велики само својим радом; они су били и моралне величине равне највећим. Њихов живот испуњен је љубављу према истини; они су у истини и ради истине живели. И кад мислимо да говоримо о њиховом моралном животу, наш се поглед окреће омладини нашој, ђацима нашим, које сте нам послали да их васпитавамо и учимо.

Драги ученици,

Св. Сава, пред чијом иконом данас у вашем дому кандило гори, Доситеј, чији лик, уметничком руком извајан у бронзи, свакога дана гледате на видном месту вашег лепога дома, Св. Сава и Доситеј постали су такви какви су се сами створили, саморадњом, самоуштвом, сталним развијањем и усавршавањем себе сама. Обојица су добро упознали живот, јер су у њему својим духом обојица обилно живели; зато су живот и уносили у своја дела, а у њин темељ су полагали увек своје велико и племенито срце, цело своје срце, загрејано жарком љубављу према своме народу, према истини, према напретку и добру. А све што је од срца, то срцу иде; зато су обојица, још за живота, имали велики број обожавалаца и одушевљених присталица. Њихово дело увек су радосно извршивали сви млади нараштаји нашега народа, јер су свагда осећали како их загрева узвишена љубав великих учитеља. Није потребно, драги ученици, да у Етици, науци о моралу, тражите примере добротe и моралног савршенства. Довољно је да проучите и заволите заносно лепе и снажне личности Св. Саве и Доситеја, па сте добили сигурног путовођу ка врлини, и поузданог заштитника од порока, јер су Св. Сава и Доситеј две најлепше и нај-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А



изразитије личности које је цела наша раса до данас дала. Код обојице велика доброта срца дивно је удружена са високим умом; благородна нарав са чврстином воље; они су своја убеђења удруживали са љубављу и са самопрегоревањем; изнад њиховог практичног и корисног реализма издизао се високо њихов племенити и далековиди идеализам; карактер им је био светао, као што им је душа била чиста. Они су волели живот, јер су га стављали у службу узвишеном идеалу, јер су га жртвовали за друге, за ближње своје, за нас, за вас, драги ученици. Да ли ћемо достојно испунити завет који су нам оставили Св. Сава и Доситеј?

*

Време је најбољи судија о вредности људи и ствари. Оцене времена историја прибележава и према њима разврстава историјске личности и догађаје. Св. Сава и Доситеј добили су, заслужено, врло видно место у нашој културној повесници.

Али сваким даном они све више добијају у нашим очима. Они нам у великој перспективи времена изгледају као оне високе стене које се поносно дижу у плавом, широком мору. О њих се преко ноћ, док бура траје, са хуком и бесом ломе таласи. Али стене стоје чврсто, непомичне. Море се пред зору најзад утиша и лаки, несташни таласићи опет се весело играју око њих. И сутрадан, велико јутарње сунце опет огреје високе, горде стене у мору. Али, окупане у ноћашњој бури, оне се тога јутра још јаче блистају, у дивним преливима боја, умирене и чисте.

Тако је и са Св. Савом и Доситејем. У колико се више о њима пишу расправе и критике, у колико се више испитују њихова дела и идеје: у толико се више проналазе нове врлине код њих, у толико су веће њине заслуге. — То је случај свих правих генија, животворних твораца и великих добротвора човечанства.

Понос наше прошлости, они су нам отворили нове путеве у високу културу; врли вођи духовни, они су и данас најбољи узор и најсигурније залог за бољу будућност нашега народа.

ДАНИЛО ВУЛОВИЋ

ЗНАЧАЈ МЕТАНАСТАЗИЧКИХ КРЕТАЊА ЗА ЕТНИЧКО ЈЕДИНСТВО НАШЕГА НАРОДА

Поред тога што је уништила самосталност држава на Словенскоме Југу, турска је најезда проузроковала и многе друге последице, међу којима свакако заузима посебно место оно велико струјање и комешање нашега народа, које, почевши од краја 14. века, траје кроз све турско време све до данашњих дана, и којим је најзад испреме-



штано готово све становништво између Велеса и Загребачке Горе. То велико сељакање и премештање нашега народа, са једнога места на друго, назива се у науци метанастазичка кретања или миграције.

Миграције почињу са најездом Турака, који су у главном и проузроковали ову појаву. Узмичући пред најездом Турака, који се највише кретаху моравско-вардарском удолином, становништво свих нижих и жупнијих крајева, тј. низија, речних долина и котлина, повуче се у тешко приступачне и забачене планинске области, које самим својим изолованим положајем постадоше као нека врста природних тврђава; у којима се, за време док је турска инвазија пустошила и притискивала околне депресије, разви једна нарочита средина, примитивна и скоро архаична, са јачом националном свешћу, врло импулсивна и борбена, и изнад свега задахнута јачим осећајем слободе и независности. Под таквим приликама, настаде у нашем народу, сконцентрисаном у тим изолованим областима, једно јако прикупљање и подмлађивање многих црта народнога живота, које су у току средњег века, под утицајем средњовековних наших држава, биле на путу да их сасвим нестане. Народ остављен сам себи, — „интелигенција“ је била емигрирала на север, — поново прибеже својим старим патриархалним установама, које још нису биле сасвим ишчезле, и тада се по свим нашим крајевима понова реорганизоваше племена и задруге, и то по југоисточним деловима динарског масива племена, а по осталим крајевима задруге. Те установе постадоше од тада главни извор народне снаге, и моћна ослона тачка за борбу и отпор противу Турака. Када становништво тих затворених и тешко приступачних планинских крајева постаде услед наглога намножавања пренасељено, отпочеше поједине групе да мигрирају, тј. да се расељавају по суседним ретко насељеним областима. За првим извидничким групама, које су одлазиле да испитају и изаберу колонијационо земљиште, следоваху веће групе, које се кретаху увек истим *метанастазичким путевима*, задржавајући се на местима где су већ биле насељене поједине њихове истакнутије куће, којима беше дужност да прихватају нове досељенике, и да их после упућују даље ка колонијационој области. Карактеристично је да се већина миграционих струја креће ка областима са сличном географском средином, која омогућава продужење живота навикнутог у матичној земљи. Емигранти су се уз пут обично задржавали у каквој пролазној или прихватној области, остајући ту по неколико година, па и деценија, док намножавање није изазвало нове покрете, тако да су обично друге или чак и треће генерације полазиле даље. Ово етапно или прогресивно мигрирање учинило је те су се емигранти постепено још уз пут навикавали и прилагођавали областима у које ће тек стићи.



Узроци метанастазичких кретања врло су разнолики, и у већини случајева се на разне начине међу собом преплићу и комбинују. Но у главноме можемо их поделити на две групе: на узроке историјског карактера, и на економске узроке.

Међу историјским узроцима прво место заузима турска најезда, која је и проузроковала бежање становништа пред завојевачком војском. Затим долази читав низ мање више локалних узрока, као што су „данак у крви“, зулуми јаничара и крцалија, верска гоњења, неуспеле побуне и устанци, затим миграције проузроковане ратним операцијама, нарочито за време аустро-турских ратова, итд. Али са овим узроцима историјске природе често се мешају и преплићу и психички мотиви, међу којима је свакако најважнији и најзначајнији она забуна и неповерење које дели покорено становништво од завојевача; затим разна психичка стања која се развијају услед супротности раса, култура, религије, даље притиска, суровости, несигурности, итд. Сеобе проузроковане овом групом узрока вршене су напрасно, и са великим масама, те су услед тога то главна миграциона кретања.

Као последице тих горе поменутих догађаја, наступиле су услед велике личне и имовне несигурности тешке економске прилике, праћене честом појавом глади и других недаћа, као што су: разне болести и помори, суше, велике зиме, итд. Има доста случајева да је становништво мигрирало услед несносног читлучког система, крвне освете, празноверице, а један је испитивач забележио: и услед сувише, „јаке воде“, јер, вели, „све поједу што им роди“. Но најважнији је узрок ове врсте економска пасивност појединих крајева, чије је становништво принуђено да се стално расељава. Миграције праузроковане овом групом узрока старе су, и у њима учествује мали број људи, али су оне због своје сталности један од главних миграционих агенаса, који је формирао многу миграциону струју.

Миграционих струја имамо у главноме четири: Косовска, Мораво-Вардарска, Динарска, и струје које прелазе Саву и Дунав. Али после ослобођења развише се још две групе струја супротнога смисла: једнима од њих — повратним или инверсним струјама, — враћаху се раније избеглице из суседних земаља, док су се другима — исељеничким или екстерним струјама, — исељавали наши печалбари, а нарочито страни елементи из наших крајева.

1. *Косовска*, једна од најстаријих, али не и најзначајнија *струја*, почињала је из целе оне области која се налази између Скадра и Копаоника, тј. из Зете, Метохије и са Косова. Кретала се у главном трансверсалним путевима преко Косова и топличког басена, где се један крак одвајао, и насељавао долину Јужне Мораве и њених притока, а други, главни, ишао је преко Александровачке жупе, Темнића и Левча,



прелазео Велику Мораву и насељавао долину Ресаве и све ниже делове Источне Србије (Звижд, Млава, Црна Река, Хомоље, Сокобањска котлина итд.), прелазећи слабијим млазевима и преко Тимока у Шопску област.

Један део Косоваца скренуо је у лево, и у Ибровој долини мешао се са старијим динарским исељеницима, и заједно са њима расипао у омањим оазама по равнијим деловима Шумадије и подринских крајева.

Косовци су насељавали по правилу ниже области, тј. равнице, речне долине и дна котлина.

2. У моравској долини мешали су се Косовци са *Моравско-Вардарском струјом*, коју су у главном чинили исељеници данашње Вардарске Србије (до Демир Капије на југу), а нарочито они из околине Прилепа, Битоља, Охрида и Дебра, међу којима се налазаше знатан број и избеглица из северне Арбаније („Скадрани“); и најзад, ова је струја захватила и кренула знатан део становништва Јужне Мораве. Ова се струја у главном креташе мораво-вардарском удолином, али, супротно Косовској и Динарској струји, које се кретаху бржим темпом, она се кретала врло споро. Није било великих сеоба, но су се сељаци поједине породице и групе породица, које су, полако мигрирајући и мењајући место становања, у главном насељавале моравску долину, допирући на северу до Београда (Палилула), Гроцке, Смедерева и Градишта, где и данас ови досељеници сачињавају читаве делове тих градова.

3. Но најјача и најзначајнија беша Динарска струја, чији значај готово премаша све остале струје скупа. Матична област ове струје био је динарски планински масив, који је као какав неисцрпни људски резервоар слао на све стране око себе масе исељеника, који преплавише готово све наше крајеве. Тако, нпр., један слабији млаз ове струје населио је услед Косовске струје ретко насељене крајеве око Митровице, Рожаја, Метохију и Косово. Други, у исто време најважнији и најмоћнији млаз, ишао је долинама Дрине и Ибра, и насељавао ретко насељену Шумадију и подринске крајеве. Трећи млаз је силазио са босанских планина, и насељавао источну, централну и западну Босну са карловачким басеном. Четврти крак је полазио са високих планина западне Босне и предела око извора реке Цетине, и расипао се на разне стране, допирући у слабијим млазевима до Љубљане, Жумберка, Марибора, Птуја и Вараждина. И најзад, вековима је трајало силажење Динараца у Далмацију, чије је становништво већином пореклом из Херцеговине, Босне и Црне Горе.

Карактеристично је за Динарце да су они насељавали више површи и планинске крајеве, дакле области које су одговарале њиховој матичној земљи, и тек су њихове друге или чак и треће генерације силазиле и насељавале равније крајеве.



4. Поједини делови Косовске, Вардарске и Динарске струје, помешани са старим становништвом Моравске Србије и северне Босне, образовали су нове доста јаке струје, које су прелазиле Саву и Дунав, и насељавале јужне делове Панонске низије и Ердеља, појачавајући тамошњи наш живаљ досељен још за време Сеобе народа и неких већих сеоба у Средњем веку. Поред православних, који су у опште немиран и лако покретљив елеменат, учествовали су у овим сеобама и многи католици. (Буњевци, Шокци), чије истакнутије оазе допираху до трансилванских Алпа, Вилагоша, Сент-Андрије, Ваца, Ђура, Коморана и Блатног језера.

После ослобођења и уједињења јављају се две групе рецентних струја: повратне и емиграционе.

Повратне или инверсне миграције почињу још крајем 18 века, повлачењем истакнутијих наших оаза на југ Панонске низије. После прелазе Саву и Дунав и насељавају разне, већином северне делове Моравске Србије. У западним деловима има крајишника (нарочито поред Лознице и Лешнице), а један се део Личана населио чак око средњега Ибра, тако да недалеко од варошице Рашке има једно селанце које се зове „Хрвати“.

После окупације Босне и Херцеговине (1878 г.) знатан број католика из Славоније и Далмације насељава се по Босни и Херцеговини.

После 1912 год. пошла је једна доста знатна струја ка Косову и Метохији, и даље на југ низ Вардар; она је била састављена махом из ранијих избеглица, које се сада само враћаху на своја огњишта, а делом је било и нових исељеника.

И најзад, нека је поменуто и оно знатно враћање наших сународника из Америке, које је нарочито живахнуло после уједињења.

Екстерне или емиграционе струје новијег су датума. Оне почињу исељавањем муслимана после ослобођења Србије и окупације Босне, и трају све до данашњих дана. Шта више, примећен је у последње време један такав живљи покрет међу муслиманима Вардарске Србије, а и међу Маџарима и Немцима на северу.

Уз ове екстерне миграције, нека су поменути наши исељеници за Америку, као и печалбари, који су привремени исељеници, јер се после извесног броја година проведених у туђини обично опет враћају натраг у завичај.

Када су се те миграције биле завршиле, наша је држава имала сасвим друкчију физиономију. Досељеници искрчише многе шуме, и на тим искрченим земљама засноваше своја насеља, било подижући их изнова, било прибијајући се уз затечене старинце, са којима се у току времена мешаше, наметнувши им у већини случајева своје, како физичке тако и психичке особине. Овим миграцијама раселише се ти

етнички врло свежи планинци по свима деловима наше државе, разносећи са собом: гусле, народне песме, традицију, фолклор, обичаје, начин живота, ношњу, своје јако патриархално друштво, и нарочито своју јако развијену националну свест. Та велика поплава планинаца и њихово стапање са затеченим старинцима, зове се у науци *етничко освежавање нашега народа*. Њиме је пре свега извршено једно дубоко етнобиолошко подмлађивање, а затим, што је за данашње наше прилике врло важно, и једна општа нивелација и унификација најширих народних маса. Тим етничким освежавањем је потпуно спроведено етничко уједињење нашега троименог народа, које дакле не почива само на првобитном сродству и заједници језика и књижевности, како то на жалост и данас многи слабо версирани лаици мисле и говоре, него је оно постављено на једну много солиднију и дубљу основицу, која је последица вековног стапање и унифицирања врло сродних маса¹⁾.

Снажни телом, енергични, пуни темперамента и предузимачког духа, са јако развијеним осећањем личнога поноса и достојанства, ови досељеници донеше нове сирове снаге и импулса, те тако рећи раздрмаше и пробудише све крајеве у које се доселише. Будући у већини случајева енергичнији и даровитији од затечених старинаца, они брзо успеше да избију на површину и да предузму водећу улогу у нашем народу. Већина војвода, истакнутијих људи и породица из I и II Устанка, па и доцније, пореклом су из тих досељеничких породица. А она за време Турака вечито немирна и бунтовна Шумадија, која и у данашњој нашој држави чини не само жижу националне свести, него и државно и етничко језгро, насељена је, готово сва, искључиво тим досељеничким породицама, које пре 100—200 година сиђоше из области старе Рашке и црногорско-херцеговачких планина²⁾.

Али су те миграције имале и *негативних последица*. Услед тих великих и честих сеоба, многи наши периферијски крајеви проредише се, и као такви, постадоше привлачне тачке за суседне народе. Тако нпр. Арбанаси се шире по оним крајевима одакле је наш живаљ разним сеобама емигрирао на север. После пропасти средњевековних наших држава, они прво растераше усамљене, но доста многобројне наше оазе по северној Арбанији, затим пређоше Дрим, и населише се у знатном броју нарочито по Метохији, Косову и западним деловима Вардарске Србије.

¹⁾ Миграције померише нарочито јако односе између појединих диалеката, нарочито је се штокавски раширио на рачун друга два.

²⁾ Од тих породица су: Карађорђе, Милош, Његош, Вук (из Дробњака), Рачки, Копитар, Мажуранић, Миклошић, Прешерн, Тесла, Мештровић, Цвијић, Стојан Новаковић, Анте Старчевић итд.



После аустро-турских ратова опустеше многи крајеви поред Саве и Дунава¹⁾. Тада банатски Румуни пређоше Дунав, и населише пуне планинске крајеве Источне Србије; а истовремено се почеше спуштати и у равни Банат и ширити се на запад према Тиси.

Од прилике у исто време отпочеше Немци, којима је било пошло за руком да понемче истакнуте словеначке оазе у Алпима, да се, ревносно потпомагани аустријским властима, интензивније шире, и потискују све више, малобројне и незаштићене Словенце, ка Драви и Јадранском Мору.

Нека је поменута, најзад, и она систематска и смишљена колонијација кметова са Швабенланда и бироша из Алфелда по јужном делу панонске низије, коју је бивша Аустрија, да би успех био што сигурнији, спроводила на тај начин што је насељавала читава села одједанпут.

У најновије време, у последњим деценијама, а нарочито од уједињења на овамо, појавио се један врло јак покрет, који је себи ставио у задатак да све национално угрожене области понова поврати матичној земљи. Тај је покрет обухватио данас све угрожене делове наше државе, и напредује како где, негде са већим а негде са мањим интензитетом. Доста је јак у Вардарској Србији, донекле и у Војводини, али је нарочито интензиван у Словенији, где су већ многа упола денационализирана насеља понова повраћена²⁾.

ДИМИТРИЈЕ И. ЂОРЂЕВИЋ

НАРОДНЕ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ У СРБИЈИ, ЦРНОЈ ГОРИ И ВОЈВОДИНИ ШК. ГОД. 1922—23

После знатних тешкоћа с којима су се борили у првом реду школски надзорници, а затим и Министарство Просвете, око сређивања ових статистичких података, налазимо се у могућности да опширно прикажемо стање наших школа, учитеља и ђака у шк. год. 1922—23.

¹⁾ По једној забелешци Д-ра Тих. Р. Ђођевића, Београдски пашалук је за време аустријске окупације био тако ретко насељен да је био скоро полу-пуст. То је, изгледа, трајало дуже време, јер када су поново насељавана поједина села, није се знало њихово раније име, већ су добијала сасвим нова имена. Зато нека села која се помињу у ранијим документима данас више не постоје.

²⁾ Литература: Д-р Јован Цвијић: *La Péninsule Balkanique (Géographie Humaine)*, Paris, 1918. — Д-р Ј. Цвијић: *Балканско Полуострво и Јужнословенске Земље* (Основи Антропогеографије), I део, Београд, 1922. — Д-р Ј. Цвијић: *Говори и Чланци*, I—IV. — Затим *Насеља Српских Земља*; а у много мањој мери Д-р Тих. Р. Ђођевић, Д-р Јов. Ердељановић, Д-р Јоже Рус, итд.

У уверењу да чинимо један користан посао када и пред ширу просветну публику износимо резултате рада од неколико месеци, молимо читатеље да евентуалне мане овога приказа не узму строго у осуду, већ да имају у виду да је овај мрављи посао радио, у главном, само један чиновник, често пута прекидан другим, споредним пословима. На жалост, у Министарству се врло мало пажње поклања овој врсти рада. За тај рад увек „има времена“, „стићи ће се“, а никад нема радника. Него, боље је надати се да ће у будуће и ту кренути на боље.

Као и прошле, и ове године смо одвојили Србију предратну од јужне и Црну Гору од Војводине. Разлога за такав поступак било је ове године још више него прошле шк. године. Најглавнији је тај што ће се, баш из првог дела приказа, видети у којој су се мери наставници из Јужне Србије морали да боре са оскудицом, како у погледу наставних средстава, тако и у погледу ваљаних школских зграда и свега онога што сачињава техничку помоћ при настави.

Ради бољег и лакшега прегледа приказаћемо најпре само школе, па тек онда наставнике, и на послетку ђаке.

Табела I: школе у предратној Србији.

„ II:	„	„	Јужној Србији.
„ III:	„	„	Црној Гори.
„ IV:	„	„	Војводини.





ШКОЛСКИ СРЕЗ	Б Р О Ј							
	у опште	градских	сеоских	мушких	женских	мешовитих	државних	приватних
1 Београд	17	17	—	3	—	14	17	—
2 алексиначки	35	1	34	—	—	35	35	—
3 белички	30	1	29	—	—	30	30	—
4 белопаланачки	41	7	34	3	2	36	41	—
5 бољевачки	26	3	23	—	—	26	26	—
6 босиљградски	24	1	23	—	—	24	24	—
7 браничевски	38	—	38	—	—	38	38	—
8 власотиначки	37	6	31	5	1	31	37	—
9 врањски	23	1	22	—	—	23	23	—
10 врачарски	30	1	29	—	—	30	30	—
11 гужански	37	—	37	—	—	37	37	—
12 добрички	19	1	18	1	—	18	19	—
13 жички	30	2	28	—	—	30	30	—
14 заглавски	20	1	19	—	—	20	20	—
15 зајечарски	22	—	22	—	—	22	22	—
16 јадрански	17	2	15	—	—	17	17	—
17 јасенички (окр. крагујевачки)	55	6	49	—	—	55	55	—
18 јасенички (окр. смедеревски)	19	4	15	—	—	19	19	—
19 клучки	18	2	16	—	—	18	18	—
20 колубарски (окр. београдски)	25	1	24	—	—	25	25	—
21 колубарски (окр. ваљевски)	20	—	20	—	—	20	20	—
22 копаонички	28	1	27	1	—	27	28	—
23 косанички	25	—	25	—	—	25	25	—
24 космајски	27	3	24	—	—	27	27	—
25 крагујевачки	31	7	24	1	2	28	31	—
26 крајински	27	—	27	1	—	26	27	—
27 крушевачки	25	1	24	—	—	25	25	—
28 лесковачки	40	—	40	—	—	40	40	—
29 млавски	47	2	45	—	—	47	47	—
30 моравички	25	2	23	—	—	25	25	—
31 неготински	26	1	25	—	—	26	26	—
32 нишавски	39	—	39	—	—	39	39	—
33 нишки	45	6	39	—	—	45	44	1
34 орашки	14	4	10	—	—	14	14	—
35 подгорски	25	1	24	—	—	25	25	—
36 подунавски	26	2	24	—	—	26	26	—
37 пожаревачки	41	4	37	—	—	41	41	—
38 пожешки	26	2	24	—	—	26	26	—
39 поречки	23	3	21	1	—	23	24	—
40 посавски (окр. београдски)	19	—	19	—	—	19	19	—
41 посавски (окр. ваљевски)	27	2	25	—	—	27	27	—
42 поцерски	32	—	32	1	—	31	32	—
43 рађевски	24	—	24	—	—	24	24	—
44 расински	30	2	28	—	—	30	30	—
45 рачански	25	—	25	—	—	25	25	—
46 ресавски	39	4	35	16	—	23	38	1
47 руднички	31	2	29	—	—	31	31	—
48 сокобањски	25	2	23	—	—	25	25	—
49 темнишки	30	3	27	2	—	28	30	—
50 тимочки	19	1	18	—	—	19	19	—
51 ћупријски	42	7	35	3	3	36	41	1
52 ужички	30	2	18	1	1	18	20	—
53 царибродски	26	1	25	—	—	26	26	—
54 чачански	28	3	25	1	1	26	28	—
55 шабачки	36	4	32	—	—	36	35	1
Свега у предр. Србији	1577	129	1448	40	10	1527	1573	4
у %	100—	8·19	91·81	2·52	0·63	96·85	99·75	0·25



УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Ш К О Л А										КОЛИКО ИМА СВЕГА					
о т в о р е н и х										забавишта	виших осн. (продужних) школа	шегртских школа	одељења у		
пре 1850	1850—60	1860—70	1870—80	1880—90	1890—1900	1900—1910	1910—20	1920—30	ове шк. године				ОСНОВНИМ школама	ВИШИМ осн. (продужним) школама	шегртским школама
Г О Д И Н Е															
2	2	—	—	—	3	4	5	1	—	5	1	4	168	2	31
—	4	—	—	—	7	5	8	5	—	—	—	—	65	—	—
1	3	2	1	2	5	8	3	8	3	—	—	—	63	—	—
—	2	1	5	4	6	6	6	6	11	5	1	—	75	2	—
—	1	2	3	5	7	3	4	4	—	—	—	—	40	—	—
—	—	2	3	4	2	2	1	1	1	—	2	—	40	2	—
—	—	—	8	8	6	10	—	—	—	—	—	—	62	—	—
—	—	—	4	2	3	11	9	7	—	—	—	—	90	—	—
1	—	—	2	6	4	19	—	1	—	—	—	—	59	—	—
—	—	—	2	2	2	2	10	1	—	—	—	—	57	—	—
—	3	2	2	1	2	10	10	—	—	—	—	1	57	—	3
—	2	5	2	4	5	8	8	3	—	—	—	—	69	—	—
—	—	—	2	2	3	7	3	5	—	—	—	—	35	—	—
—	1	—	—	2	3	4	4	7	—	—	—	—	51	2	—
—	—	—	2	2	2	2	9	—	—	—	—	—	42	—	—
—	3	—	1	4	3	3	2	2	—	—	—	—	53	—	—
—	—	—	4	3	3	4	1	—	—	—	—	—	37	—	—
3	1	—	6	1	3	11	8	—	—	—	—	—	109	2	—
3	2	—	4	5	4	2	—	—	—	—	—	—	79	—	—
4	4	4	6	3	4	4	8	13	—	—	1	—	33	—	—
8	1	1	1	3	3	2	—	—	—	—	—	—	43	—	—
1	1	1	4	3	4	4	4	3	—	—	—	—	37	—	—
1	1	1	4	1	4	3	7	2	—	—	—	—	53	—	—
2	1	3	3	—	6	6	10	6	—	—	—	—	51	—	—
—	—	—	1	2	3	3	5	4	—	—	—	—	57	—	—
2	2	—	4	2	8	5	2	—	—	—	—	2	75	—	2
6	—	—	1	3	1	6	7	3	—	—	—	—	52	—	—
2	3	—	7	3	4	4	6	1	—	—	—	—	62	—	—
4	1	2	2	4	2	6	7	3	—	—	—	—	64	—	—
—	—	—	1	4	8	7	8	7	—	—	—	—	82	—	—
2	8	13	4	4	5	5	6	2	—	—	—	—	49	—	—
2	1	2	5	3	4	6	—	—	—	—	—	—	49	3	2
1	3	3	5	5	4	4	4	4	—	—	—	—	56	—	—
1	1	1	5	2	4	4	6	7	—	—	—	—	100	—	—
—	—	—	13	15	15	6	8	10	—	—	—	—	46	2	—
—	3	2	2	2	4	4	—	—	—	—	—	—	62	7	—
5	—	1	1	3	3	4	8	—	—	—	—	—	55	—	—
3	5	3	3	2	6	4	2	3	—	—	—	—	80	—	—
5	3	7	7	2	2	10	3	1	—	—	—	—	44	—	—
—	3	—	—	3	3	3	5	8	—	—	—	—	46	—	—
3	2	6	4	—	5	2	2	1	—	—	—	—	36	—	—
3	—	2	3	1	5	5	9	—	—	—	—	—	60	—	—
3	2	4	4	—	9	2	2	—	—	—	—	—	57	—	—
5	3	4	4	3	5	8	7	—	—	—	—	—	42	—	—
4	1	—	2	4	4	4	5	—	—	—	—	—	60	—	—
3	1	—	2	1	3	6	3	—	—	—	—	—	46	2	—
3	5	7	5	9	4	4	4	—	—	—	—	—	77	2	—
4	—	7	2	3	2	2	7	—	—	—	—	—	60	—	—
1	3	2	1	5	3	4	3	—	—	—	—	—	38	2	—
2	4	4	2	3	5	5	2	—	—	—	—	—	66	—	—
5	—	—	—	—	2	3	3	—	—	—	—	—	49	—	—
6	2	3	4	4	6	7	6	—	—	—	—	—	74	—	—
2	1	2	3	3	1	4	4	—	—	—	—	—	50	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	26	—	—	—	—	43	—	—
2	3	3	1	—	—	—	—	—	3	—	—	—	62	—	—
3	2	9	7	—	6	4	3	—	—	1	—	—	77	—	—
116	102	153	153	186	255	272	182	158	39	7	11	15	3297	28	61
7:36	6:47	9:70	9:70	11:79	16:17	17:25	11:54	10:02	2:46	—	—	—	—	—	—



ШКОЛСКИ СРЕЗ	КОЛИКО ИМА						
	ОСНОВНИХ ШКОЛА СА НАСТАВНИМ ЈЕЗИКОМ						
	државним	немачким	мађарским	румунским	словачким	русињским	чешким
1 Београд	17	—	—	—	—	—	—
2 алексиначки	35	—	—	—	—	—	—
3 белички	30	—	—	—	—	—	—
4 белопаланачки	41	—	—	—	—	—	—
5 бољевачки	26	—	—	—	—	—	—
6 босиљградски	24	—	—	—	—	—	—
7 браничевски	38	—	—	—	—	—	—
8 власотиначки	37	—	—	—	—	—	—
9 врањски	23	—	—	—	—	—	—
10 врачарски	30	—	—	—	—	—	—
11 гругански	37	—	—	—	—	—	—
12 добрички	19	—	—	—	—	—	—
13 жички	30	—	—	—	—	—	—
14 заглавски	20	—	—	—	—	—	—
15 зајечарски	22	—	—	—	—	—	—
16 јадрански	17	—	—	—	—	—	—
17 јасенички (окр. крагујевачки)	55	—	—	—	—	—	—
18 јасенички (окр. смедеревски)	19	—	—	—	—	—	—
19 кључки	18	—	—	—	—	—	—
20 колубарски (окр. београдски)	25	—	—	—	—	—	—
21 колубарски (окр. ваљевски)	20	—	—	—	—	—	—
22 копаонички	28	—	—	—	—	—	—
23 косанички	25	—	—	—	—	—	—
24 космајски	27	—	—	—	—	—	—
25 крагујевачки	31	—	—	—	—	—	—
26 крајински	27	—	—	—	—	—	—
27 крушевачки	25	—	—	—	—	—	—
28 лесковачки	40	—	—	—	—	—	—
29 млавски	47	—	—	—	—	—	—
30 моравички	25	—	—	—	—	—	—
31 неготински	26	—	—	—	—	—	—
32 нишавски	39	—	—	—	—	—	—
33 нишки	45	—	—	—	—	—	—
34 орашки	14	—	—	—	—	—	—
35 подгорски	25	—	—	—	—	—	—
36 подунавски	26	—	—	—	—	—	—
37 пожаревачки	41	—	—	—	—	—	—
38 пожешки	26	—	—	—	—	—	—
39 поречки	24	—	—	—	—	—	—
40 посавски (окр. београдски)	19	—	—	—	—	—	—
41 посавски (окр. ваљевски)	27	—	—	—	—	—	—
42 поцерски	32	—	—	—	—	—	—
43 рађевски	24	—	—	—	—	—	—
44 расински	30	—	—	—	—	—	—
45 рачански	25	—	—	—	—	—	—
46 ресавски	39	—	—	—	—	—	—
47 руднички	31	—	—	—	—	—	—
48 сокобањски	25	—	—	—	—	—	—
49 темнићски	30	—	—	—	—	—	—
50 тимочки	19	—	—	—	—	—	—
51 ћупријски	41	—	—	—	—	—	1
52 ужички	20	—	—	—	—	—	—
53 цариградски	26	—	—	—	—	—	—
54 чачански	28	—	—	—	—	—	—
55 шабачки	36	—	—	—	—	—	—
Свега у предр. Србији	1576	—	—	—	—	—	1
у %	99.94	—	—	—	—	—	0.06



С В Е Г А													
основних школа у којима је								школа у којима се практично					
настава била					прекид надокн.			радио на					
целодн.	полудн.	доподн.	преко дана	беспрек.	у целост.	делимич.	никако	ж. р. рад.	повртар.	воћарст.	виногр.	пчеларст.	свиларст.
10	4	3	2	15	—	2	—	4	1	1	—	—	—
33	2	—	18	17	7	2	9	12	11	10	8	3	3
30	—	—	5	25	—	4	1	2	3	1	1	—	—
39	2	—	9	32	6	3	—	7	9	5	2	1	—
24	2	—	11	15	9	2	—	3	—	—	—	—	—
22	2	—	—	24	—	—	—	2	—	—	—	—	—
38	—	—	2	36	—	2	—	2	7	2	6	—	—
33	4	—	14	23	4	3	7	5	8	8	4	—	2
19	4	—	5	18	2	3	—	2	2	2	2	—	2
29	1	—	6	24	2	—	4	1	5	4	2	1	—
37	—	—	6	31	—	—	6	13	20	14	4	4	3
17	—	2	6	13	—	5	1	1	—	—	—	—	—
30	—	—	13	17	—	13	—	1	—	—	—	1	—
17	3	—	5	15	4	1	—	1	1	3	1	—	—
22	—	—	9	13	7	1	1	10	9	6	1	—	—
17	—	—	—	17	—	—	—	3	—	—	—	—	—
51	4	—	—	55	—	—	—	10	10	20	9	1	—
19	—	—	3	16	3	—	—	9	10	7	3	—	4
16	2	—	11	7	8	2	1	—	—	—	—	—	—
23	2	—	15	10	5	10	—	2	—	—	—	—	—
15	5	—	15	5	13	10	1	5	11	8	1	2	1
25	3	—	8	20	6	1	1	7	6	6	4	—	—
15	10	—	15	10	—	15	—	2	—	—	—	—	—
27	—	—	6	21	2	1	3	5	14	6	3	1	1
30	1	—	10	21	—	—	10	15	12	1	3	3	14
27	—	—	—	27	—	—	—	27	27	27	—	—	—
25	—	—	3	22	3	—	—	—	—	—	—	—	—
31	9	—	13	27	3	5	5	2	11	8	1	—	1
47	—	—	7	40	—	—	—	—	—	—	—	—	—
24	1	—	11	14	3	5	3	5	14	9	1	2	1
26	—	—	1	25	1	—	—	26	25	25	—	—	—
37	2	—	16	23	9	4	2	7	9	4	3	1	—
40	5	—	5	40	2	3	—	7	11	2	2	2	—
13	1	—	—	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—
19	6	—	19	6	13	6	—	10	17	11	2	3	—
26	—	—	—	26	—	—	—	26	18	—	—	—	—
41	—	—	20	21	—	—	20	8	8	4	2	1	—
18	8	—	3	23	—	—	3	—	2	3	—	1	—
21	3	—	7	17	4	2	1	3	4	2	—	—	—
19	—	—	8	11	—	6	2	2	18	—	—	1	—
26	1	—	1	26	—	1	—	—	—	—	—	—	—
30	2	—	5	27	4	1	—	16	17	7	3	2	3
21	3	—	22	2	22	—	—	—	—	1	—	—	—
30	—	—	4	26	4	—	—	—	—	—	—	—	—
25	—	—	2	23	2	—	—	—	—	—	—	—	—
38	1	—	1	38	—	—	1	1	2	—	—	—	1
28	3	—	5	26	4	1	—	13	19	14	4	5	1
25	—	—	3	22	1	—	2	—	—	—	—	—	—
30	—	—	4	26	2	—	2	—	—	—	—	—	1
19	—	—	11	8	10	1	—	7	6	4	2	1	—
41	1	—	—	42	—	—	—	—	—	—	—	—	—
20	—	—	—	20	—	—	—	—	—	—	—	—	—
25	1	—	6	20	3	1	2	4	4	5	3	1	1
28	—	—	3	25	3	—	—	21	12	19	5	1	—
30	6	—	5	31	4	—	—	13	20	12	2	1	—
1468	104	5	379	1299	175	107	97	335	383	261	84	40	39
93-09	6-59	0-32	24-03	75-97	46-18	28-23	25-59	21-24	24-28	16-55	5-32	2-52	2-46

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА



ШКОЛСКИ СРЕЗ	КОЛИКО						
	у којима је одржан аналитички тежај	у којима је било					
		очигледну			из земљописа		
		ДО-ВОЉНО	мало	НИМАЛО	ДО-ВОЉНО	мало	НИМАЛО
1 Београд	—	15	2	—	16	1	—
2 алексиначки	2	1	34	—	1	34	—
3 белички	—	21	9	—	21	9	—
4 бело-паланачки	1	6	35	—	23	18	—
5 бољевачки	—	2	24	—	2	24	—
6 босиљградски	—	—	24	—	—	20	4
7 браничевски	1	8	30	—	6	32	—
8 власотиначки	—	10	7	20	17	20	—
9 врањски	2	1	22	—	1	22	—
10 врачарски	1	12	18	—	14	16	—
11 гужански	1	11	26	—	29	8	—
12 добрички	—	—	19	—	8	11	—
13 жички	—	2	28	—	2	28	—
14 заглавски	—	15	5	—	15	5	—
15 зајечарски	—	2	20	—	9	13	—
16 јадрански	1	—	17	—	11	6	—
17 јасенички (окр. крагујевачки)	—	5	50	—	55	—	—
18 јасенички (окр. смедеревски)	2	1	17	1	19	—	—
19 кључки	—	6	12	—	11	7	—
20 колубарски (окр. београдски)	—	4	21	—	10	15	—
21 колубарски (окр. ваљевски)	—	2	18	—	12	8	—
22 копаонички	—	2	26	—	20	8	—
23 косанички	—	5	20	—	18	7	—
24 космајски	—	26	1	—	27	—	—
25 крагујевачки	1	20	11	—	27	4	—
26 крајински	—	19	8	—	25	2	—
27 крушевачки	—	1	24	—	3	22	—
28 лесковачки	—	19	21	—	31	9	—
29 млавски	—	20	27	—	29	18	—
30 моравички	—	15	10	—	22	3	—
31 неготински	—	25	1	—	25	1	—
32 нишавски	4	12	27	—	33	6	—
33 нишки	7	6	39	—	29	16	—
34 орашки	—	12	2	—	12	2	—
35 подгорски	1	20	5	—	20	5	—
36 подунавски	—	21	5	—	20	6	—
37 пожаревачки	1	30	11	—	29	12	—
38 пожешки	2	3	23	—	18	8	—
39 поречки	—	1	23	—	1	23	—
40 посавски (окр. београдски)	2	17	2	—	17	2	—
41 посавски (окр. ваљевски)	1	25	2	—	27	—	—
42 поцерски	—	28	4	—	27	5	—
43 рађевски	—	15	9	—	19	5	—
44 расински	—	15	15	—	14	16	—
45 рачански	—	3	22	—	8	17	—
46 ресавски	—	31	8	—	33	6	—
47 руднички	1	8	23	—	10	21	—
48 сокобањски	—	25	—	—	25	—	—
49 темнићски	—	20	10	—	28	2	—
50 тимочки	—	15	4	—	15	4	—
51 Ћупријски	3	17	25	—	20	22	—
52 ужички	—	7	13	—	7	13	—
53 царибродски	1	4	22	—	4	22	—
54 чачански	1	5	23	—	6	22	—
55 шабачки	—	20	16	—	22	24	—
Свега у Србији предр.	36	636	920	21	953	620	4
у %о		40·33	58·36	1·31	60·44	39·31	0·25



УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

И М А Ш К О Л А

наставних средстава за наставу

из историје			из природописа			из рачуна			из цртања и лепог писања		
до-вољно	мало	нимало	до-вољно	мало	нимало	до-вољно	мало	нимало	до-вољно	мало	нимало
—	10	7	—	13	4	17	—	—	—	17	—
—	4	31	—	10	25	3	32	—	—	32	—
—	9	21	—	8	22	21	9	—	1	29	3
—	7	34	—	10	31	26	15	—	—	35	6
—	—	26	—	2	24	26	—	—	—	26	—
—	—	24	—	2	22	6	18	—	—	24	—
2	6	30	—	8	30	38	—	—	8	30	—
—	7	30	—	7	30	32	5	—	7	30	—
—	3	20	—	3	20	23	—	—	—	23	—
2	5	23	3	2	25	18	12	—	3	26	1
—	3	34	—	12	25	30	7	—	—	35	2
—	4	15	—	3	16	7	12	—	—	19	—
—	5	25	—	7	23	26	4	—	—	30	—
—	5	15	—	5	15	18	2	—	5	15	—
—	2	20	—	8	14	20	2	—	2	20	—
—	1	16	—	1	16	17	—	—	—	17	—
—	10	45	—	5	50	55	—	—	5	50	—
—	1	18	—	1	18	13	6	—	1	18	—
—	2	16	—	2	16	18	—	—	—	18	—
—	1	24	—	1	24	23	2	—	—	25	—
—	—	20	—	—	20	18	2	—	—	20	—
—	1	27	—	1	27	18	10	—	—	28	—
—	—	25	—	—	25	20	5	—	—	25	—
—	3	24	—	3	24	27	—	—	—	27	—
—	4	27	—	4	27	26	5	—	—	31	—
—	—	27	—	2	25	27	—	—	—	27	—
—	—	25	—	—	25	20	5	—	—	25	—
—	—	40	—	—	40	22	18	—	—	40	—
—	—	47	—	—	47	38	9	—	—	47	—
—	—	25	—	—	25	23	2	—	—	25	—
—	1	25	—	1	25	26	—	—	—	26	—
—	4	35	—	—	39	32	7	—	—	39	—
—	—	45	—	—	45	38	7	—	—	45	—
—	—	15	—	—	14	14	—	—	—	14	—
—	—	24	—	—	25	25	—	—	—	25	—
—	—	26	—	—	26	24	2	—	—	26	—
—	—	41	—	—	41	38	3	—	—	41	—
—	2	24	—	3	23	15	11	—	3	23	—
—	—	24	—	—	24	10	14	—	—	24	—
—	—	19	—	1	18	19	—	—	—	19	—
—	2	25	—	2	25	27	—	—	—	27	—
—	—	32	—	—	32	30	2	—	—	32	—
—	—	24	—	—	24	21	3	—	—	24	—
—	—	30	—	—	30	19	11	—	—	30	—
—	—	25	—	—	25	10	15	—	—	25	—
—	—	36	—	3	36	35	4	—	—	39	—
—	3	28	—	2	29	26	5	—	9	22	—
—	—	25	—	2	23	25	—	—	—	25	—
—	—	30	—	—	30	28	2	—	—	30	—
—	—	19	—	—	19	17	2	—	—	19	—
—	—	42	—	—	42	29	13	—	—	42	—
—	—	20	—	—	20	9	11	—	—	20	—
—	—	26	—	—	26	7	19	—	—	26	—
—	—	28	—	—	28	8	20	—	—	28	—
—	4	32	—	4	32	31	5	—	—	36	—
4	109	1464	3	183	1436	1239	338	—	44	1521	12
0·25	6·94	92·81	0·19	8·88	86·06	78·57	21·43	—	2·79	96·45	0·76



ШКОЛСКИ СРЕЗ	КОЛИКО ЈЕ У КЊИЖНИЦАМА			КОЛИКО ИМА			
	настав- ничким	ученич- ким	Укупно	својина			
				државна	општинска	конфеси- онална	приватна
било дела							
1 Београд	1990	1338	3328	—	13	—	1
2 алексиначки	1041	607	1648	—	28	—	7
3 белички	843	887	1730	—	26	—	4
4 бело-паланачки	331	109	440	—	31	2	8
5 бољевачки	1504	683	2187	—	26	—	—
6 босиљградски	—	—	—	—	24	—	—
7 браничевски	368	540	908	—	38	—	—
8 власотиначки	216	236	452	—	30	—	7
9 врањски	509	387	906	—	23	—	—
10 врачарски	1165	523	1688	—	26	—	4
11 гужански	1881	166	2047	—	33	—	4
12 добрички	159	190	349	—	19	—	—
13 жички	789	650	1439	—	28	—	2
14 заглавски	1137	538	1675	—	20	—	—
15 зајечарски	1062	796	1858	—	20	—	2
16 јадрански	474	263	737	—	15	—	2
17 јасенички (окр. крагујевачки)	2620	1190	3810	—	54	—	1
18 јасенички (окр. смедеревски)	1062	258	1320	—	18	—	1
19 кључки	271	325	596	18	—	—	—
20 колубарски (окр. београдски)	459	185	644	—	24	—	1
21 колубарски (окр. ваљевски)	416	876	1292	—	18	—	2
22 копаонички	708	84	792	—	22	—	6
23 косанички	25	—	25	—	20	—	5
24 космајски	712	263	975	—	27	—	—
25 крагујевачки	1652	511	2163	—	29	—	2
26 крајински	—	—	—	—	27	—	—
27 крушевачки	407	83	490	—	25	—	—
28 лесковачки	812	462	1274	—	33	—	7
29 млавски	1210	536	1746	—	47	—	—
30 моравички	1500	514	2014	—	25	—	—
31 неготински	25	15	40	—	26	—	—
32 нишавски	821	670	1491	—	30	—	9
33 нишки	591	456	1047	—	30	—	15
34 орашки	248	99	347	—	14	—	—
35 подгорски	1022	2027	3049	—	25	—	—
36 подунавски	2083	1207	3290	—	26	—	—
37 пожаревачки	703	430	1134	—	41	—	—
38 пожешки	4980	580	5560	—	20	—	6
39 поречки	277	32	309	2	19	—	3
40 посавски (окр. београдски)	1339	168	1507	—	19	—	—
41 посавски (окр. ваљевски)	906	279	1185	—	27	—	—
42 поцерски	540	1687	2227	3	28	—	1
43 рађевски	534	342	876	—	21	—	3
44 расински	503	601	1108	—	30	—	—
45 рачански	1472	705	2177	—	24	—	1
46 ресавски	1100	1210	2310	—	38	—	1
47 руднички	276	639	915	—	28	—	2
48 сокобањски	900	530	1480	25	—	—	—
49 темнићски	2069	812	2881	—	30	—	—
50 тимочки	1327	1050	2377	—	16	—	3
51 ћупријски	414	1036	1450	2	36	—	3
52 ужички	1597	242	1839	—	18	—	2
53 царибродски	651	107	758	—	14	—	12
54 чачански	663	44	707	1	25	—	2
55 шабачки	842	635	1477	—	34	—	2
Свега у Србији предр.	51215	28683	79898	55	1389	2	131
у %	—	—	—	3.49	88.08	0.13	8.30



УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ШКОЛСКИХ ЗГРАДА КОЈЕ СУ									Колико има народних основних школа које су имале					
зидане				намењеној сврси		биле у			1 учioniцу	2	3	4	више од 4	више од 10 учioniца
за		од		одговараје	нису одговараје	добром стању	средњем	лошем						
школу	друге сврхе	градот материјала	другот											
15	2	15	2	15	2	15	2	—	—	2	1	6	5	3
21	14	18	16	24	11	25	5	5	11	15	5	3	—	1
21	9	16	14	20	10	19	5	6	10	15	3	1	—	1
18	23	8	33	21	20	21	9	11	22	13	3	2	1	—
18	3	16	10	17	9	15	6	5	6	14	2	3	1	—
18	16	4	20	8	16	8	10	6	3	6	5	7	3	—
8	18	20	18	38	—	20	15	3	21	14	2	—	1	—
20	9	13	24	27	10	23	7	7	21	8	—	3	5	—
28	4	16	7	19	4	13	6	4	10	9	1	1	1	—
19	5	19	11	24	6	24	4	2	12	13	1	4	—	—
25	13	25	12	27	10	28	7	2	9	25	1	2	—	—
24	2	11	8	17	2	11	6	2	12	5	—	2	—	1
17	14	16	14	17	13	16	14	—	19	9	—	—	2	—
16	6	14	6	14	6	14	4	2	10	6	3	1	—	—
14	4	18	4	18	4	16	2	4	2	9	3	7	1	—
18	3	13	4	13	4	13	4	—	7	5	2	2	1	—
14	16	45	10	55	—	10	35	10	13	27	9	3	3	—
39	1	12	7	9	10	12	3	4	2	6	—	3	8	—
18	—	7	11	16	4	10	4	4	6	8	2	2	—	—
18	6	19	6	19	6	19	5	1	10	12	3	—	—	—
19	2	17	3	17	3	16	2	2	7	11	1	—	1	—
18	10	10	18	15	13	14	11	3	15	6	3	3	1	—
20	5	17	8	21	4	16	6	3	9	12	2	1	1	—
25	2	24	3	25	2	25	2	—	9	11	3	4	—	—
24	7	25	6	26	5	22	6	3	12	10	3	3	3	—
27	—	18	9	18	9	19	6	2	4	16	5	2	—	—
17	8	19	7	25	—	21	4	—	11	8	2	4	—	—
20	20	17	23	26	14	29	2	9	18	18	4	—	—	—
26	21	30	17	25	22	38	7	2	27	14	1	5	—	—
20	5	19	6	20	5	12	7	6	6	14	3	1	1	—
26	—	18	8	18	8	18	8	—	5	13	4	1	2	—
19	20	17	22	24	15	19	6	14	28	11	—	—	—	—
25	20	17	28	23	22	19	12	14	22	16	3	1	1	—
13	1	12	2	14	—	12	2	—	1	4	—	5	4	—
23	2	23	2	22	3	20	1	4	7	12	5	—	—	1
14	12	14	12	14	12	13	7	6	10	10	3	3	1	—
31	10	24	17	27	14	24	17	—	16	17	3	3	2	—
20	6	20	6	20	6	15	6	5	12	12	—	2	—	—
13	11	11	13	11	13	13	7	4	5	16	1	1	1	—
19	—	17	2	16	3	16	2	1	4	11	4	—	—	—
24	3	24	3	27	—	27	—	—	5	17	2	1	2	—
29	3	32	—	31	1	29	2	1	11	16	3	2	—	—
17	7	17	7	17	7	16	5	8	13	7	1	3	—	—
25	5	25	5	30	—	25	5	—	11	11	4	3	1	—
23	2	17	8	17	8	14	6	6	11	10	2	1	1	—
35	4	27	12	28	11	30	3	3	20	12	2	1	4	—
27	3	28	3	28	3	24	4	4	9	18	1	3	—	—
19	6	11	14	21	4	21	—	—	14	9	1	—	1	—
24	6	19	11	26	4	22	3	3	9	13	2	5	1	—
12	7	9	10	17	2	15	1	1	8	7	1	—	2	—
24	18	23	19	30	22	30	—	—	23	15	—	4	—	—
17	3	17	3	14	6	11	5	5	5	9	3	1	2	—
10	16	7	19	10	16	8	15	15	13	12	—	—	1	—
21	7	20	8	22	6	19	4	4	5	19	3	4	—	—
31	5	36	—	29	7	25	3	3	11	17	4	1	3	—
1147	430	1005	572	1160	417	1030	339	208	602	652	125	117	68	13
72 23	27 27	63 72	36 28	73 55	26 45	65 31	21 50	13 19	38 17	41 34	7 93	7 41	4 33	0 32



ШКОЛСКИ СРЕЗ	КОЛИКО ИМА							
	које су имале				које су биле			
	учитељску канцелар.	потребне кабине	гимнастич. салу	залу за свечаности	хигијенске	нехигијенске	светле	мрачне
1 Београд	17	6	2	7	15	2	16	1
2 алексиначки	26	1	—	—	30	5	29	6
3 белички	9	—	—	—	24	6	24	6
4 белопаланачки	31	—	—	—	21	20	21	20
5 бољевачки	15	—	—	1	23	3	23	3
6 босиљградски	24	—	—	3	4	20	4	20
7 браничевски	24	—	—	—	30	8	33	5
8 власотиначки	29	1	1	—	27	10	32	5
9 врањски	16	2	—	—	21	2	21	2
10 врачарски	17	—	—	—	25	5	25	5
11 гружански	26	—	—	—	27	10	34	3
12 добрички	4	—	—	—	17	2	17	2
13 жички	30	—	—	—	16	14	30	—
14 заглавски	18	—	—	—	14	6	14	6
15 зајечарски	22	—	—	—	18	4	20	2
16 јадрански	13	—	—	—	16	1	17	—
17 јасенички (окр. крагујевачки)	36	—	—	—	43	12	46	9
18 јасенички (окр. смедеревски)	18	—	—	1	9	10	9	10
19 кључки	18	—	—	—	8	10	18	—
20 колубарски (окр. београдски)	19	—	—	1	19	6	19	6
21 колубарски (окр. ваљевски)	15	—	—	—	13	7	18	2
22 копаонички	14	—	—	—	13	13	16	12
23 косанички	15	—	—	—	23	2	24	1
24 космајски	27	—	—	1	27	—	27	—
25 крагујевачки	16	1	—	—	28	3	30	1
26 крајински	27	—	—	—	22	5	25	2
27 крушевачки	21	2	—	1	25	—	25	—
28 лесковачки	30	—	—	—	31	9	31	9
29 млавски	30	3	—	—	26	21	32	15
30 моравички	25	—	—	—	18	7	25	—
31 неготински	26	—	—	—	18	8	18	8
32 нишавски	20	—	—	—	17	22	24	15
33 нишки	13	—	1	1	23	22	24	21
34 орашки	14	—	—	—	12	2	12	4
35 подгорски	18	—	—	—	22	3	23	2
36 подунавски	26	—	—	—	20	6	20	6
37 пожаревачки	27	7	—	—	27	14	33	8
38 пожешки	18	—	—	1	20	6	24	2
39 поречки	9	—	—	—	9	15	16	8
40 посавски (окр. београдски)	11	2	—	—	16	3	16	3
41 посавски (окр. ваљевски)	15	1	—	1	15	12	22	5
42 поцерски	21	1	1	1	30	2	32	—
43 рађевски	10	—	—	—	16	8	16	8
44 расински	23	1	—	—	30	—	30	—
45 рачански	11	—	—	—	14	11	14	11
46 ресавски	26	—	—	—	37	2	37	2
47 руднички	27	—	—	—	38	3	28	3
48 соко-бањски	7	1	1	1	19	6	25	—
49 темнићски	24	2	—	1	22	8	25	5
50 тимочки	11	1	—	1	17	2	19	—
51 ћупријски	17	—	1	—	32	10	33	9
52 ужички	14	2	—	1	11	9	15	5
53 царибродски	21	—	—	—	10	16	15	11
54 чачански	20	—	—	—	22	6	22	6
55 шабачки	30	4	—	—	26	10	26	10
Свега у предр. Србији	1094	38	7	23	1148	429	1302	275
у %	69·37	2·40	0·44	1·46	72·78	27·22	82·56	17·44

НАРОДНИХ ОСНОВНИХ ШКОЛА

добро	лоше	које су имале				чија шк. зграда		које су имале				чија је школ. башта рађена према сврси
		намештаја		намештај		јесте	није	школ. башту	потребан алат	другог земљишта	школски фонд	
		довољно	мало	добар	лош							
грејане												
17	—	15	2	17	—	4	13	4	3	1	11	4
33	2	29	6	33	2	—	35	8	5	14	2	6
21	9	21	9	23	7	—	30	11	9	6	7	5
35	6	17	24	26	15	1	40	11	1	4	3	2
26	—	7	19	17	9	—	26	1	1	11	5	—
4	20	—	24	4	20	—	24	3	—	—	—	1
38	—	6	32	6	32	—	38	30	—	2	—	—
36	1	11	26	32	5	—	37	15	2	1	1	15
22	1	2	21	6	17	2	21	10	4	2	1	3
20	10	18	12	14	16	8	22	23	8	18	6	9
37	—	21	16	26	11	7	30	15	15	4	6	8
16	3	13	6	17	2	—	19	12	1	2	1	1
30	—	2	28	2	28	—	30	28	—	—	7	1
18	2	4	16	12	8	—	20	10	6	2	2	7
19	3	8	14	16	6	—	22	17	7	7	6	17
17	—	6	11	11	6	—	17	11	—	1	—	—
55	—	5	50	35	20	10	45	44	10	—	13	—
9	10	10	9	14	5	—	19	16	4	4	2	—
18	—	18	10	18	—	—	18	2	—	16	1	2
23	2	3	22	3	22	—	25	24	—	—	5	24
20	—	—	20	12	8	1	19	18	—	2	2	18
21	7	11	17	10	18	—	28	8	—	1	4	3
25	—	—	25	23	2	—	25	16	—	—	2	12
27	—	11	16	27	—	—	27	26	—	6	11	26
29	2	27	4	31	—	10	21	13	13	2	21	10
25	2	22	5	22	5	—	27	27	—	—	—	27
25	—	25	—	25	—	—	25	24	—	—	4	24
40	—	34	6	38	2	—	40	30	1	—	1	30
45	2	42	5	40	7	—	47	22	—	6	13	—
25	—	—	25	2	23	—	25	21	1	—	4	15
18	8	18	8	18	8	—	26	25	—	—	—	25
26	13	8	31	20	19	—	39	9	6	—	1	—
31	14	33	12	32	13	—	45	21	—	2	6	11
16	—	—	16	6	10	—	16	9	—	1	6	—
25	—	9	16	21	4	—	25	20	7	7	4	20
26	—	26	—	26	—	—	26	20	1	6	5	1
41	—	35	6	41	—	—	41	32	6	14	6	3
23	3	21	5	12	14	2	24	15	—	—	6	15
24	—	1	23	22	2	—	24	13	—	1	5	1
10	9	3	16	3	16	—	19	19	5	6	3	18
27	—	14	13	14	13	—	27	26	4	8	1	26
32	—	22	10	29	3	—	32	31	5	10	10	31
16	8	15	9	10	14	—	24	7	—	—	—	7
30	—	30	—	30	—	—	30	30	—	—	2	30
16	9	3	22	3	22	—	25	13	—	—	—	13
37	2	37	2	37	2	—	39	22	—	5	3	—
31	—	21	10	17	14	—	31	20	5	4	3	19
11	14	20	5	24	1	—	25	11	1	—	1	11
30	—	5	25	14	16	—	30	22	7	7	8	9
19	—	5	14	13	6	—	19	5	3	3	3	1
29	13	19	23	17	25	3	39	15	1	—	2	1
12	8	2	18	2	18	—	20	12	—	—	—	12
23	3	—	26	3	23	—	26	1	1	1	—	—
22	6	6	22	16	12	—	28	19	2	1	2	19
26	10	26	10	26	10	—	36	32	2	2	5	2
1375	202	963	614	1017	561	48	1529	949	136	190	224	545
87:20	12:80	61:07	38:93	64:49	35:51	3:04	96:96	60:18	8:62	12:04	14:20	34:56

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА





ШКОЛСКИ СРЕЗ	БРОЈ ШКОЛА																		
	у опште	градских	сеоских	мушких	женских	мешовитих	државних	приватних	отворених										
									пре 1850	1850—60	1860—70	1870—80	1880—90	1890—1900	1900—10	1910—20	1920—30	ове шк. године	
																			Г О Д И Н Е
1 битољски	26	1	25	1	—	25	26	—	—	—	—	—	—	—	—	—	20	6	—
2 велешки	29	7	22	4	—	25	29	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11	13	—
3 гњилански	27	3	24	6	—	21	27	—	1	—	—	—	—	—	—	—	2	9	6
4 горњополошки	27	2	24	6	—	21	27	—	7	—	—	—	—	—	—	—	2	5	5
5 дебарски	41	1	40	15	1	25	41	—	—	—	2	8	20	5	5	—	5	1	—
6 доњополошки	54	10	44	18	1	35	52	2	—	—	2	1	7	2	1	—	24	17	—
7 ђевђелијски	45	6	39	—	—	45	45	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	12	—
8 звечански	20	3	17	13	1	6	20	—	—	—	3	5	5	6	6	—	2	11	—
9 кавадарски	31	3	28	6	—	25	31	—	—	—	—	—	—	—	—	—	31	2	—
10 кичевски	34	1	33	3	—	31	34	—	—	—	—	—	—	—	5	—	24	5	3
11 кратовски	11	3	8	1	—	10	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	6	—
12 кривопаланачки	22	1	21	—	—	22	22	—	—	—	—	—	—	5	9	—	2	2	3
13 крушевачки	14	2	12	—	—	14	14	—	—	—	—	—	1	1	2	—	8	2	—
14 кумановски	25	4	22	2	—	24	26	—	1	—	2	—	8	9	6	—	1	—	—
15 малешки	11	3	8	—	—	11	11	—	1	—	3	1	—	5	—	—	1	—	—
16 мориховски	13	10	3	—	—	13	13	—	2	1	—	—	—	3	2	—	3	1	—
17 неродимски	9	1	8	—	—	9	9	—	—	—	1	—	1	2	—	—	—	5	—
18 овчеполски	17	1	16	1	—	16	17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12	4	—
19 охридски	50	9	41	2	—	48	50	—	—	—	1	—	2	3	—	—	25	19	—
20 подгорски	12	—	12	4	—	8	12	—	—	—	—	—	2	2	—	—	8	—	—
21 преспански	15	1	14	—	—	15	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11	4	—
22 прешевски	21	2	19	3	—	18	21	—	—	—	—	—	—	8	2	—	6	5	1
23 пријепољски	26	3	23	6	—	20	26	—	2	—	3	—	3	4	2	—	3	9	3
24 прилепски	38	10	28	2	1	35	38	—	2	—	1	1	3	10	12	—	5	4	—
25 приштински	23	9	14	—	—	23	23	—	1	—	2	—	1	1	1	—	10	7	—
26 рашки	21	5	16	2	1	18	21	—	—	1	1	2	1	—	—	—	10	6	—
27 скопски I.	24	8	17	2	1	21	24	—	—	—	—	1	2	3	2	—	13	3	2
28 скопски II.	22	5	17	—	—	22	22	—	3	1	—	5	4	3	—	—	6	—	—
29 шарпланински	23	12	11	3	1	19	23	—	1	—	—	1	2	3	3	—	3	9	4
30 штипски	29	9	20	—	—	29	20	—	—	—	1	1	5	2	1	—	19	—	—
Свега у Јужној Србији	761	136	625	100	7	654	759	2	14	4	20	29	78	91	71	297	157	13	—
у %	100	17.87	82.13	13.14	0.92	88.92	99.74	0.25	1.84	0.53	2.63	3.81	10.25	11.96	9.33	39.02	20.63	1.68	—



УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

КОЛИКО ИМА СВЕГА

забавишта	виших осн. школа (про- дужних)			одељења у			осн. шк. са наст. језиком		основних школа у којима је настава била							школа у којима се практич. радило на							
	шертских школа			осн. школа	вишим основним шк. (продужним)	шертским школ.	државним	турским	целодневна	полудневна	доподневна	прекидана	беспркидна	прекид надохнађен			женском ручном раду	повртарству	воћарству	виноградарству	пчеларству	свиларству	
														у целости	делимично	никако							
	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—				—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	33	—	—	26	—	26	—	—	19	7	10	6	3	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	64	—	—	29	—	27	2	—	3	26	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	40	—	—	27	—	24	3	—	8	19	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	48	—	—	27	—	18	—	9	9	18	—	6	3	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	121	—	—	41	—	28	13	—	4	47	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	81	—	—	49	—	54	—	—	10	44	—	10	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	83	—	—	45	—	45	—	—	8	37	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	50	—	—	20	—	20	—	—	—	20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	50	—	—	31	—	27	4	—	3	28	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	45	—	—	34	—	34	—	—	10	24	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	18	—	—	11	—	10	1	—	1	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	32	—	—	22	—	22	—	—	2	20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	31	—	—	14	—	11	3	—	5	9	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	62	—	—	26	—	26	—	—	10	16	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	28	—	—	11	—	8	1	1	6	5	2	4	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	68	—	—	13	—	13	—	—	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	21	—	—	9	—	9	—	—	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	29	—	—	17	—	17	—	—	4	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	81	—	—	50	—	41	9	—	19	31	10	9	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	19	—	—	50	—	12	—	—	1	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	39	—	—	15	—	15	—	—	—	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	39	—	—	21	—	19	2	—	3	18	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	39	—	—	26	—	25	1	—	2	24	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	79	—	—	38	—	38	—	—	13	25	10	2	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	50	—	—	23	—	23	—	—	—	23	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	55	—	—	21	—	21	—	—	4	18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	80	—	—	24	—	20	4	—	10	14	3	5	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	48	—	—	22	—	22	—	—	—	22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	41	—	—	23	—	23	—	—	—	23	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	58	—	—	29	—	28	1	—	3	26	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
14	16	5	1527	31	13	757	4	106	45	10	166	595	50	58	58	28	3	2	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	99:47	0:53	92:77	5:91	1:32	21:81	78:19	30	—	35	—	35	—	3.68	0:39	0:26	—	—



ШКОЛСКИ СРЕЗ	КОЛИКО ИМА ШКОЛА																			
	у којима је било наставних средстава за наставу																			
	очи- гледну			из зем- љописа			из исто- рије			из приро- дописа			из рачуна			из цртања и лепог писања				
	у којима је одржан ана- литички тест	ДОВОЉНО	мало	НИМАЛО	ДОВОЉНО	мало	НИМАЛО	ДОВОЉНО	мало	НИМАЛО	ДОВОЉНО	мало	НИМАЛО	ДОВОЉНО	мало	НИМАЛО	ДОВОЉНО	мало	НИМАЛО	
1 битолски	2	1	25	—	1	15	—	—	—	26	—	—	26	1	20	5	—	23	1	
2 велешки	5	7	22	—	7	22	—	—	—	29	—	—	29	9	20	—	—	29	—	
3 гњилански	—	3	24	—	3	24	—	—	—	27	—	—	27	17	10	—	—	27	—	
4 горњоолошки	—	2	25	—	3	24	—	—	—	27	—	—	27	20	6	—	—	27	—	
5 дебарски	—	1	40	—	1	40	—	—	—	41	—	—	41	20	20	1	—	41	—	
6 доњоолошки	1	8	48	—	8	46	—	—	—	54	—	—	54	28	26	—	—	51	3	
7 ђевђелијски	1	6	39	—	6	39	—	—	—	45	—	—	45	10	32	3	—	42	1	
8 звечански	—	3	17	—	3	17	—	—	—	20	—	—	20	17	3	—	—	20	—	
9 кавадарски	3	7	24	—	7	23	—	—	—	31	—	—	31	21	9	1	—	31	—	
10 кичевски	1	—	32	2	—	32	2	—	—	34	—	—	34	3	28	3	—	30	4	
11 кратовски	—	—	11	—	—	11	—	—	—	11	—	—	11	5	6	—	—	11	0	
12 кривопаланачки	—	1	21	—	1	21	—	—	—	22	—	—	22	7	15	—	—	22	—	
13 крушевачки	2	2	12	—	2	12	—	—	—	14	—	—	14	12	2	—	—	14	—	
14 кумановски	2	2	24	—	4	22	—	—	—	26	—	—	26	22	5	—	—	26	—	
15 малешки	—	1	10	—	1	10	—	—	—	11	—	—	11	8	3	—	—	11	—	
16 мориховски	—	9	4	—	9	4	—	2	—	11	3	—	10	12	1	—	—	13	—	
17 неродимски	—	—	9	—	—	9	—	—	—	9	—	—	9	6	3	—	—	9	—	
18 овчеполски	—	1	16	—	1	16	—	1	—	16	—	—	17	10	7	—	—	17	—	
19 охридски	7	3	47	—	3	47	—	—	—	50	9	—	41	38	10	2	—	50	—	
20 подгорски	—	2	10	—	6	6	—	2	—	10	1	—	11	8	4	—	—	12	—	
21 преспански	7	1	14	—	1	14	—	—	—	15	—	—	15	13	2	—	—	15	—	
22 прешевски	—	—	21	—	2	19	—	—	—	21	2	—	19	13	8	0	—	21	—	
23 пријепољски	2	5	21	—	7	19	—	—	—	26	3	—	22	21	4	1	—	26	—	
24 прилепски	4	—	38	—	—	38	—	—	—	38	—	—	38	28	10	—	—	38	—	
25 приштински	—	5	18	—	5	18	—	—	—	23	1	—	22	20	3	—	—	23	—	
26 рашки	—	5	16	—	5	16	—	—	—	21	2	—	19	21	—	—	—	21	—	
27 скопски I	—	8	16	—	10	14	—	—	—	24	5	—	19	24	—	—	—	24	—	
28 скопски II	1	5	17	—	5	17	—	—	—	22	21	—	22	1	1	—	—	22	—	
29 шарпланински	3	10	13	—	12	11	—	—	—	23	2	—	21	18	4	1	—	23	—	
30 штитски	—	9	20	—	11	18	—	—	—	29	—	—	27	21	8	—	—	29	—	
Свега у Јуж. Србији	42	107	652	2	129	640	2	—	—	5756	—	—	30731	473	270	18	—	752	9	
у %	—	14.06	85.68	0.26	16.95	82.79	0.06	—	—	0.66	99.54	—	—	3.65	96.35	63.15	35.48	1.37	98.82	1.18



УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Колико је у књижицама			КОЛИКО ИМА ШКОЛСКИХ ЗГРАДА КОЈЕ СУ											Колико има народних осн. школа које су имале								
			својина				зидане				намењеној сврси								биле у			
наставничких	ученичких	Укупно	државна	општинска	конфесионална	приватна	за		од		одговорале	нису одговорале	добром	средњем	лошем	1 учiona	2	3	4	више од 4	више од 10 учioniца	
							школу	друге сврхе	материјале	тврдог												другог
713	266	979	—	26	—	—	19	7	18	8	18	8	14	7	5	15	10	—	—	—	—	
189	273	462	—	26	—	3	17	12	—	29	6	23	15	4	10	16	4	2	2	4	1	
344	194	538	2	21	2	2	20	7	13	14	16	11	7	13	7	19	6	1	—	—	—	
513	633	1146	—	26	—	1	25	2	11	16	11	16	9	7	11	12	8	3	3	1	—	
—	125	125	—	41	—	—	41	—	41	—	6	35	10	28	3	30	8	—	—	—	—	
665	1122	1287	19	27	8	8	24	30	18	36	19	25	6	24	24	39	9	4	—	2	—	
500	62	562	5	31	6	3	21	24	17	28	15	30	15	9	21	23	15	1	3	3	—	
430	537	967	20	—	—	—	16	4	4	16	4	16	4	7	13	7	11	1	—	1	—	
229	8	237	—	30	—	1	23	8	2	29	9	22	5	21	5	16	10	3	—	2	0	
—	—	—	—	21	6	7	27	7	5	29	1	33	—	4	30	29	3	—	1	—	1	
167	33	497	—	7	3	1	3	8	3	8	6	5	7	—	4	3	7	—	—	1	—	
—	—	—	—	22	—	—	16	6	3	19	4	18	20	—	2	15	6	—	1	—	—	
128	63	191	—	14	—	—	11	3	14	—	3	11	3	11	—	4	6	2	—	2	—	
184	892	2076	—	17	1	8	13	13	15	11	3	23	4	11	11	17	3	—	4	2	—	
—	—	—	—	11	—	—	10	1	2	9	5	6	6	4	1	2	3	—	4	4	0	
574	152	626	—	13	—	—	9	4	8	5	9	4	12	—	1	3	2	1	1	—	—	
141	71	212	—	9	—	—	6	3	6	3	5	4	5	2	2	5	2	1	1	—	—	
696	531	1227	—	16	—	1	8	9	7	10	6	11	6	8	3	12	2	2	1	—	—	
164	572	736	—	44	—	6	43	7	25	25	6	44	42	1	7	32	10	2	4	2	—	
250	112	362	—	6	6	—	8	4	4	8	5	7	9	2	1	9	2	1	—	—	—	
65	98	163	—	14	1	—	10	5	10	5	10	5	8	2	5	4	5	1	4	1	—	
35	65	100	1	19	—	1	19	2	11	10	4	7	9	9	3	7	11	1	2	—	—	
50	250	300	3	10	5	8	12	14	1	25	9	17	9	4	13	21	3	1	1	—	—	
—	—	—	—	34	—	4	25	13	12	26	7	31	7	13	18	16	14	1	3	4	—	
436	67	500	—	12	—	11	8	15	8	15	8	15	9	8	6	7	10	1	4	1	—	
650	1005	1655	—	19	—	2	19	2	2	19	6	15	15	6	—	3	12	2	3	1	—	
657	543	1200	2	21	—	1	19	5	17	7	19	5	15	7	2	9	7	—	3	5	—	
494	356	850	22	—	—	—	19	3	9	13	20	2	22	—	—	13	6	—	3	—	—	
—	—	—	—	19	10	1	2	2	9	14	14	9	17	5	1	17	5	—	—	1	—	
322	503	825	10	3	—	7	14	15	11	18	8	21	8	20	1	7	6	10	2	4	—	
9596	8827	18423	84	542	58	77	526	235	306	455	262	499	314	237	210	412	206	44	49	44	6	
—	—	—	11	04	71	22	10	12	7	62	69	12	30	00	40	21	59	79	04	43	65	57
—	—	—	42	57	29	84	27	59	54	14	27	07	5	78	6	44	6	78	0	79	—	



ШКОЛСКИ СРЕЗ	КОЛИКО ИМА НАРОДНИХ ОСНОВНИХ ШКОЛА																			
	које су имале				које су биле				које су имале				чија школска зграда		које су имале					
	Учитељеву канцеларију	потребне кабине	гимнастичку салу	салу за свечаности	хигијенске	нехигијенске	светле	мрачне	добро	лоше	наместаја		наместај		јесте	није	школску башту	потребан алат		
											до-вољно	мало	лобар	лош						
које су имале	које су биле	које су имале	чија школска зграда	које су имале	које су имале	које су имале	које су имале	које су имале	које су имале	које су имале	које су имале	које су имале	које су имале	које су имале	које су имале	које су имале	које су имале			
Учитељеву канцеларију	потребне кабине	гимнастичку салу	салу за свечаности	хигијенске	нехигијенске	светле	мрачне	добро	лоше	до-вољно	мало	лобар	лош	јесте	није	школску башту	потребан алат	Друга зем-љашта	школски фонд	
1 битољски	24	—	—	19	7	19	7	21	5	8	18	12	14	—	—	26	—	—	—	2
2 велешки	26	—	—	11	18	20	9	22	29	2	27	2	27	—	—	29	—	—	—	1
3 гњилански	20	—	—	20	7	20	7	5	22	2	24	3	24	—	—	27	—	—	—	1
4 горњополошки	22	1	2	10	16	12	15	10	17	3	24	7	20	—	—	27	—	—	—	3
5 дебарски	8	—	—	22	19	38	3	28	13	10	31	25	16	—	—	41	—	—	—	—
6 доњополошки	51	1	—	14	40	34	20	37	54	10	54	30	54	—	—	54	—	—	—	5
7 Ђељелијски	32	—	—	26	19	37	8	37	8	10	35	3	15	—	—	45	—	—	—	—
8 звечански	17	—	—	6	14	15	5	20	20	10	20	3	17	—	—	20	—	—	—	—
9 каваларски	28	—	—	14	17	27	4	18	13	27	4	6	25	—	—	31	—	—	—	—
10 кичевски	24	—	—	7	27	7	27	3	34	32	2	29	5	—	—	34	—	—	—	—
11 кратовски	11	1	—	2	9	7	4	3	8	3	8	6	5	—	—	11	—	—	—	—
12 кривопаљачки	22	—	—	20	2	20	2	22	—	4	18	22	—	—	—	22	—	—	—	—
13 крушевачки	11	1	—	3	11	3	11	4	—	4	14	—	14	—	—	14	—	—	—	—
14 кумановски	26	—	—	11	23	26	—	5	21	—	22	6	20	—	—	26	—	—	—	—
15 малешки	11	—	—	4	7	11	—	7	4	—	11	3	8	—	—	11	—	—	—	—
16 мориховски	12	3	2	10	3	11	2	11	2	6	7	11	2	—	—	8	—	—	—	—
17 неродимски	8	—	—	5	4	7	2	4	5	6	3	7	2	—	—	9	—	—	—	—
18 овчеполски	17	1	—	4	13	7	10	3	14	4	13	8	9	—	—	17	—	—	—	—
19 охридски	38	—	—	6	44	48	2	50	50	2	50	5	45	—	—	50	—	—	—	—
20 подгорски	9	—	—	2	10	7	5	2	2	9	10	9	3	—	—	12	—	—	—	—
21 преспански	7	4	—	10	5	13	2	15	2	9	6	13	2	—	—	15	—	—	—	—
22 прешевски	21	—	—	16	5	18	3	19	2	21	26	19	2	—	—	21	—	—	—	—
23 прилепски	22	—	—	12	14	9	17	9	17	6	32	18	8	—	—	26	—	—	—	—
24 прилепски	26	—	—	10	28	18	20	18	20	6	32	9	29	—	—	38	—	—	—	—
25 приштињски	16	1	—	13	10	16	7	9	14	3	10	17	6	—	—	23	—	—	—	—
26 рашки	6	—	—	4	17	18	3	18	3	6	15	6	15	—	—	21	—	—	—	—
27 скопски I	23	—	—	20	4	24	—	21	3	7	17	20	4	—	—	23	—	—	—	—
28 скопски II	11	—	—	20	2	20	2	22	—	5	17	22	—	—	—	23	—	—	—	—
29 шарлански	21	—	—	13	10	20	3	18	5	3	20	4	19	—	—	23	—	—	—	—
30 штипски	20	—	—	11	18	28	1	29	—	27	2	12	17	—	—	24	—	—	—	—
Свега у Јуж. Србији	599	13	6	333	428	560	201	376	385	221	540	334	427	11	750	86	14	28	62	41
у %	78.71	1.71	0.79	43.76	56.24	73.59	26.41	49.31	50.69	29.04	70.96	43.89	56.11	1.45	98.55	11.20	1.84	3.68	8.15	47.67

(Наставиће се)

СВЕТОЗАР СТОЈАКОВИЋ



РУСКИ АКАДЕМИК ВЛАДИМИР М. БЕХЋЕРЕВ

Некада је и Русија била и сувише зависна од западно-европске филозофије и науке. И Руси су имитовали Немце, па Французе и Енглезе, али убрзо се они еманциповаше свих ових ексклузивних струја и почеше сами да граде своју филозофску и научну кулу. И, заиста, данас се слободно може рећи да, од свих словенских племена, наша највећа словенска браћа, Руси, одају две опште одлике које су неопходне за независну филозофију и науку. Те особине јесу: стваралачка имагинација и духовна слобода у решавању научних и филозофских проблема. Ако ико, а оно зацело Руси одају идеални позитивизам и у науци и у филозофији. Помињем само принца Крапоткина, Владимира Соловјова, Петра Лаврова, Ивана Новакова, Владимира Бехћерева, Ивана Павлова, Ивана Сеченева, Красногорског, Карејева, П. Сорокина, А. И. Воведенског, и многе друге у прошлости и садашњости.

Овде сам рад да истакнем само једног јединог оваквог Руса. То је руски академик Владимир Михајловић Бехћерев (рођен 1857 у Вјатски), који је слабо познат не само нама Словенима, већ и другим народима, прво што су му само некоја дела обелодањена на немачком и француском језику, а онда што се он разилази и од немачког позитивизма (експериментална психологија), и од француског позитивизма (социална и патолошка психологија), и од британског позитивизма (еволуциона психологија), и од талијанског позитивизма (криминална психологија), и од американског позитивизма (еклектицизам и прагматичка психологија). Када сам сарађивао на руској ревији *Обновление Школы*, коју је у Петрограду уређивао Александер Вачинајев, уз помоћ Г. Г. Мрачека и нашега Србина Ф. В. Филиповића, добио сам читаву масу руских дела, међу којима су се нарочито истицали радови Бехћерева. Ја сам у једној американској илустрованој ревији (*Scientific American*, „Научни Американец“, 1911) нарочито обратио пажњу на Бехћеревљев неуролошко-педагошки институт и на његов психолошко-педагошки позитивизам. Тада су некоји Американци (н.пр. Dr. Wells, Dr. K. Jerkes, Dr. Jennings, Dr. Fl. Mateer, и др.) почели да читају и приказују његова дела на немачком и француском. Данас ваљда нема ни једног американског психолога, педагога и биолога који није упознат са Бехћеровљевим научним идејама. Он би још боље био познат да су му дела мало више превађана на стране језике. Од неких 100 Бехћеровљевих научних радова (27 из области опште рефлексологије; 18 из рефлексологије детета и педагошке рефлексологије; 2 из зоорефлексологије; 2 из уметничке рефлексологије; 17 из патолошке рефлексологије; 2 из судске патолого-рефлексологије; 10 из колективне



и социалне рефлексологије; 12 из области функција мозга у вези са рефлексологијом), само су ова изашла на страним језицима:

1. *Objective Psychologie oder Reflexologie*, Leipzig & Berlin, Teubner 1913;
2. *La Psychologie objective*, Paris, 1913.
3. *Suggestion und seine Rolle in sozialen Leben*, Wiesbaden, 1912.
4. *Suggestion et son rôle dans la vie sociale*, Paris, 1911.
5. *Die Leitungsbahnen im Gehirn und Rückenmarke*, Berlin, 1900.
6. *Les voies de conduction*, Lyon, 1900.
7. *Die Functionen der Nervencentra*, Jena, Heft 1, 2 и 3.
8. *La Localisation des psycho-reflexes dans l'écorce cérébrale (Scientia)*, 1916).
9. *Psyche und Leben*, Wiesbaden, 1908.
10. *L'activité psychique et la vie*, Paris, 1905.
11. *Die Persönlichkeit und Entwicklung*, Berlin, 1906, и још неке мање ствари, н.пр. немачки превод о раду и програму психо-невролошког института.

Објективну психологију на темељу рефлекса засновао је славни Рус Иван Сеченов у своме делу: *Рефлексы головного мозга* (Петроград, 1866: овај је рад превео на српски Аранички још 1875). Тај правац после је прихватио и још даље развио Ал. Сикорски, Иван Павлов, Бехџерев, Красногорски, Петар Тутишкин и многи други. Они који би хтели да се подробно упуте у овај правац руске психологије, у њихову објективну психологију, нека набаве најновије Бехџеревљево издање:

— *Общие основы рефлексологии человека*, Москва & Петроград, Государственное издательство, 1923. Стр. 408, цена: 4 долара.

Ово је друго, исправљено и знатно попуњено издање (прво издање изашло је 1917 год.) Дело представља курс који је читан пред студентима медицине у државном институту за медицинске науке и у петроградском медицинском институту, студентима педагогије у педагошком институту социалног васпитања нормалног и дефективног детета, и студентима педологије у државној психо-невролошкој академији. Овакву велику делатност може показати само један Бехџерев, који је и сада председник државног психо-невролошког института, директор завода за изучавање мозга итд.

Ово капитално дело, које би требало што пре превести на наш језик, састоји се из 53 веома лепо написане главе, илустроване са 19 дивних цртежа, да се илуструју рефлекси главног мозга, како човек руком дела, како говори, како чита, како тиче (пипа), како куша, како мирише, како њуше, како опажа итд.

Бехџеревљев лабораториј у Петрограду јесте права руска научна Мека-Медина. У њему су се родили радови професора: Протопопова,



Аствацатурова, Осипова, Никитина, Гервера, Жуковскога, Рахманова, Владичка, Лазурског, Поварнина, Брушгајна, Норбута, Останкова, Не-чајева, Владимирског, Агаџанова, Белицког, Васиљева, Белова, Анфи-мова, Платонова; приватних доцената и предавача: Молоткова, Го-ланта, Шевалева, Срезневског, Казаченко-Триродова, Иванов-Смолен-ског, Шчелованова, Шнеерсона, и многих других; доктора: Павловског, Гутмана, Ериксона, Топалова, Војцеховског, Абрамова, Жмихова, Гре-кера, Ширмана, Иванова, Громика, Френкеља, Васиљева, Шумкова, Спиртова, Добротворској, Осиповој, Шварцмана, Куњејева, Лившиц-Ве-селовској, Афанасијева, Гирмана, Чалого, Илијина, Бражиса, Бориш-пољског, Ларионова, Тривуса, Богдиревој, Мјасишчева, Кандарацкој, Студенцова, Лангеа, Соловцовој, Баранкејевој и многих других; педа-гога: Смирновој, Ждановој и других; медицинских студената: Федо-рина, Кротковој, Чегодајевој, Соловцовој, Тимофејевског, Шнирмана, Грацианова, Кувшинског, М. Кукук, и многих других.

Оно што мене нарочито изненађује, јесте дивна опрема горепоме-нутог Бехџеровљевог дела. Ја се никако не могу сложити са больше-вичким марксистичким јеванђељем, али се мора признати да се и под большевицима публикују заиста дивна научна дела. Па и сама педаго-шка књижевност се потпомаже (нпр. *Просвещение*: Педагогический сборник, М 3, Государственное издательство, Москва & Петроград, 1923, стр. 338 — „посвященный теоретически разработке вопросов дошкольного, школьного, внешкольного и профессионального образования“ под редакцијом Д-р Путишкина, Р. Г. Лемберга, Г. И. Левина и Д. Н. Ан-герта; *На путях к новой школе*: Орган научно-педагогической секции государственного ученого совета, Москва, Май, 1923, стр. 319; А. В. Луначарский, *Основы позитивной эстетики*, Москва & Петроград, Го-сударственное издательство, 1923, стр. 133 итд.). Но наша браћа Руси не баве се озбиљно науком само у Русији, већ и изван наше праве словенске *Mater Dolorosa*, у Прагу (нпр. Проф. Н. Н. Алексеев, *Основы философии права*, Прага, 1924, стр. 283), у Берлину (нпр. С. Гессен, *Основы педагогики*, Берлин, Логос, 1923, стр. 420. — Овај је рад превео на наш језик наш вредни учитељ Мајсторовић), у Паризу (нпр. N. Rou-бакine, *Introduction à la Psychologie biologique*, Paris, Povolozky & Cie, 1921, у две свеске, стр. 276 и 604).

Оно што ме јако одушевљава у руској научној и филозофској литератури, јесте њихов идеални објективизам и жудња за истином, и свеопштим људским напретком. Академик Бехџеров у овоме погледу можда наткриљује све Русе, и слободно би се могао узети као узор и најкултурнијим народима садашњице. Руси и данас имају велике умове и најплеменитије душе на свету.



ДЕЦИ У ПОМОЋ!

— ГЛАС ИЗ ЈЕДНЕ ГИМНАЗИЈЕ У БЕОГРАДУ —

Ратови никад нису донели добра ниједном народу, ни победиоцу, а камо ли побеђеноме. Проливање људске крви не да се ничим надокнадити, још мање чиме год правдати. Расипање материјалних добара, уништавање културних тековина служи као доказ да народи још нису изишли из дивљачког доба. Тежња за правдом, заштита немоћних, милосрђе, бољивост: све то неговано до јуче, данас се растура, одбацује се, сматра се као доказ слабости човекове. Љубав према ближњему замењује се најјачом тежњом да се уништи што више живота, што више оних бића која вама, која никоме нису ништа скривила. Воде се дуге и тешке борбе око питања: да ли треба применити смртну казну и над оним који је, у побеснелости својој, спаљивао људе, клао децу, тровао жене. Поносе се својим законима они народи који су успели да у државно законодавство унесу одредбу: нема смртне казне, јер држава хоће да поправља и најокорелије грешнике, а неће да их уништава. А ти исти народи, сутрадан, кад се огласи рат, чине дивљаштва каква су чинили Хуни пре шеснаест векова. Сваки културан човек згрози се кад види како некакав бездушник злоставља псето, како душмански бије коња или вола, а тај исти човек само слегне раменима кад прочита: да је у последњем рату само Српском Народу уништено милион и по људских живота.

Дивљаци под маском племенитих људи! Култура је само дисциплинско средство, конвенционално, којим се држи на ланцу дивљак до момента кад прекине ланац, и појури да задовољи дивљачке инстинкте своје.

Тражећи објашњења честим, крвавим, све крвавијим ратовима, на крају крајева долазите до уверења да људи, да читави народи, у извесним моментима поманитају, да подивљају.

Дотичући се само узгред крупних питања: ко изазива рат? зашто народи ратују? — прилазимо једном ситнијем, специјалном питању: како ћемо да васпитавамо омладину да би била боља од нас?

Старо је то питање. Покренуто је пре много векова. Расправљано је, и усмено и писмено, и у старом веку, и у средњем веку; нови и најновији век одржавају га непрестано на дневном реду. То је јасан доказ да је питање о васпитању омладине и врло крупно и врло деликатно.

Осим родитељског дома, где се полажу основи васпитању детета, државе стварају јавне школе; општине и појединци отварају своје школе, у којима се регулише, допуњује и усавршава васпитање деце,



остављајући их и даље под снажним утицајем родитељске куће. Против једноликог васпитања у затвореним заводима — у интернатима — устајало се, с јаким разлозима, те је с тога и данас много мањи број интерних школа. Педагози тврде: да дете не треба одвајати од родитеља, да не ваља прекидати његов додир са спољашњим светом. Верује се да ће се родитељска кућа и школа допуњавати, да ће наставници и родитељи, споразумно, наћи најбољи пут којим ће повести децу и спремити их за позив који их чека у животу. Да деца из школе изнесу јак умни капитал, да ступе у живот морално снажна, физички добро развијена — то су захтеви које поставља држава; то су жеље родитеља; к томе тежи школа.

Ради ли се на том озбиљно и савесно? Има ли сагласности у васпитавању деце између родитељске куће и школе. Је ли кућа у јакој вези са школом?

Повео се о том разговор на једном састанку родитеља гимназијских ученика и наставника у Београду. Из тога разговора доносимо извесна саопштења.

Често говоре једни о другима, наставници и родитељи. Родитељи оптужују наставнике; наставници се жале на родитеље. Једни друге оговарају, а готово се никад не договарају. Наставници тврде да се родитељи све мање интересују за своју децу и за васпитање њихово; *да су и деца до раша била вреднија и послушнија*, и родитељи више о њима водили рачуна. Родитељима се чини да су наставници претерано оштри у оцењивању својих ученика, да немају поступности у кажњавању ученика, да олако избацују ученике из школе. Те узајамне рекриминације, донекле тачне, не утичу нимало на поправку деце. На против, заоштрени односи између родитеља и наставника олабавиће још више ону слабу везу између куће и школе. Наставници би желели да им родитељи дођу у школу што чешће. Хтели би да родитељи узимају на знање сваку напомену њихову. Љуте се наставници што родитељи неће да дођу на састанке у школи, на које их позивају, зарад добра њихове деце. Место тога, родитељи навале пред крај тромесечја: моле да им се деца прозивају што чешће, да поправе слабе оцене. При крају школске године, родитељи салећу и директора и наставнике да им извуку децу, да не понове разред. Један моли да дете сврши само други, или трећи разред, па ће га дати на занат, или у трговину, „кад му школа не иде“. За оне који су у IV раареду, траже родитељи: да само изиђу из тог разреда, па нек иду у Учитељску Школу, или у Трговачку Академију. Родитељи ученика V и VI разр. траже једну ситницу: да им синови сврше те разреде, „па да га гурнем у Војну Академију“ — да казне нерадна сина свога тим што ће га обесити држави о врат, а скинути га са свога буџета. А већ за ученике VII и VIII разр. нађе се чак и таквих разлога: да они који су про-



влачили ученике из разреда у разред, немају ни права, на свршетку школе, обарати те своје ученике и убијати им будућност, јер „куда ће, и за шта су та деца кад им се не допушта да прођу кроз тај несрећни испит зрелости?!“ Помиње се као разлог, уз молбу, да нашој држави треба још много школованих људи, да би се спречио улазак у државну службу нешколованим и неспремним...

А наставници мисле да им није дужност да узимају у обзир и такве молбе. Они имају друге разлоге, који се не поклапају с родитељским жељама.

„Нисам ја крив што вам син неће да учи, па, наравно, не може ни да зна“.

Ево неколико слика из школе, из којих ће се видети какво је стање у школи, па ће се, после, моћи говорити о средствима која се морају употребити зарад поправке онога што не ваља.

1. О једноме ученику из нижега разреда рекоше другови његови: да често има новаца, да има повелике суме, да троши много. При испитивању, које је трајало два-три дана, ученик је, добивши обећање да ће бити заклоњен од сваке казне, да неће бити проказан ни родитељима ни наставницима, да другови неће ништа дознати, признао да је новац својих родитеља узимао из једне куверте у орману. Не зна тачно колико је узео, али мисли да сума износи 200—300 динара. Новац је трошио нешто на послатице и неке ситнице, а велики део новца дао једном старијем ученику из друге школе, с којим се био здружио и који га подстицао да новац узима из куће. Мати ученикова, врло изненађена овим саопштењем, дала је директору обећање да неће своме сину ништа говорити о проневери, а да ће „куверту“ боље чувати и на сина више пазити.

2. Једна госпођа долази да се обавести о успеху свога сина, наравно пред крај тромесечја. Ни у једном одељењу онога разреда у којем је, по казивању материну, нема га уписана. Најзад, директор га потражи у уписници за прошлу школску годину, и нађе да је остао да понови разред. Не казујући то матери, он се, у почетку нове школске године, бајаги уписао у старији разред и купио књиге. Пуна три месеца, он иде сваки дан од куће, кад је време за школу. Није се уписао; није књигу ни видео три месеца; није ништа радио, а јео је џабе материн хлеб, и ко зна с ким је и у чем проводио време, место да иде у школу.

3. Дете од 13 година, јединац једне пензионарке, која с малом пензијом тавори и ради помало туђе, да би за сина имала више, ударила је у горак плач кад је од разредног старешине добила извештај да јој син нема ниједну добру оцену. Зашто? Јер није имао ниједног уџбеника. Сав новац, добивен од матере за књиге, утрошио је одлазећи у биоскоп и купујући којекакве беспослице. Мати је веровала да



је њен јединац добро дете, да је вредан ученик, па није ни долазила у школу да се обавештава о њему.

4. Делила се помоћ из фонда за сиромашне ученике, по избору који су извршили сами ученици. Мати једнога ученика долази у школу, и љутито пита: Зашто њен син није добио помоћ, кад му је отац погинуо у рату. Објашњено јој је да га другови нису изабрали јер су, ваљда, нашли да има од њега сиромашнијих и бољих. Није то могло умирити раздражену жену. Протестовала је зашто се њену сину не даје благодејање, што му нису дате књиге. „Да је реда и поштења у овој земљи, он би добивао и одело, и обућу, и све што му треба — целокупно издржавање!“ Кад су му прегледане оцене, видело се да има више слабих него добрих.

Да *шакав* ученик треба да има државно благодејање, и да треба, с неке стране, да добива целокупно издржавање — то тражи мати његова — једна Београђанка.

5. Правилима школским је регулисано, а и само се по себи разуме, да учињену штету у школи, ако се не сазна ко је ствар оштетио, морају платити сви ученици тога одељења у којем се десила штета. Тако је у свима школама; тако је било и пре 40 година. У једном одељењу учињена је била штета. Кад се није дознало које учинио штету, наређено је ученицима да скупе двадесет динара, колико је износила оправка. Један ученик изјави редару да *не да* ништа на оправку. Упитан о том, одговорио је: да му је отац рекао да не мора то да плати, и неће да плати. Директор нареди ученику: „Иди одмах кући, и кажи оцу да те је директор отерао из школе. Кад твој отац не да пола динара, не дам ни ја теби да долазиш у школу“. После кратког времена, долази родитељ тога ученика, и без пријаве упада у канцеларију директора, водећи и сина, па још с врата отпочиње оштрим гласом: „Да видим ко то тера мог сина из школе!“ Директор нареди детету да изиђе, а родитеља понуди да седне, па му мирно каже: да је у одељењу у којем је његов син учињена штета; да се није могло сазнати ко је кривац; да, по Правилима школским, учињену штету морају накнадити сви ученици тога одељења; па им је наређено да прикупе међу собом (неко динар, неко пола динара; сиромашни се ослобађају) двадесет динара; да је његов син изјавио да неће да плати свој део, јер му отац не да; да је стога уклоњен из школе, итд. „Јесте, ја сам рекао да нећу да платим, и то опет понављам. Ако је мој син учинио штету, платићу, а за другога нећу да плаћам... Ви не смете моје дете да терате из школе, јер оно није ништа скривило“... Даље објашњење било би излишно. И отац и син отишли су из школе. Отац је сипао на директора такве речи које се чују, ваљда, у круговима у којима се он креће.

6. Жали се једна стара госпођа, писмом, да јој један ученик који послужује код њене укућанке наноси штету, да је врло дрзак и безобразан и према њој и према кћери њеној, да им додајује најсрамније речи, итд. Ученик, дете из села, брани се тим: да је та госпођа у омрази с госпођом код које послужује; да се често свађају и једна другој чине пакости; да мора да послуша госпођу која га храни. Поклоњена је вера ученику, али је посаветован да се он никад не умеша у свађу њихову, да никоме не рекне ружне речи.

У другом писму госпођа понавља тужбу против тога ученика, и додаје: како јој он сад пркоси да јој тужбе не помажу, називајући је матором вештицом и још неким погрдама. — Ученику је наређено: да остави на миру ту госпођу, јер ће — ако се тужба опет понови — бити отеран из школе.

Не да се уразумити дете које старији подстичу на зло. Дошла је стара госпођа да се усмено жали на тога ученика. Полиција му, вели, не може ништа, јер је ђак, па има своју школску власт. „Све је безобразнији! Нисам свога века чула ни најгорега човека да онако срамне речи говори“.

Ученику је наређено да се одмах исели из тога стана.

Ко ти није дошао да протестује против те наредбе! Чак и један адвокат уверавао је директора: да на основу неког законског наређења он нема права да издаје такве наредбе; да ће се жалити и лично министру, па и даље...

Стиже и отац учеников, један сеоски пискарач. Почиње молбом; завршава претњом. Да би му дете остало у тој „честитој кући“, изјављује да га не да више у школу, кад се тако незаконите наредбе могу доносити у школи.

7. Једнога дана срете директора на улици један давнашњи познаник његов. Његов син, данас чиновник на лепу положају, био је, раније, директоров ученик. А унук му је сада, вели, ученик у једној од гимназија београдских.

„Баш да ти се пожалим, вели, на неке колеге твоје! Чудим се како и зрели људи могу да буду по некад прави ситничари... Мој унук, разговарајући с друговима својим, рекне у шали — као дете — о једном професору свом: „То је матори маџарац!“ Неко то достави, и — помисли! — Професорски Савет одлучи: да га истерају из школе... Може бити да је дете и рекло те речи, али зар један озбиљан и паметан човек треба то да прими к срцу? И за ту једну реч истерују дете из школе!...“

Шта би могао директор своме познанику, на овакво резонување његово, да рекне, осим да му упути оне невине речи које је унук његов упутио своме професору?





8. Једнога високог чиновника син, ученик најстаријега разреда, бира предмете које ће да слуша, долази на часове које одабере, налази да му не треба да зна све оно што се у школи предаје. Пао је из два предмета. Он појури своме оцу на жалбу: да га професори мрзе; да су неправични према оцењивању; да зна и она два предмета не за тројку, него и за врло добру оцену; да би то могао доказати прод једном комисијом стручних људи, у којој само не би били професори који су му предавали. Огац његов није дотле никад завирио у школу свога сина; није никад ни видео ни једнога наставника његова, јер су му, ваљда, професори ситне зверке, о којима не води рачуна: сад се обраћа директору једним писмом, пуним прекора свима наставницима. Тражи имена оних наставника који су оборили његова сина. Саопштава: да ће тражити комисију стручњака да испита његова сина. Жали што је школа у Србији изгубила оно лепо име које је раније имала.

9. Млад један чиновник из нових крајева наше Отаџбине долази директору да се обавести о полагању приватних испита. Свршио је, вели, пет разреда у месту свог рођења, али му, због регулисања чиновничког положаја, треба и шести разред; доцније би већ гледао и за VII и VIII разред и за матуру. Пита о наставном плану, о програмима, о уџбеницима. Кад је добио сва обавештења, онда пита о школском уверењу: може ли га добити одмах, јер му је потребно што пре. Речено му је да ће уверење добити одмах по положену испиту.

— Могу ли ја, молим, добити уверење без испита?

— Без испита да добијете уверење?!

— Да, господине, да се не петљам око испита, јер немам времена да се спремам; а много сам и поборавио од онога што сам учио... Ја бих платио. Добро ћу да платим да ми се да потребно уверење.

— Чујте ме, младићу! Рећи ћу вам оно што вам не би рекао ни један професор ни директор у Србији: Идите кући, учите озбиљно, па кад будете спремни, јавите се за испит у којој било гимназији. Ако га положите, добићете уверење, и према томе регулисати чиновнички положај свој. Сваки други на ког би се обратили таквим предлогом, одговорио би ваш: „Марш, срам те било, безобразнице један! Нема у Србији професора, ни директора, који продаје школска уверења“. И избацио би вас напоље. — Идите одмах! Рекао сам вам све.

10. Матери једнога ученика прохтело се да јој син протрчи кроз школу, да час пре сврши гимназију. И ако је школована жена, срачунала је да ће јој на сусрет жељи изаћи и који професор. Напише писмо једноме од младих професора, у којем излаже све патње којима је била изложена за време рата, па и оне терете које је поднео њен син.



„У Арбанији хтели су га убити, и због страха који је претрпео, нахватао је болест. Памћење му је ослабело, те не показује онакав успех у школи какав би се могао очекивати према интелигенцији његовој“. С тога моли Г. професора да буде наклоњен сину њену, да му помогне да што пре сврши школу, а у знак захвалности своје прилаже у писму мали дар — 2000 динара.

И ако су професори по плати изравнати са жандармеријским под-официрима, није се овај млади професор, у свој оскудици својој, дао преластити: сума од 2000 динара није га довела ни за један тренутак у сукоб са савесношћу. Донео је и писмо и новац директору.

Госпођа је позвана, укорена за покушај да корумпира једнога озбиљна радника и савесна чиновника; наглашено јој да ће и свога сина на тај начин деморалисати, ако му да на знање да он не мора учити, јер ће му мама његова купити потребно му сведочанство школско.

Новац јој је враћен.

11. Опет накнада штете, учињене у школи. Отац, трговац, треба да плати 30 динара за прозор који ји разбио његов син. Он долази у школу да изјави: његово дете није разбило прозор, и стога неће да га плати. Каже му се: другови су посведочили да је његов син разбио прозор; разредни старешина је испитао сведоке; његов је син признао, пред разредним старешином, да је, гурајући се с другом, разбио прозор. „Није истина! Мој син неће да лаже. Кад он мени каже да није разбио прозор, онда ја имам само да изјавим: Нећу да платим“.

На одговор: „Идите, и водите сина; он више не може бити ученик ове школе. Наплата ће се тражити преко полиције“ — отац је одрешио кесу, платио прозор, али и додао: да ће се истог дана разговарати о том с Н. Н., министром.

12. Често, врло често изостаје од школе један ученик из старијег разреда. Доноси уверење од своје матере, да оправда изостанак. Час је болестан он, час мати; некад мора да сврши некакав посао код суда. Али је његова болест главни узрок изостајања од школе. Посумњало се у та уверења, па је позвана мати да дође у школу. И дошла је. Она се није тачно сећала времена у којем је боловао њен син. Кад се прешло на поједине дане, у последње доба, она је тврдила, с поуздањем, да је боловао у четвртак и у петак, а он је баш у те дане долазио у школу, а није био у суботу и у понедељник.

Није тешко било извести закључак: да тај ученик, без потребе, изостаје од школе. Утврдило се и оно што је било под сумњом: да подношена уверења нису била истинита.

13. Саопштавају се резултати о Вишем Течајном Испиту. Једноме кандидату висео мач над главом: у питању је било да ли да буде одбивен на годину, или на три месеца. У таквим приликама, обично од-



носи победу срце. Професори потегну у помоћ, и спасавају. И овом су кандидату, већином гласова, утврђене оцене: одбива се на три месеца.

Кад је прочитано његово име, он јурну к вратима: „И то ми је правда! Тражићу комисију, и то комисију од професора Университета, јер други не могу оценити моје знање!“

Наставници, узвишени људи, нису реаговали на овај простаклук и на бестидност онога ког су спасли да не буде одбијен на годину дана. Место да иде пред некакву комисију, дошао је после три месеца пред исте наставнике, поклопљених ушију. Научио је што није знао; положио је испит.

14. Из западних крајева наше краљевине долази један да полаже испит из предмета које никад није учио. Министарство му одобрило полагање испита у току школске године. Долазећи у школу више пута да се обавести о учбенику за тај предмет, о количини грађе коју треба да пређе, о дану испита, итд., увек је био у друштву с још једним младим човеком — својим пријатељем.

На испиту, и писмени задатак и усмени одговори били су такви да се могло утврдити поуздано знање предмета из ког полаже испит. Чланови Испитног Одбора били су изненађени толиким познавањем предмета који никада није учио у школи. Али је то баш и изазвало сумњу: да ли је онај што полаже испит исто лице с оним који је потписао молбу за испит.

Министарству је достављена та слутња Испитног Одбора, с додатком: да је, вероватно, онај стални пратилац потписник молбе, а овај што је полагао испит — његов најамник.

Поведена је истрага, и после неколико недеља, утврђено је: да је сумња Испитног Одбора била основана. Онај што је полагао испит носи сасвим друго име. Један, добро спреман, полаже испит за другога, који може бити не зна ни почетак предмету из којег му треба оцена.

15. Овлашћен је у сваком разреду по један ученик да купи прилоге за поплављене у Хрватској и у Словеначкој. У I разреду, један ученик каже скупљачу да неће да даде никакав прилог, „јер ће сав тај новац отићи у џеп директора“.

16. Врло често се дешавају крађе у школи: неке нестало писалице, друге увлаке; књиге, мастионице, лењери, циркле — све се то губи, цепа и ломи. Краде се и из капута, остављених у ходницима, све што се нађе: рукавице, мараме и други предмети. Шешири, капе, заборављају се у школи, а и нестаје их из ходника.

Нестало једноме ученику горњег капута. Не зна се ко је украо. Пала је сумња на једнога из нижег разреда.

Док је он пажљиво испитиван, послана су два друга његова кући његових родитеља: да онај капут што је њихов син нашао на игралишту иза школе, однесу у школу да се преда ученику који га је био заборавио.



Мати, досетљива, дочекује ученике: „Није он донео никакав капут“. А све леђима заклања врата собна, да не би који од ученика ушао у собу.

Сумњиви ученик, који је доведен био до признања да је капут узео, долази сутрадан с матером у школу, и одлучно пориче што је дан пре говорио. Мати је била вешт бранилац његов.

17. Из једне београдске гимназије удаљен ученик из вишег разреда долази у другу гимназију да се упише. Казна удаљавања из школе не значи ништа у местима која имају више гимназија. Ученик удаљен — за казну — из једне школе, уписује се, истога дана, у истом месту, у другу школу. Променио је завод; прешао је из једне школске зграде у другу. Зар је то казна?

— Зашто си удаљен из школе, кажи истину.

— Дошао сам у сукоб с једним наставником.

— У какав сукоб може доћи ученик са својим наставником? Реци шта је то било.

— Рекао сам му: да нећу да учим његов предмет, јер не верујем да га и он сам зна.

Кад ученик тврди да наставник не зна, онда је несумњиво уверен да он зна то што наставник не зна, тј. ученик верује да зна више него његов наставник.

Како ли је дошао ученик до овог уверења?

18. Дошла мајка да се обавести о учењу и владању свога сина. Уверила се да су му лоше оцене, а ни владање му није како треба.

— Отац му је крив за све. Он га квари: повлађује му у свему, и учи га да мене не слуша.

— Па, госпођо, не могу професори поправити оно дете које се тако васпитава у родитељској кући.

19. Истеран из једне београдске гимназије ученик вишег разреда, због пушења. Мати и тетка му иду у другу једну београдску гимназију и моле да га приме у школу. И оне тврде да га отац учи пушењу, да дели с њим цигарете, али да ће оне чинити све.

Директор попусти, и прими ученика у школу, с тим да му се пријави сам ученик сутрадан. Дошао је. Директор је разговарао с њим потпуно родитељски: световао га како ће да учи, те да поправи донесене две слабе оцене; говорио му о штетности пушења за здравље; упутио га на дружење с неколицином ваљаних ученика; препоручио му неке књиге које треба да чита поред уџбеника, итд.

После извесног времена, сретете се директор с тетком тога ученика. „Морам, вели тетка, да вам кажем да се не надам ничему од свога сестрића... Првога дана кад се вратио из ваше школе, питам га је ли био код вас, и шта сте му говорили. Знате ли шта ми је одго-



ворио? — „Нешто је говорио. О чем, не знам. Није ме интересовало, па нисам ни слушао шта дроби.“...

20. У једној кући поремећени су односи између родитеља: муж не мари за жену; жена презире мужа. Син, јединац, све зна шта је у кући, све види. И отац и мати ласкају детету, трудећи се, свако за се, да га придобију на своју страну. Мати га мази, просипајући слатке речи; отац га засипа новцем. Хтела би мати да јој син буде паметан и виђен човек; да не буде онакав какав му је отац. А бабо му говори: „Не слушај матер! Нисам ни ја учио школе, па ето, хвала Богу! имам свега... Да ти је мати паметнија, не бих се могао жалити ни на шта“...

21. Један ученик из најнижег разреда продао своје другу књигу једну — ко зна како је дошао до ње — за три динара, и одмах по изласку из школе свратио у бифе: попио једну ракију и појео два обарена јајета.

*

Дуго набрајање оваквих случајева постаје досадно. Место набрајања да се упитамо: да ли ова деца чине овакве погрешке стога што су рођењем донела клице моралних дефеката, или су погрешним васпитањем одведена на распутицу. Да није крива школа што занемарује морално васпитање омладине? Или су, може бити, криви учитељи и професори што не врше савесно своје дужности?

Ко хоће да буде прав чаршији на обадве стране, рећи ће: Криви смо сви: и родитељи, и учитељи, и професори, јер се нико не бави озбиљно о васпитању деце; крива је и школа што није моралном васпитању ученика дала више места у наставним програмима својим. Такав одговор није прави одговор, није потпун. И суд, изричући пресуду, додељује свакоме свој део одговорности, и према томе одмерава казну. Један се кривац осуђује на повише година робије, други на неколико месеци затвора, трећи се пушта из недостатка доказа. Спор између куће и школе треба прекинути, али и утврдити: ко је, и колико крив за погрешно васпитање омладине, сада и до сада.

Да, по судском шаблону, дамо *разлоге* за пресуду.

Онај младић што доводи најамника да место њега полаже испит, морао је тога добро платити. Чиме? Из својих прихода? Он је сувише млад, а још немоћан да је могао што зарадити. Јамачно се ту бабова кеса одрешила: платио *ошац* за сина. Можда је отац дао и идеју. Можда је сам нашао најамника. — *Мајци* шаље професору 2000 дин., да јој сина провуче кроз школу. — *Ошац* не да сину пола динара, учећи га да иде јандал од сватова, да својим друговима натовари и свој део терета. — *Ошац* омаловажава матер у очима сина свога и светује га да се не кида за школу. — *Мајци* вели сину да буде вредан и паметан, да не буде рђав као отац му. — Ко научи онога малог из првог разреда да говори својим друговима да ће директор смотати у



свој цеп њихове прилоге за поплављене? Може ли се веровати да је таква несрећна мисао могла понићи у глави дванаестогодишњег дечка? Да није слушао такве разговоре у *родитељској кући*? — *Мајци* лаже, да би заклонила неуредног сина свог: потписује му лажна уверења да је био болестан, и ако му ништа није било. — *Мајци* заклања свога сина који је вршио крађе у школи. — Један ученик вели о своме наставнику да не зна предмет који им предаје. Зар је он, у младим годинама својим, могао прибрати толико знања да може контролисати знање свога наставника? Искључена је могућност за то, већ је дечко, свакојачко, слушао од *старијих својих* такав суд о наставнику. А тај суд, и кад би био тачан, не би се смео казивати пред децом. — *Деда* брани унука, који је назвао магарцем свога наставника... Отац... мати... мати... отац... деда — час један, час други родитељ, па чак и деда, помажу, упућују децу своју да чине оно што не треба, оно што не ваља; заклањају њихове погрешке, прикривају их од наставника; труде се, на разне начине, да провуку децу своју кроз школу, не старајући се да им деца што науче.

Школска година једва броји 200 радних дана. У те дане деца остају у школи просечно 4 часа. Све остало време у току календарске године, све време у току школске године, осим поменутога 4 часа, деца проведу ван школе, далеко од наставника. Остављена су деца под управом наставника, рачунајући по часовима, свега један месец, а једанаест месеци под управом својих родитеља. Ако надзорнички надзор и не одговара потпуно захтевима педагошким, а он је довољно јак, сталан и одмерен. Родитељски је надзор лабав, неједнак, ретко кад смишљен, а обично недоследан; понекад директно штетан.

Није мали број родитеља који пред својом децом говоре неповољно о наставницима. А где год родитељи тако чине, ту највише штећују њихова деца. Многи родитељи говоре пред децом најружније о лицима која су на врху државне управе, говоре с подсмехом о свом народу, а то деца лако примају, присвајају та мишљења и исказују као своја уверења.

Псовка, свађа, грдња — све то деца чују; превара, обмана, лаж, ништа се то од деце не може сакрити.

На улици деца чују свашта, виде много којечега, најмање лепога. У возу, у трамвају, често као у механи, падају речи опоре и ружне.

И пре рата, и много раније, и увек, било је деце с *моралним дефектима*; од *раша њихов се број много увећао*. Па и погрешке које деца чине излазе из врсте дечјих погрешака. Јављају се злочини, који откривају будуће зликовце.

Сви који су позвани да воде старање о васпитању омладине, сви прави пријатељи свога народа, озбиљно забринути, питају се: шта да се чини? С правом се тражи од школе да што више пажње



У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

поклони моралном васпитању омладине, па макар то било и на рачун умног васпитања. Нек ученик изнесе и мање знања из школе, али да је с већим моралним капиталом.

Сама школа неће много учинити, јер сами наставници не могу подићи града:

Што мајстори за дан га саграде,
То све вила за ноћ обаљује.

За оно мало времена што деца проведу у школи, не да се Бог зна шта урадити; и што се уради, то већим делом пропадне ван школе. Утицаји куће и улице упропасте много од онога што школа да ученицима.

Има родитеља којима би требало *ошети* децу, да их они не васпитавају. Многим родитељима треба давати упуства како ће да се држе према деци. Али, стигните их! Они не долазе тамо где их зовете, да се разговарате с њима о деци њиховој. Они неће да читају, ако бисте им и утрапали у руке какву књигу у којој би могли наћи лепих савета потребних им за васпитавање деце. *Ваља васпитаваши прво родићеље*, па би и деца била боље васпитана.

Може бити да би шпартански начин васпитања био, за данашње доба, најбољи. Може бити да би се омладина наша на тај начин најбрже могла излечити од моралне болести, која је последица овога доба грабежи и пљачке. Цео свет је пошао за тековином материалног богатства. Нагомилавање блага — то је циљ који је поставио себи највећи део становника, и међу побеђенима и међу победиоцима.

Деца не припадају само својим родићељима, већ и народу у којем су њоникла. О васпитању њихову, о тим малим људима, који ће сутра стати на снагу и узети у своје руке управу у својој Отаџбини, *мора се држава озбиљно сипарати.*

Не ваља како је данас! Старајмо се да сутра буде боље, јер *од испуштене деце испијају рђави људи.*

Л.

НИКОЛА ТОМАЗЕО

(о 50-годишњици његове смрти)

(Крај)

IV

Никола Томазео није, до душе, написао никакво опширно дело на српском језику, који је он, као што видесмо, почео да изучава тек у своје зрелије дане; али је он, у својим италијанским делима, тај језик — свој матерински језик — готово систематски пред светом хвалио и узносио, тврдећи да би требао да постане општи језик свих Словена.

У другој књизи свог *Естетичког речника*, који је први пут штампан у Милану и у ком је Томазео, као што сам вели, „сабрао суштину преко педесет својих штампаних радова“, има један опширан чланак под натписом: *О мудрости скривеној у коренима језика илирског*. У томе напису, у ком се Томазео очито поводи за сличним проучавањем италијанског филозофа Вика¹⁾ *De antiquissima Italorum sapientia*, изнео је он разне своје мисли о српском језику, за који вели да је „силнији од италијанског и латинског, и да се по богатству може да мери и са самим језиком грчким“. Идући за стопама Виковим, који је своје закључке о мудрости старих Талијана изводио по склопу и облицима латинског језика, Томазео у овом проучавању свом нарочито истиче душевну лепоту и моралну јачину српскога народа, који је — и по броју и по важности земаља у којима живи — позван да одигра велику улогу на светској позорници. „Трудећи се — вели — да покажем мудрост скривену у коренима илирског језика, *ком је главно легло слободна Србија*, ја сам вољан не само да одужим свети дуг према својој отаџбини и *језику којим је говорила моја маћи*, него да уједно потврдим и истину коју је изрекао један велики филозоф, те да обратим пажњу Италијана на нову једну врсту озбиљних и занимљивих студија, и покажем древно сродство племена која су се до отиоц једва познавала по имену, или се познавала само зато да би једно друго мрзело, или још горе, презирало“.

И врли писац који овако започиње први део свога чланка, наставља даље своје проучавање доводећи порекло данашњих балканских Словена (по ондашњем неисправном мишљењу) од старих Трачана и Илира, у чијим земљама наше племе и данас живи. Истичући важност Словенства у модерној историји, писац наводи како је Пољска спасла Европу од Турака, а Чешка у култури и смелом трагању претекла данашњу Немачку. Словен је, вели, био Коперник, као што је, можда, словенска крв текла и у жилама Марка Пола, пореклом из Шибеника, који је Колумбу показао пут ка Новом Свету. Говорећи о Карађорђу, Томазео жестоко удара на Наполеона, „ком се узалуд за помоћ обраћала славно побуњена Србија“.

Ово Томазеово проучавање је, с обзиром на доба свога постанка, веома важно. Кад се помисли да је оно написано око 1845 год., дакле за још недовршене Вукове борбе за наш књижевни језик, и да се у њему Вук помиње с похвалом и са великим признањем; кад се на све то помисли, онда није могуће не признати да је услуга коју нам је Томазео у то доба пред светом учинио, била велика. Дабогме да његова тумачења појединих српских речи и етимологија коју нам италијански филолог о њима даје, није увек без мане, али су неке његове дери-

¹⁾ Giambattista Vico, 1668—1743.



вације и нека његова поређења, с обзиром на ондашње опште стање филологије, ствар управо гениална. У том погледу би, мислим, врло занимљиво било да се на овај труд Томазеов осврне какав наш филолог по позиву.

Други и трећи део Томазеовог чланка, који као да су написани нешто доцније,¹⁾ изгледају ми у неку руку још интересантнији. Писац се ту бави т. зв. апстрактним појмовима у српском језику, и долази до закључка да он њима није тако богат као други напреднији и развијенији језици. Али ако српски језик за сваки апстрактни појам нема још подесна израза, он има довољно својих облика да те појмове парафразом изрази. „У осталом, вели; калуп је ту; треба још само пронаћи zgodну грађу, па ће се речи лако калупити“.

Говорећи даље о облицима, писац истиче како је српски језик њима богатији не само од ма којег модерног језика, него чак и од грчког и латинског. Адјективни облик, на пример, ког ти језици немају, особина је и одлика језика српског, јер само Срби (односно Хрвати) могу да кажу: *синоћна вода, невестица молишва, божји створ*. Но највеће његово богатство је у наставцима и у предметању предлога, помоћу којих глаголи у једној речи обухватају појам за који би другим језицима требало два, три, а по некад и више израза. Томазео те наставке и те предлоге назива „*particelle fecondatrici*“ (оплођавајуће честице), те Италијанима препоручује да обрате пажњу том језику, који је у многим чему сродан са италијанским; језик који, истина, нема још великих писаца, но чије су народне песме огледало не само елегантне једноставности него и мушког достојанства.

Имајући овако мишљење о српском језику, није чудо што је Томазео, кад се после 1848 год. међу Хрватима стала била ширити мисао да се руски језик узме као књижевни, томе пројекту био одлучно противан. У подужем једном чланку свом о томе питању, он између осталог пише ово:

„Кад би се академским путем могао да наметне један општи књижевни језик свима Словенима, онда би за то требало изабрати језик пољски или чешки; но не само да су оба та језика опора, те не би могли да се прилагоде ћуди јужних Словена, него је крај тога језик чешки искварен и германизима. Најстарији, најсавршенији у гласовима и, у опште, најскладнији био би језик српски који се говори у Србији, Босни, Херцеговини, Далмацији, мање правилно у Хрватској и по другим крајевима аустријске царевине. Рекох најчишћи, али додајем: и најсиромашнији, јер је у књижевности слабо заступљен. Па ипак, оби-

¹⁾ Врло је значајно што је писац, у натпису другог и трећег дела свога чланка, реч *илирски* заменио са *српски*, те док је у првом делу свуда стајало *lingua illirica*, овде се чисто каже: *lingua serbica*.



лаштином својих корена, правилношћу својих деривата и јачином својих сложених речи, а уз евентуалне позајмице из осталих словенских језика, он би убрзо постао подесан да буде заједнички језик књижевни. Као што је тоскански говор најразумљивији и најприступачнији народу из осталих крајева Италије, тако би исто и српски језик најлакше ушао у вољу и ослачао осталим Словенима. И нек се не мисли да би бесмислено било да мањи народ натура свој језик (овде се, свакако, не би радило о натуравању, него о позајмици) народу већему, јер је тога и раније бивало... Споменућу, међутим, српске народне песме, које су право чудо језика, стила и поезије: јединствене у Европи. Мицкијевић је за њих казао да су то једине песме у Словена које подсећају на витешке епове народа романских. Гете им се дивио, а поједине је и преводио. Ко уме да цени праве песничке лепоте, тај ће и у самом руском песништву тешко наћи оног уживања које може да нађе у српским народним песмама. Људи, најзад, који воле да проучавају мудрост скривену у језику, имаће чешће пута прилике да је открију у српском, но у осталим језицима словенским¹⁾

Кад бисмо хтели да покупимо све што је Томазео, у разним приликама, о нашем језику написао, то бисмо зацело могли да тим испунимо читаву једну књигу. Важно је свакако поменути како је он, својим не малим ауторитетом, још 1872 године решио (барем за свој рачун) потоњи српско-хрватски спор о књижевном језику тиме што је у свом монументалном *Речнику италијанског језика* научним разлозима испоставио и утврдио литерарно првенство језику којим се говори у Босни-Херцеговини и у Далмацији, назвавши кајкавштину простим диалектом, или, како се он драстично изразује, „дегенерацијом правог језика“.

Да би међутим своју мисао — он несловенски филолог — поткрепио још једним ауторитетом и уједно оправдао оно своје ограничавање области чистог језика на саму Босну-Херцеговину и Далмацију, Томазео наводи пример чувеног немачког филолога Грима, који је Немцима као оглед народног језика јужних Словена превео Вукову граматику језика српског, „који је једно исто што и далматински“.

V

Покрај све своје исправности и правилности у схватању и суђењу, имао је Томазео, опет зато, два осетна недостатка, или, боље рекавши, две велике предрасуде, које су га често одводиле на странпутицу и терале да преко или криво суди о људима и о људским делима. Једна од тих предрасуда беше његово начелно пристајање уз најекстремнији демократизам, што је добрим делом била последица његових младалачких подвига и трибунских заноса у побуњеној аустријској Венецији,

¹⁾ В.: *Dizionario Estetico di N. Tommaseo*. Део II, стр. 158—159.



а у неколико можда и његових културно-историјских симпатија према старом Риму и републиканској уредби средњовековне Фиоренције, но што му је, међутим, јако сметало да објективно суди о конзервативној политици у опште, а нарочито о политици „самодржавне“ Русије, којој не бејаше вољан да призна никаквих заслуга за цивилизацију и људски напредак. Друга велика сметња његовом објективном суђењу била су његова верска убеђења, која су по некад узимала облик праве несношљивости. За ову последњу Томазеову ману је врло карактеристичан један његов напис о Доситеју Обрадовићу, објављен у листу *La Dalmazia* (бр. 25 од 1845 год.), који је у своје време био предметом једне доста живахне полемике између њега, Томазеа, и познатог приморског публицисте и уредника *Српско-далмашинског магазина*, д-ра Божидара Петрановића.

Хватајући се једног Доситејевог пасуса у *Живошу и прикључењу*, у ком популарни филозоф прича своје младалачко перхоресцирање од верске уније са католицизмом, прохте се Томазеу — који је, као што знамо, нагињао мистицизму — да хоповском калуђеру замери „што не могаше да се отресе предрасуда против латинске цркве“ и „што је своје личне предрасуде бркао са доктринама осамнаестог века“. На то ће му Петрановић одговорити чланком, у коме овај далматински публицист чувеном лексикографу објашњава значај и тежње уније, одбијајући од Доситеја обеду верског фанатизма. Из тога се изврже занимљива полемика, у којој Томазео хвали, у опште, Доситејева дела, која су — вели — његова „свагдања лектира“ и која су домаће књижевнике упутила на прави народни језик. „Волим га, вели даље, што он пише просто, без икакве жучи и књижевничке надувености; волим га што се он поноси што је дуго живео међу сељацима и што је и сам сељачко дете; волим га што је он био први који је знао и хтео да у књизи употреби језик *говедарски*, онај племенити и изворни језик србијанских гора и далматинских планина; волим га што је он, осећајући у души божанствену лепоту народних песама, нашао их достојнима да у светској литератури заузму место поред *Илиаде* и *Одисеје*; волим га што нас је научио да у домаћој историји тражимо моралне поуке, позивајући се у својој *Епици* не на Маратон и Фарсалос, већ на погибију Косовску; волим га, најзад, што је он, Доситеје, успркос своје немаштине, љубио књигу и настојао да своме роду отвори умне очи“. Па не само због тога, већ га он воли и цени још и зато што је Доситеј изнад свега осталог стављао литерарну искреност и што је највише волео народе култивисане и напредне.

Али кад је све то казао, Томазео хоће да се малко и огради. Да се хвала и признање које је одао српском писцу, не би протегли и на његове „заблуде“, он се труди да своје речи зачини и са мало критике. А та се критика — није мучно погодити — односи на Доситејеве



религиозне погледе, и, нарочито, на његове идеје о калуђерству. Томазео, као добар хришћанин, истиче се овде као бранилац „обају обреда“, јер су, вели, сентенције „доброг Доситеја“ једнако одвратне и једној и другој вероисповеди.

Читајући све то и слушајући данас, након преко пола века, како се Томазео зграњава на неке посве здраве, а свакако и пре Доситеја у културном свету растурене погледе, човек мора чисто да се запањи. Тако се, примера ради, Томазео чуди Доситејевој „плиткости“, кад овај тврди да *све религије ујућују на добро*, а да *само цркве свети деле и народе међу собом мразе*, те да ће он, Доситеје, бити срећан *кад људи не буду више ишли које су вере и обреда браћа њихова*¹⁾. Томазео не може да се помири са толиком толеранцијом, која му чисто заудару верским индиферентизмом. Зато је њему врло криво и то што би Доситеје хтео да похвали неког брата хришћанина који је на умору молио Бога да се његова душа, после смрти, састане с душом неког свог пријатеља исламске вере. Наводећи ту причу, Доситеје врло умесно опажа како само незнање, злоба или слепи фанатизам, могу човека навести да другом човеку „зажели вечну муку“. Томазео, обзирући се на ове Доситејеве речи, вели ништа мање но „да се њима вређа (!) успомена свих оних честитих људи који су веровали и још верују у вечите муке, ма да се увек надају у милосрђе Божје, које нема граница“.

Но чему Томазео највише замера и што га у Доситејевом животопису управо срди, то је онај познати разговор између епископа Георгија и старог трговца Маленице, у ком се тако безобзирно критикује калуђерство и показују зле последице свештеничког целибата. Томазеу је такав епископ који прича како су *женске очи јуне магнџа*, и који своје архимандриту обло каже: *ако желиш добра својој души, или треба да се ожениш, или да се даш ушкојиши*²⁾, — Томазеу је такав епископ напросто одвратан, и он се, вели, нада да сличан архипастир није никад постојао, већ да је то смели изналазак Доситејеве фантазије.

Право да кажемо, ми се томе саблажњавању Томазеа, католика и великог богомољца, много не чудимо, ма да смо уверени да Доситејев владика не би оне драстичне речи изрекао да му преподобни отац архимандрит не беше познат као човек и сувише одан земаљским страстима и женским напастима. Што нас у Томазеовом испаду, на против, много чуди, то је његово ишчуђавање да је *калуђер* Доситеје могао онако писати о калуђерству и насликати онаквог епископа. Ако ико, а оно је баш он, Томазео, као добар зналац италијанске и француске књижевности, требао да се у овом случају опомене оних

¹⁾ Види *Живош и прикљученија* књ. II, стр. 11. Издање Српске Књижевне Задруге.

²⁾ Види *Живош и прикљученија* књ. I, стр. 42 и 60.



У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

великих цензора и исмејаватеља развратног клира, као што су несумњиво били Месер Ђовани Бокачо, писац *Декамерона*, и онај страшни шаљивчина Рабле, који је у свом *Панџаирелу*, на триста година пре Доситија, одапињао на папство, црквену јерархију и „монашеске институције“ оштре стреле свог галског хумора. А Раблеове стреле, као што је сваком познато, биле су не само оштрије, но и много масније од безазлених Доситејевих жаока; јер на крају крајева, добри и богобојазни Доситеје није никад тако далеко отишао да је због калуђерских порока узимао на нишан и саму суштину вере.

Ако би се дакле она реакција здравог народног разума против калуђерске разуданости и лицемерства, коју налазимо у Доситејевим књигама, имала да одбије на његову тобожњу богословску „плиткост“, као што захтева Томазео, — а што би онда имало да се каже о Бокачу, нео-латинском песнику и хеленисту, коментатору Дантеа и чувеном богословцу? А како бисмо тек на крај изишли са *калуђером* Раблеом, хуманистом светског гласа и једним од најобразованијих људи своје земље и свога времена?

Јасно је, дакле, да онај сувише оштри суд о плиткости Доситејевих богословских и етичких појмова треба одбити на прилику што Томазео, у стварима духовним, не хоћаше да зна за трансакције, а још мање за збијање шале; јер не само по оној значајној изјави његовој о читању Доситејевих дела, него и по разним другим местима у његовим књигама, очевидно је да је Томазео Доситеја збиља волео и у велике цену. Тако између осталог, приказујући Кузманићеву *Зору Далматинску* и препоручујући њеним издавачима да пишу за прост народ и, колико је могућно, у форми прича и аполога, Томазео се узгред сећа Доситија, „човека изванредног, који можда није знао да се отресе неких предрасуда, но који је врло задужио српску књижевност“.

Но не само разилажење са Доситијем, но ни полемика с Петрановићем око Доситеја, није Томазеу опет сметала да две године доцније (1847 год.) у књизи *Intorno a cose dalmatiche e triestine* прештампа свој ранији, веома пријазан чланак о Петрановићевом *Српско-далматинском магазину*. Томазео је, као год и Петрановић, био родом из Шибеника, па је може бити заједница крви и порекла повољно утицала на заглађивање литерарних размирица међу та два оглашена Приморца.

Но ми се питамо шта би Томазео — да је дуже поживео — био тек казао за другог свог суграђанина, за Симу Матавуља, који не само да је у исмејавању калуђерства пошао трагом „доброг Доситија“, него је са калуђера источне прешао на калуђере западне цркве, те у своме *Бакоњи фра Брну* дао српској књижевности ремек дело *панџаирелске* сатире, у ком је верно оцртао слику католичког манастира у далматинском загорју и дивно саздао све особине далматинског фратра икавца,



тог на сибаритски живот расположеног „испосника“ и жарког поборника „за виру и народност“.

Сва је прилика да побожни, но уједно према разним мантијашима и сувише попустљиви писац *Искрица*, не би свом даровитом земљаку лако опростио тај књижевни злочин.

VI

Као што су читаоци могли по свему увидети, Томазео се своје рођеном словенском племену у више махова и у разном правцу одужио, али је нас Србе опет највише задужио златном књигом својих *Искрица*. То прозно дело његово на српском језику појавило се у Далмацији 1843 год. у неколико рукописних примерака, те идући од руке до руке, прешло Велебит и доспело до града Загреба, где га 1844 год. заслужни хрватски књижевник Иван Кукуљевић први пут издаде штампом, пославши један примерак свога издања самоме писцу. Изгледа да је то прво издање *Искрица* било начичкано многим грешкама и језичним и стилским, јер те исте године видимо Томазеа како с Кукуљевићем преговара за ново, његовом руком поправљено, издање. Популарисање штампом тог Томазеовог дела не бејаше, међутим, по ћуди бечкој влади, која је још раније била прекорела „илирско-влашког цензора“ у Пешти што је у опште дозволио да до штампања *Искрица* дође. И тако то друго, поправљено издање, угледа света тек 1848 год., кад га Кукуљевић даде поново у штампу са једним Томазеовим предговором и са неколико уломака из његових писама.

После овог другог загребачког издања, *Искрице* су још двапут издаване, и то управо у Задру код Браће Вапача, 1889 год., и у Загребу, иницијативом Матице Хрватске, 1849 год., док најзад не угледа света у Београду, као педесета књига Српске Књижевне Задруге, данашње у тексту исправљено и пажљиво редиговано издање, које је сложено са једног примерка Кукуљевићевог издања од 1844 год., сачуваног у библиотеци православне општине у Шибенику, у који је Томазео својом руком унео многе исправке и што шта изменио у стилу и језику. Главни и врло значајан исправак што га је писац том приликом учинио, састојао се у томе што су називи „илирски“, „славенски“ и „југославенски“ свуда замењени називом „српски“.

Ми ово јединствено Томазеово делце не бисмо знали згодније карактерисати, но што ћемо то учинити кад рекнемо да су *Искрице* једна врло убедљива и врло речита потврда оне дубоке речи француског филозофа Вовнарга, који је казао да све велике мисли потичу непосредно из срца: *Les grandes pensées viennent du cœur*. Писац нам у овој књижици открива најинтимније своје мисли о вери, отаџбини, народу и човечанству. Ако и по чем може да се упозна племенита и човекољубива ћуд Томазеова, то је јамачно случај код ових афори-



зама, који не само што показују племенитост и чистоту његових осећања, него нам одају и његову велику љубав за ситне и презрене људе, његово живо настојање око народног васпитања и просвећивања. Као што ћемо имати прилике да се уверимо мало ниже, још куд и камо пре Достојевског и његове школе, имао је Томазео један врло јасан и врло одређен поглед о томе какав има да буде морални задатак књижевности, и нарочито о томе како има да се схвати и практично проводи модерна руска доктрина о „узношењу скромних“.

Језик у *Искрицама* је, дабогме, још недотеран и местимице натруњен италианизмима, али је у суштини једар и пун израза. Стил је у овом напису скроз личан, збивен, кратак, прави стил *ш.о.мазејски*. Искрица има свега тридесет и три на броју, тј. таман онолико колико је одељака у књизи, малој по опсегу али великој по осећањима и идејама. Писац у сваком одељку развија по једну главну мисао, па око ње прибира и за њу везује своје сугестивне рефлексije, завршујући редовно са неком мудро изреком или крилатом речју свога кова. Па како се те „искрице“ његова духа тек блистају, и како им суштина одише љубављу и поезијом!

С обзиром на разлику предмета који се у њима нижу и додирују, неће ваљда бити једног иоле образованог читаоца у ком ова или она Томазеова искрица не би кадра била да изазове неки осећај или неку рефлексiju. А мучно је замислити интелегентног човека који, при читању, не би запазио значајну и дубоку суштину једне или друге изреке. Писац у *Искрицама* највећи део својих размишљаја намењује рођеној земљи и „простоме народу“, а нарочито омладини и свештенству. Он би, вели, радо очи своје на вечни сан склопио, кад би могао надати се „да ће Далмација бити прстен златних верига које треба да слободно вежу све кћери словинске матере наше“. Речи које писац, у XXVI искрици, посвећује „ришћанима“ и „латинима“, а то је што и рећи Србима и Хрватима, показују како је он већ онда наслућивао будућност и увиђао штетне последице наше међусобне, ни дандањи још неизглађене свађе. Томазео нас упућује да се угледамо на мраве, који се стрпљиво напрежу око заједничког посла и у заједничким кућама проводе и мутне и ведре дане. На жалост, ми смо мрави „који се бижемо међу нами само зато да нас ноге људи који путем ходе лакше погазе!“ Писац се, у опште, жали на нас, „учену врсту људи“, који нисмо једно са својим народом; а „гдје нема јединства, нема ни крепости“.

Што се самог народа тиче (а под тим именом Томазео увек разумева прости народ), то му ваљда нико није лепшег венца оплео но писац *Искрица*. Он представнике народа види готово увек под селачком капом; ретко када под варошанским шеширом. „Учени људи много чешће но неуди сиромаси гледају на корист, пређе него ли на



дужност... Њихово је срце често у трбуху, а памет у тоболцу... Боље би им било орати и копати, него тако народна својства грдити... Ваља клобук да се поклони капи; у овој је особито народност и достојност. Поправљајмо пучку недостатност, пучке ране лијечимо; но поправљајућ' и видајућ' поштујмо пук свим срцем нашим. Од њега учимо наш *људски језик*, а не кваримо га мудрим нашим варварством¹⁾.

„Људски језик“ у Томазеовој мисли значи језик уљуђен, култивисан, а то је што и рећи језик књижеван. Попут свога чувеног савременика Вука Караџића, и он дакле писцима свога завичаја препоручује језик народа, оног народа из ког се „љепост“ рађа „као хљеб из земље“.

Заљубљен у језик и умотворине народа из ког је и сам поникао, Томазео сваком приликом препоручује далматинској интелигенцији проучавање и неговање народних песама, које су „повијест наша“ и које једино могу да нас поуче духу и језику народном. „Не знаду, вели, златна пера онако писати, као што јаворове гусле гуде“. Оне нам певају народне дике и оплакују народне жалости, а не певају (као неке туђе песме) сурове нагоне живота чулног. Добро је пазити и поштовати обичаје других народа, но не ваља слепо за њима ићи. Наш је народ, кроз столетне невоље своје, знао да очува „поноситост душе“ и „танахну памет“. Треба још само да очува „чисту крв“, да је варошке опачине својом примесом не заразе. То је његова најтоплија жеља, и то он народу свом најтоплије препоручује, он који, на жалост своју, не познаје добро народних прилика, нити је „удо тијела његова“.

Искрице су, као што је згодно опажено било, написане духом и стилем који, у неку руку, подсећа на Библију — на ону Библију коју је Томазео толико волео. Гноме или мудре изреке су, иначе, карактеристичан облик његовог писања, те сасвим право вели Милчетић²⁾ да би мудре речи — кад би се испабирчиле по Томазеовим делима — могле да испуне читаву једну књигу. Ни у који свој напис није их писац у толиком броју унео, као у ово делце на српском језику.

И ако мале по опсегу, *Искрице* су по садржини једна богата књига коју је могао да напише само један топао родољуб и сасвим израђен писац. Да ничим другим није свој род и свој завичај задужио, Томазео би, тим самим делом својим, стекао право на нашу највећу благодарност и заслужио да га народ наш уврсти међу своје најодабра није синове.

VII

Никола Томазео је, извесном приликом, написао ове, из његова пера врло значајне речи: „Далмација је и зато на гласу што је другим

¹⁾ *Искрице*, XVI.

²⁾ Види његов предговор ка загребачком издању *Искрица*, које је приредила „Матица Хрватска“.



народима одњихала много више великих људи, но себи самој“. И право је казао, јер он исти, својим животом и радом, те речи најбоље потврђује.

Томазео је — не да се порећи — по своме васпитању, по језику на ком је највише писао, по својим умним и естетичким симпатијама, по главним делима која је издао и личним жртвама које је у животу принео, био првенствено књижевник и научник италијански. Италија га зато с разлогом убраја међу своје највеће умнике и своје најбоље синове.

Но колико год знаменита била његова књижевна и научна дела, она у нашим очима опет бледе пред сјајем његовог карактера. Овај човек је презирао части и достојанства, мрзио све одреда силедије и ма које врсте шарлатане. Родом Словен, он се вољно жртвовао за слободу италијанског народа, као што је, у изгнанству, радио за слободу и напредак народа јелинског, и као што би главу заложиио био за слободу и напредак целог људства.

Приморан силом прилика да учествује, пером у руци, у националном спору двојезичног становништва своје Далмације, он је то у главном учинио као мудар родољуб и политичар широких погледа. „Ја нисам — рећи ће у једном напису свом — страствен присталица ни једних ни других, а ваљда је сам Бог хтео те сам одгојен у Италији, да бих тако постао, ако и без својих заслуга, зачетник жељеног братимства. Словени не разумеју Италијана, а ови, охоли својим прастарим успоменама, лудо презиру Словене. Али презрени народи често држе у својим рукама кључеве будућности! Треба да се сложимо *ради заједничке пошребе и користи*, ако већ нећемо из свести и љубави. Но без љубави се велика дела не стварају...“¹⁾

Томазеу су, до душе, за време националне борбе у Далмацији, неки наши људи приговарали што ту борбу и сам није прихватио, уместо да своје перо посвети туђем народу и туђој култури. Тај приговор није сасвим без основа, али се то питање третирао сувише једнострано и, на неки начин, ломило преко колена. Нису довољно узимане у обзир опште културне прилике у Далмацији, у време Томазеве младости и његових студија. Те су прилике, међутим, одводиле странпутицом многе наше, иначе честите људе оног времена. Разлика је само у томе што су се многи од њих доцније, као зрели људи, свог народа сасвим одрицали, док је он, Томазео, свој завичај и свој народ увек љубио и сваком приликом у његову одбрану устајао.

Љубав и слога међу једнокрвном, уметно разбраћеном браћом, била је постојана жеља и смер његових полемичких напрезања. Што његови земљаци, нарочито земљаци васпитани у духу италијанском, не

¹⁾ В. Томазеово дело: *Il Secondo Esilio*. Књ. I, стр. 144.



хтедоше или не могоше да га схвате, томе треба узрок тражити једино у недостатку оног ужег патриотског осећања и оне прекаљене исправности којом се велики Шибенчанин руководио при оцењивању прилика у својој отаџбини и у Словенству. „*Slavo sangue anco a me batte nel cuore* — изражује се у једном писму од 1850 год., упућеном некој руској дами — *e le glorie della gente slava desidero, i falli compiango*“.¹⁾

Тако је Томазео осећао; тако је он желео. Ако се ми, приморски Словени, са својом браћом италијанске културе данас слабо разумемо, то се дешава једино стога што се ми — као што згодно рече наш велики земљак — међусобно све то више отуђујемо, а отуђујемо се због тога што нас, услед читавог једног раставног процеса новог датума, не везују више оне крвне споне и симпатије које су тако силно проговарале из умника Томазеа, топлог поклоника наших расних особина и непристраног оцењивача наших скромних напора на пољу књижевности и културе.

Никола Томазео, опет велимо, као човек од пера и високи интелектуалац, припадао је на првом месту Италији; али је он љубио све потиштене народе на земљи. У тој љубави био му је ипак најближи народ из кога је и сам излетео: народ српски или хрватски. Јест, то је факт који се не да порећи. Он се својим далматинским именом дичио и своје словенско порекло у свакој прилици истицао, чему је најбоље сведочанство она његова дивна студија — апологија о народним песмама, коју бисмо — већ ради своје части и поноса — требали са пиететом превести и стално истицати као драгоцен докуменат наше националне питомости и нашег благодства.

МАРКО ЦАР

ДЕЧЈА ЧУЛА

(Крај)

III. ЧУЛО УКУСА

Значај. — Чуло укуса нема великог значаја за духовни живот човечји. Истина је да језиком сазнајемо извесна својства неких материја: ми говоримо о бљугавости, љутини, киселини, горчини, итд., и сви ти квалитети укуса, као осећаји, улазе у садржину наше свести и богате је. Само, мора се признати да је број материја и тела која се одликују својствима укуса, прилично ограничен у природи, а поред тога, и сами осећаји које те укусне материје у нама производе, не играју велику улогу у раду нашега ума.

¹⁾ „И мени у срцу бије крв словенска, па зато и желим да се словенски род прослави, као што његове погрешке жалим“. В. књигу *La Donna*, издање год. 1906, стр. 353.



Много је већи значај осећаја укуса за наше тело. Чуло укуса је стражар наших органа за варење. Оно нас обавештава о корисности и штетности, пријатности и непријатности појединих материја које доспевају у наша уста. Нико неће пити сирће уместо вина, нити узети соли место кинина. О тој густативној разноликости супстанција информише нас орган за укус.

Но орган укуса није сигуран чувар желутца и тела. Није искључена могућност да тај чувар пропусти у организам материје које директно угрожавају живот или бар штете желудац и здравље. Познато је да деца трпају у уста ствари које нису за јело, као што су: земља, сапун, восак, носна слуз, прљави вода, отров, итд. Па и зрелом човеку може се десити случај да место боце с ракијом натегне боцу с „есенцијом“, која му упропасти грло и стомак.

Па ипак, чуло укуса је добар и користан „слуга тела“. Оно је главни ослонац целог нашег телесног живота. Тело има у главном њему да захвали за свој опстанак и развитак. Како је пак задовољавање телесних потреба и жеља један основни мотив човекове активности, то значи да чуло укуса посредно потпомаже и подстиче трговачко-индустријску делатност те гурманске животиње која се зове човек. Боарак и Мажанди веле: „Човек је био приморан да прошири своје односе у свету, да се вине у најудаљеније пределе, где би могао купити оне хранљиве производе које не може наћи у својој земљи, а у које би опет увезао оне намирнице које се у тим далеким регионима не производе. Отуда је дошло, као природна последица, умножавање размене и разграњавање односа међу свима народима, а с тим и прогрес агрикултуре, индустрије и трговине“.¹⁾

У осталом, осећаји укуса ретко егзистирају изоловани: они се обично мешају са осећајима додира, осећајима температуре и осећајима мириса. Тако се, на пример, ванила, која само мирише али нема укуса, употребљава за зачин ради појачавања пријатности укуса. Од шећера који се унесе у уста, осећамо не само слат нешто и додир. Кафа коју пијемо, може у нама произвести не само осећај слаткога или горкога, већ и осећај топлога или хладнога.

Најзад, вреди напоменути да изрази којима се означају осећаји укуса, често добију преносно значење кад се употребе у вези са неким душевним стањем. Ми у обичном животу често говоримо о „горким часовима“ или „слатким тренуцима“, хотећи тиме да изразимо неко пријатно или непријатно душевно стање које нас је у овом или оном моменту обузимало. То свакако долази отуда што између тих осећаја укуса и дотичних душевних стања постоји извесна сличност. Та сличност налази се у покретима којима се изражавају обе врсте душевних

¹⁾ Voirac et Magendie, *Leçons de Psychologie appliquée à l'éducation*, с. 187.
ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК, 6 и 7 св., 1924.





појава: осећајући слат од меда дете развуче уста, као што развуче уста кад се смеши услед неког пријатног осећања.

2. *Психологија* — Четири основна осећаја укуса су: слатко, горко, кисело и слано. Да ли дете има те осећаје одмах по рођењу?

О томе може сваки чинити експеримент. Кад се у уста ново-рођенчетова метне која честица какве горке материје, на пример кинина, оно искриви и развуче уста као да осећа непријатност од горчине. Обратно, кад му се устима принесе шећера, оно скупља усне и сише као да осећа пријатност сласти. Dr. J. A. Sikorsky чинио је овај оглед. Једним стакленим штапићем ставио је на детињи језик једну кап слабог раствора шећера, соли, кинина и какве минералне киселине, или је уносио у уста детиња чисте воде са мирисом какве ароматичне супстанце, као што је метвица, лимун, анис и др. Дете је тачно реагирало на дотичне материје. Слатко је узимало и, често, сисало, док је кисело и слано удаљавало језичком из уста, изводећи при том оне исте гримасе и покрете које изводи и човек. Према горкоме је врло осетљиво, и одмах повраћа. У опште, дете тачно разликује и најмање примесе укуса. То значи да оно одмах после рођења има потпуне нервно-психичке апарате који, у погледу прецизности, могу да се упореде са најфинијим хемијско-лабораторијским апаратима.¹⁾

Што се осећаји укуса овако рано јављају код детета, то није никакво чудо, кад се има на уму да чуло укуса стоји у нераздвојној вези са најжешћим нагоном сваког живог бића — са нагоном за хранење и одржање живота. Дете треба да осећа укус, јер мора да се храни. Природа се о томе целисходно постарала. Отуда долази да дете све ствари које му падну шака меће у уста.

Има, међутим, психолога који мисле да ови изражајни покрети које дете показује кад на његов језик дејствују надражаји различитог квалитета, у ствари нису изражајни знаци осећаја, већ рефлексни покрети који се врше несвесно и који се производе додиром. Такве изразне покрете чини, веле, и оно дете које се родило без великог мозга, у коме се налази центар за укус. Па ипак ово мишљење не изгледа основано. Кад би изразни густативни покрети били само рефлекси, произведени додиром језика, онда би било неразумљиво због чега дете реагира различито на исти додир језика; оно би онда требало и на слатко и на горко да реагира на исти начин. У сваком случају, оне резултате и начине густативне реакције које показују деца без мозга, требало би подвргнути брижљивијој анализи и пажљивијем испитивању.

Извесно је ипак да дете, ускоро по рођењу, руковођено сигурним нагоном хранења, с поузданошћу разликује мајчино млеко од крављег

¹⁾ Dr. J. A. Sikorsky, *Die seelische Entwicklung des Kindes*, Leipzig, 1908. С 35.



млека, добро млеко од рђавог, слатку воду од млека, итд. Вероватно је да при овом осећању укуса узима учешћа не само језик, већ и непце и слузокожа образа.

Од друге године дете показује много финију способност за разликовање јела по укусу. У доба кад ступа у школу његов је укус развијен исто тако као и код човека.

Ваља најзад напоменути да осећаји укуса не представљају никакав апсолутан и непроменљив феномен. И код деце као и код људи осећаји укуса зависе од промена које су скопчане за телесно или душевно стање. У извесним болестима, на пример, и пријатне материје постају неукусне. Слатко после горкога постаје слађе. Тако исто, у стању сугестије пријатан укус од вина може намах да се претвори у непријатан укус од петролеума, ако је то воља хипнотизера.

Што се тиче укуса код ненормалне деце, он одступа од укуса код здраве и нормалне деце. Блесави деца често немају осећаје укуса, не разликују стање ситости од стања глади, и у уста трпају и материје које су штетне и несварљиве.

3. *Педагошка*. — Орган за укус скривен је у усној дупљи, и тако скривеном не прети му никаква опасност од спољних повреда. Сама природа га довољно протежира од штетних утицаја. Само у изузетним случајевима, као што је, на пример, епилепсија, њему покатак може загоризити опасност да буде повређен: да се та опасност избегне, епилептичном болеснику се, у наступу кризе, метне међу зубе какав мек предмет да би се спречило осакаћивање језика. У неким болестима опет језик претрпи извесне промене, које лекару служе као симптом за дијагнозу болести.

Кад је реч о органу укуса са педагошког гледишта, васпитач треба да скрене дечју пажњу на извесне ружне и штетне навике које стоје у вези с тим органом. Такве су навике: лизање гуме и писаљке при писању, лизање прстију при јелу или при превртању листова какве књиге, лакомо кушање непознатих или нечистих материја, врскање у изговарању гласа *p*, итд. Кад већ школа није срећна да увек добије од куће децу без простачких и рђавих манира, онда нека учитељ покаже сâм да је његова школа заиста васпитна школа.

Улога чула укуса специјално у настави није велика. Нагласили смо да је укус више слуга тела него слуга духа. Па ипак, и ово чуло има понекад вредности и за интелектуалан живот. Има предмета чије потпуно познавање није могуће без учешћа чула укуса. Настава природних наука, нарочито настава минералогике и хемије, пружа често прилике за ангажовање овога чула. Представа о појединим течностима и појединим супстанцама била би сасвим саката, кад не бисмо могли добити осећај њихова укуса. У настави, истина, највише учествују очи и уши, али настава у којој би учествовала искључиво та чула, била



би непотпуна настава. Извесни пак позиви, као што су куварски, винарски, апотекарски, захтевају чак јаче развиће и већу финоћу укуса. Но народна школа, која није професионална већ васпитна, о томе, разуме се, не мора водити рачуна.

4. *Медицина.* — И чуло укуса може да буде изложено утицају лакше или теже болести. Тако, испод језика може да се формира мек тумор, који порасте толико да запречи уснену дупљу и омета изговарање. Ако је тај тумор састављен од цисте, онда се лечење састоји у уништавању цисте помоћу операције, а ако је постао услед нагомилавања пљувачке у екскреторном каналу пљувачне жлезде, онда треба успоставити правилан ток пљувачке механичким путем. Понекад језик и уста нападне, како се мисли, један паразит, звани *oidium albicans*, чије се присуство манифестује у беличастим тачкама које покривају површину језика и унутрашњост уста. Болест се понекад распростре на желудац и изазове повраћање и диареју, а у другим случајевима може отежати једење и пијење. Најзад, језик и уста могу још теже оболети од запаљења. Језик постане осетљив, жватање хране отежано, десни се разголите, орган за укус загноји, а задах из уста постаје непријатан. У таквим случајевима помоћ стручног лекара специалисте је неизбежна.

IV. ЧУЛО МИРИСА

1. *Значај.* — Нос је стражар који чува органе за дисање, а преко њих и цео организам. Он нас обавештава о гасовима који су непријатни и штетни за наше тело. Ми се без размишљања удаљавамо са места на коме се распростире непријатан задах. За извесне миришаве материје, као што су мошус, дуван, јодоформ, карбол и друге, олфактивно чуло је веома осетљиво. Осетљивост његова може да се мери са осетљивошћу најфинијих хемијских апарата.

Па ипак, служба овог плућног стражара није сасвим сигурна. Слузокожа у носу, у којој се гранају завршеци олфактивног нерва, врло брзо се адаптира на мирис који на њу дејствује, тако да после кратког времена човек постане индиферентан према мирису који је пре неколико тренутака чинио на њега изразит ефекат. Кад уђе, на пример, у непроветрену учионицу, учитељ врло добро осећа сву непријатност ваздуха којим је учионица испуњена, али ускоро по том он се прилагоди новој средини и нос престане да га опомиње на штетност ваздуха. У толико више треба послушати глас прве опомене чула мириса.

Као што се види, чуло мириса, као и чуло укуса, има вредности за телесну страну човекова живота несразмерно више него за његову духовну страну. Отуда се оба ова чула зову још друкчије и „практична чула“ насупрот виду и слуху, који — зато што служе сазнању више него осећању — могу се назвати „теоријска чула“.



Ипак, има писаца који тврде да ово чуло није без икакве везе са умом. Они налазе да између органа за мирис и оне духовне способности која се у психологији зове фантазија, постоји тесан однос. „Извесно је — вели један од њих — да мирис од цвећа, на пример, буди грациозне и веселе идеје, а мирис од тамњана који гори у цркви, диспонира душу за мистичка сањарења“.¹⁾ Чуло мириса испада још као неко „фантазијско чуло“. Русо га тако и зове — „чуло уображења“. Али је очевидно да је овакво резоновање натегнуто и произвољно. Овде се чуло мириса и његови осећаји бркају са асоцијацијом представа. Осећај од тамњана, на пример, асоциран је за представу о цркви, или за представу о извесним религијским обредима, и зато их и изазива. Кад не би било ове асоцијације, која је чисто вештачка творевина, не би било ни односа између мириса и фантазије. Следствено, ми можемо представити себи народ који не зна за употребу тамњана у црквено-религијским ритусима, и код таквог народа никакав мирис од тамњана, ма колико јак био, не би био у стању да „диспонира душу за мистичка сањарења“. Према томе, између чула мириса и фантазије не постоји никакав природан и узрочан однос.

Много је већи значај чула мириса за животиње. Код неких животиња мирис игра ону улогу коју вид игра код човека: то је главно чуло којим се оне служе у свом животу; то је њихово интелектуално чуло. Мрав, на пример, чулом мириса тражи храну, налази свој мравињак, сазнаје своје непријатеље. То исто важи и за пчеле. Познато је да пчелару лако полази за руком да два непријатељска роја пчела здружи у један, без сукоба и борбе, ако им претходно отупи чуло мириса димом или другим ароматичним материјама. О оштрини мириса код пса и да не говоримо.

2. *Психологија*. — Докле смо код досадашњих чула могли утврдити врсте осећаја, дотле је разликовање врста осећаја код чула мириса немогућно. Осећаји мириса се не могу класификовати. Има их необично много. Било је психолога који су покушавали да их разврстају у поједине категорије, али су ти покушаји остали безуспешни. Толико се ипак може поменути да их човек у обичном животу дели на пријатне и непријатне. Али и та подела је сасвим релативна: један исти мирис може једном лицу бити пријатан а другом непријатан.

Због ове неодређености и многобројности мириса с једне стране, и због незнатне вредности осећаја мириса у духовном животу с друге стране, човек није имао потребу да се пашти око изналажења нарочитих термина којима ће да означи поједине мирисе. Насупрот осећајима укуса, које је човек обележио нарочитим именима, осећаји мириса добијају имена предмета од којих произлазе.

¹⁾ J. Carré et R. Liquier, *Traité de pédagogie scolaire*, Paris, 1920, с. 47.



Да ли дете осећа мирис, и да ли разликује пријатан мирис од непријатног?

Ако у близини новорођенчета дејствује какав јак мирис, приметимо да се дете мешкољи: почиње да трепће, да главу покреће, да се узнемирава, Ако је спавало, може да се пробуди. То је довољан знак да је оно према мирису осетљиво.

Ускоро после рођења деца разликују пријатне мирисе од непријатних. Крајем прве године, то је разликовање још јасније. Оно се огледа у неким изражајним покретима које мирис код њих производи. Тако, кад на њихов олфактивни орган дејствује непријатан мирис, она чине покрете да га удаље; на против, цвеће које мирише пријатно, приносе устима. Дојку која је намазана непријатним мирисом, не узимају у уста; млеко које има непријатан задах, одбијају од себе. Природно је да се, при овој употреби органа за мирис, показују прилично неспретним и неумешним. Мирис се, тако рећи, брка са укусом. Место да цвет који му се да у руку принесе носу, дете га трпа у уста. А кад га принесе носу, место да мирис увлачи кроз нос, оно кроз нос дува у њега. Са употребом органа за укус исти је случај. Ко се од нас није насмејао оном смешном и наивном призору детета које, хоћећи да кашичицу јухе принесе устима, измаже добро цело лице пре него што нађе уста?

Међутим, говорећи у опште, можемо рећи да је мирис код деце неразвијенији него код људи. То се види по томе што она често подносе и оне непријатне мирисе које одрасли не могу поднети. Није редак случај да нама деца приносе устима прљаве и смрдљиве ствари. Али и човеково чуло мириса не одликује се великом оштрином. Код животиња и дивљака мирис је развијенији него код културног човека. Узрок томе треба, по Ебингхаусу, тражити у томе што животиње које њушењем траже непрестано храну по земљи, много више вежбају своје чуло мириса него човек, који иде усправно и који свој орган за мирис употребљава само онда кад је мирисно испарење материје јако и кад мирисна супстанца дође у близину носа.

3. *Педагошка.* — Кад рђаво домаће васпитање допусти ученику да стекне коју ружну или штетну навику, онда је учитељ позван да исправи погрешку. Такве ружне и неуљудне навике дечје јесу, на пример, брисање носа нечистом руком, чачкање ноздрва прљавим прстима, итд. Орган мириса ваља чувати од јаке хладноће, прашине и љутих испарења. Јак мирис може да изазове главобољу. Шмркањем бурмута може да се отупи осетљивост носне слузокоже. Испирањем носа хладном водом предупредује се назеб. Навиком дисања кроз нос успешније се обезбеђују плућа од напада спољних микроба него дисањем кроз уста. То нарочито важи за ученике, који добар део времена морају да проводе по школским локалима сумњиве чистоте.



У самој пак настави чуло мириса, као ни чуло укуса, нема онај значај који имају виша чула. Због тога о неком нарочитом развијању овога чула помоћу наставе не може бити озбиљног говора. Има, истина, извесних професија које подстичу изоштравање чула мириса, као што су, на пример, хемичарска и парфимеријска. Али о тим захтевима наставе не мора да води рачуна. Извесни педагози налазе да би, шта више, било штетно кад би се развићу овога чула поклонили нарочита пажња. Јер јаче његово развиће, као и развиће чула укуса, могло би, по њима, фаворизирати развиће нижих телесних страсти, а с тим и омекшавање тела и духа. И без нарочите едукације, орган за мирис, онакав какав је у свом нормалном стању, сасвим је довољан за разумевање и опажање извесних својстава спољашњих ствари. Њиме сазнајемо материје које испаравају било пријатно било непријатно. То је довољно за нашу општу ориентацију у спољном свету. Природне науке су главни предмет који пружа прилике за ангажовање овога чула и за упознавање олфактивних осећаја. Те прилике учитељ треба да искористи. Права очигледна настава, као што је поменуто, не оперише само са оком и ухом, већ са свима чулима.

4. *Медицина.* — У унутрашњости носа понекада могу да се појаве већи или мањи израштаји, који не само отежавају дисање већ ометају и духовну активност. Деца и ученици који имају такве израстли у носу, по правилу су лења и непажљива. Вештом операцијом то се зло може отклонити на лак начин.

Слузокожа носа може оболети услед запаљења. У таквом случају слуз се почне лучити обилато, ноздрве се запуше, мирис се не осећа, наступи главобоља. Понекада се јаве и красте у носу заједно са гнојењем, услед којег се распростире смрад. Кожа око ноздрва поцрвени и постане осетљива. Орган за добијање осећаја мириса је јако нарушен, и лекарска помоћ је неопходна.

V. ОПШТЕ ЧУЛО

1. *Појам.* — Пре него што бисмо прешли на проучавање овога чула, нужно је да омеђимо област коју оно обухвата.

Ми смо још у детињству научили да човек има пет чула: као пето чуло, поред четири која смо напред поменули, сматра се „чуло пипања“. Али шта треба управо разумети под чулом пипања? Орган овога чула јесте кожа. Помоћу коже ми добијамо осећаје: додир, топлоте, хладноће и бола. Али с тим осећајима не исцрпљује се целокупна сума осећаја коју човекова свест може да разликује. Ми имамо још и осећаје покрета, осећаје глади и жеђи, осећаје равнотеже, напора и др. Хоћемо ли и те осећаје урачунати у чуло пипања?

У питању о разликовању осећаја код чула пипања постоје разлика мишљења, која стварају велику конфузију. Док проучавају осећаје



чула вида, слуха, мириса и укуса, сви се психолози у главном слажу у врстама њихових осећаја. Али чим се пређе на осећаје чула пипања, настаје размимоилажење. Једни у чуло пипања рачунају само четири врсте осећаја: осећаје притиска, бола, топлоте и хладноће. Али независно од чула пипања налазе они још три засебна специална чула, и то: 1.) *кинестезијско чуло* (чији орган сачињавају мишићи, зглобови и жиле, и преко којег се добивају осећаји покрета); 2.) *цестезијско чуло* (чије органе сачињавају желудац, црева, плућа итд., и преко којег се добивају осећаји глади, жеђи, умора итд.); и 3.) *статичко чуло* (чији орган сачињавају полукружни канали и отолити унутрашњег ува, и преко којег се добивају осећаји равнотеже). Други сматрају да за осећаје топлоте постоји нарочито чуло, и да то *чуло шойлоше* не треба бркати са чулом пипања. Трећи сматрају кожу и мишиће као два чула код којих се разликују три групе осећаја: 1.) осећаји притиска или отпора; 2.) осећаји напора или тежине и 3.) осећаји топлоте и хладноће. Уво садржи два чула: чуло слуха и чуло ориентације. Чулом ориентације добијамо осећаје равнотеже. Четврто чуло пипања називају „кожно чуло“, преко којег се добијају осећаји топлоте, хладноће и додира (или удара или притиска). Уз то још разликују осећаје: положаја, кретања, равнотеже и унутрашњих органа. Пети деле чула на стара и нова. Стара су: вид, слух, укус, мирис и пипање, а нова су: унутрашње чуло, мишићно чуло, температурно чуло и ориентационо чуло. Има и таквих психолога који укупно налазе седам врста осећаја: 1.) мирис, 2.) укус, 3.) звук, 4.) боју, 5.) температуру, 6.) пипање, 7.) задовољство и бол. Органске осећаје унутрашњег (цестезијског) чула свдеде они на осећаје: топлоте, хладноће, пипања, задовољства и бола, док мишићне осећаје свдеде на осећаје пипања.

Као што се види, ми се налазимо пред једном збрком контрадикторних погледа, у којој човеку није лако да се ориентише. Ми се налазимо пред једном гомилом осећаја који не припадају каквом простом чулу, које би имало свој нарочити специалан орган. Како онда да схватимо и класификујемо сву ту гомилу разноликих осећаја?

Ми налазимо да би се сви ови осећаји, и поред све разноврсности и многобројности њихове, ипак могли обухватити једним заједничким именом: све бисмо их могли назвати осећајима општег чула, или просто *ојштим чулом*. Можемо кратко рећи дакле да поред осећаја који се добијају преко ока, ува, носа и језика, постоје и многи други осећаји који се добијају преко коже, мишића, крви, слузокоже, плућа, желутца, зглавака, служних канала, аполипса у унутрашњем ува, итд. Те осећаје можемо назвати општим осећајима из више разлога. Пре свега, ткиво из којег се састоји опште чуло, представља основно ткиво из којег су се, у току дуге еволуције, диференцирала сва остала чула. И најпримитивнији организми имају једно примитивно опште чуло,



УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

преко којег добијају бар осећаје пипања. Код протозоа, на пример, цело тело представља орган за пипање. То значи да се живот једног организма може замислити без ока, ува, носа и језика, али се не може замислити без ткива које служи основним виталним функцијама, или које не би било осетљиво бар према дражима додира. У осталом, и ембриологија нам показује да човек у свом зачетку није ништа друго него ћелични организам од опне, протоплазме и једра — дакле опште основне супстанце —, из којег ће се у току развитка диференцирати остали органи. Осим овога, опште чуло нема један специјалан орган, сконцентрисан на једном месту организма, као што је то случај код осталих чуда. Мишићи, кости, зглобови и жиле, преко којих се производе извесни осећаји, растурени су свуда по организму; кожа такође покрива целокупну површину нашега тела; крв струји у истини „од главе до пете“; плућа, црева и желудац су распоређени по целој шупљини организма. И кад знамо да сви ти органи служе за добијање извесних осећаја, није ли и то један разлог више да издвојимо једно опште чуло? Најзад, сви осећаји општег чула су међу собом тако испреплетани и повезани, да се често не могу раставити и прецизирати. Тако су повезани међу собом, на пример, осећаји пипања са осећајима покрета, органски осећаји са осећајима топлоте, осећаји равнотеже са осећајима напора или покрета, итд. На тај начин један исти део нашега тела може да послужи као орган за разне осећаје — за осећаје додира, за осећаје бола, топлоте, хладноће, притиска, итд. Из свих ових разлога ми налазимо да је назив „опште чуло“ оправдан.

Ради лакшег проучавања ми бисмо могли осећаје општег чула поделити у неколико група. Тако можемо разликовати:

1.) групу *кожних* осећаја (осећаји додира, мекоће, тврдоће, рапавости, глаткости, оштрине, округлине, тупости, топлоте, хладноће, бола и др.);

2.) групу *мишићних* осећаја (осећаји покрета, напора, притиска, тежине, положаја, грчења и др.);

3.) групу *органских* осећаја (осећаји глади, жеђи, засићености, ма-лаксалости, свежине, умора, заптивања, језе, гађења, куцања срца, „ватре“, жигања и др.);

4.) групу *статичких* осећаја (осећаји оријентације, равнотеже и др.). Пошто смо овако одредили појам чула, последњег чула које хоћемо да проучимо, да пређемо на значај и развитак његов код детета.

2. *Значај*. — Чуло које се са рођењем прво јавља, а са смрћу последње гаси, јесте опште чуло. Велики је његов значај како за телесни тако и за духовни живот човечји. Пре свега, пипањем ми сазнајемо врло важна својства ствари које нас окружују, као што су: облик, површина, величина, тежина, топлота, хладноћа, итд. Један велики део нашег знања о спољном свету проистиче из овога чула. Простор и



ствари у простору не би се могли потпуно схватити искључиво чулом вида: овоме чулу придружују се осећаји општег чула, који допуњују и појачавају осећаје вида. Јер општи осећаји, пре свега осећаји пипања, одликују се поузданошћу и јасношћу. Илузије ока корегирамо осећајима додиривања: ако нам штап, замочен у воду, изгледа преломљен услед преламања сунчаних зракова, ми се пипањем уверавамо да је то само чулна обмана. Хватањем ствари дакле ми желимо да се уверимо о њиховој егзистенцији. Овај карактер сигурности осећаја покрета и додиратoliko је уочљив да се утицај његов пренео и на активност интелигенције. Наиме, ми употребљавамо изразе „схватање“ и „схватити“ да бисмо њима означили разумљивост, јасноћу и поуздано знање неке садржине. Очевидно је, међутим, да ови изрази воде своје порекло од општег чула. Ми од општег чула позајмљујемо један израз да бисмо њиме представили један акт разума. Кад кажемо за једну ствар да је јасно „схватамо“, тиме хоћемо казати „да нам је она тако јасна и сигурна као да је руком пипамо и хватамо“.

Осећаји општег чула играју још значајну улогу у формирању и развијању самосвести или представе „ја“. Дете, као што се зна, у почетку нема јасну представу о својој личности: ми га видимо како своју ногу третира као туђу ствар, своје прсте меће у уста и сише као да нису његови, причиншава само себи повреде и плаче, говори о себи у трећем лицу — једном речи брка себе са околним стварима. Преко осећаја општег чула — додират, притиска, бола и др. — оно се поступно научи да себе издвоји од тих околних ствари и да своје тело схвати као нешто различито од њих. У току живота та ће се представа све више развијати и разграњавати, али њено порекло остаће увек исто: њу су првобитно изазвали и створили осећаји, и то првенствено целисходни осећаји општег чула, нарочито кожни, мишићни и органски осећаји.

Али опште чуло има ванредан значај тек за слепе. Код слепих, пипање и кретање игра ону улогу коју око игра код окатих: они читају, пишу, споразумевају се, живе, раде и крећу се једино благодарећи невероватној финоћи и необичној развијености осећаја пипања и покрета. Понекад чак ови несрећници успеју да поститну виши ступањ образовања и уметности. Тако, слепи Тиролац Клајнханс израдио је бисту цара Фрање Јосифа тако вешто да се она чува у Земаљском Музеју у Инсбруку као истинско уметничко дело. Свакоме је познато како је глува, нема и слепа Американка Јелена Келер, благодарећи само својим прстима и прстима своје учитељице Суливане, успела да прође кроз гимназију и универзитет и да напише аутобиографију, која је у своје време направила велику сензацију¹⁾. Тек овакве изванредне при-

¹⁾ А. Herget, *Psychologie*, Wien, 1920. С. 27.



лике у стању су да истакну и предоче сав замашај и значај осећаја општег чула. Вероватно зато су га неки писци и назвали „филозофско чуло“. Кад се сетимо функције коже у животу организма (затварање кожних пора изазива смрт), и функције неких органа општег чула (као што су срце, плућа и нерви), онда бисмо га без претеривања могли назвати и „животним чулом“.

Од вредности је, најзад, напоменути да осећаји покрета добијају нарочиту важност у извесним спортовима и занатима, где играју главну улогу такт, прецизност и тактичка осетљивост. Представимо себи часовничара који би имао незграпне покрете једнога ковача. Свакако би први часовник који би пао у његове шаке, морао бити скрхан. При тоциљању на леду, или игрању валцера, или свирању на виолини, човек се при извођењу покрета руководи осећајима који се производе у мишићима и зглобовима.

Органски пак осећаји нас обавештавају о стању у коме се налази наше тело. Сваки поремећај у функционисању унутрашњих органа нашег организма доставља се мозгу преко осећаја бола; свака органска потреба нашег тела, као што је једење, пијење, одмарање итд., доставља се мозгу преко осећаја глади, жеђи, умора итд. Органски осећаји су дакле сигуран вођ, који нас обавештава о дужностима које имамо према самим себи.

3. *Психологија*. — Пре свих других осећаја дете има осећаје општег чула. Опште чуло је оруђе живота, и без њега се не може живети. Погледајмо мало дете, које одмах по рођењу, чим уснама осети мајчине груди, врши покрете сисања. Нагон за самоодржање живота, као основни нагон сваког живог створа, развио је осећаје пипања и покрета потпуно целисходно. Дете сише да би се одржало, и та радња сисања претпоставља тактилну осетљивост усана и способност за извођење покрета. Можемо казати да су осећаји пипања преко усана вероватно први осећаји који се појаве у животу човеку. Пипање и додиривање уснама јавља се пре пипања и додиривања рукама.

Али не само уснама, већ и целом површином свога тела дете осећа додир. Ова осетљивост је различита на разним местима: очни капци, на пример, осетљивији су према додиру, него леђа. Али без обзира на ту разноликост у осетљивости, осећаји додира, односно пипања, по правилу су праћени тоном пријатности или и непријатности. Тако додир ока или притисак коже на оштру површину је непријатан; пипање гениталних органа је пријатно. Миловање није ништа друго него низ осећаја додира умерене јачине. Та пријатност или непријатност од осећаја додира добије каткад у интензитету толико да се изрази смехом или плачем. Тако је Скупин забележио да је једно дете, већ трећег дана после рођења, развукло уста за осмех кад му је мати нежно додиривала образе. Познато је да се нека деца грохотом смеју кад их



неко голица под пазухом, по врату или по стопали. Исто тако, ми смо сви имали прилике да посматрамо радост и задовољство које деца испољавају кад се ваљају по меким стварима и еластичним површинама као што су: сено, трава, душек итд. Обратно, осећаји би били непријатни кад би какав груб или оштар предмет додиривао њихову кожу.

У врло осетљива места за додир спада и слузокожа. Лако дражење носне слузокоже изазива брзу реакцију: очи засузе, а трепавице зажмирну, глава се окреће да се дражење избегне, а рука се рефлексно диже за одбрану.

Осећаји температуре такође постоје код деце још од првих дана по рођењу. Сикорски је вршио овај експеримент. Напунивши једну боцу топлом водом, он ју је принео лицу једног детета коме је било тек две недеље. Тада је приметио да је дете правило живе покрете главом и уснама да пронађе извор топлоте, и главу је кретало на ону страну на коју се и боца кретала.¹⁾ Познато је с каквим задовољством се праћака мало дете у топлој води приликом купања. Обратно, хладноћа изазива грчење и плач. Но осећаји температуре су релативни осећаји. Температура долази од спољних предмета, али се производи и у унутрашњости организма. Кад се дете, по изласку из хладног простора, живим кретањем или радом загреје, па се тако загрејано врати у исти хладни простор, онда му он више не изгледа хладан; осећаји хладноће престали су дакле да буду осећаји хладноће.

Имамо затим и осећаје покрета. Дечји покрети су излив нагона за кретање, који је урођен у сваком живом организму. Ти су покрети најпре неспретни: дете, по рођењу, није способно да одмах, без промашаја, ухвати мајчине груди. Али после низа промашаја и неуспеха, покрети бивају све целисходнији, док не пређу у аутоматску радњу. Тако је са хватањем предмета, са ходом, доцније са писањем и свирањем, итд. Али општа ознака дечјих покрета јесте њихова нужност и спонтаност. Покрети су израз дечјег живота; они су потреба дечјег организма. Отуда оно детиње одупирање према свима стегама којима се та потреба угушује: дете се јогунасто отима од повоја којим га мајка спутава; оно трза ручице да би их ослободило и да би њима слободно по ваздуху млатарало; оно хвата предмете, гужва хартију, креће се, пентра се, игра се. На тај начин, осећаји покрета, који су изражај једног урођеног природног нагона, улазе у групу пријатних осећаја које дете доживљава. Но поред ових кинестезијских осећаја које дете само производи, и које бисмо могли назвати активним осећајима, постоје код њега, као, у осталом, и код човека, и такви осећаји покрета које му други производи и које бисмо, за разлику од првих, могли назвати пасивним. Те пасивне кинестезијске осећаје до-

¹⁾ Dr. J. A. Sikorsky, *Die seelische Entwicklung des Kindes*, Leipzig, 1908. С. 43.



бије дете кад се носи, љуља, кад му се води рука при показивању писања, итд.

Што се тиче органских осећаја, они су и код детета, као и код одраслих, манифестација унутрашњег стања његова организма. Те осећаје дете изражава плачем (глад, жеђ, бол), или смешкањем, гукањем, играњем (ситост, свежина, здравље).

Статичке осећаје дете у почетку нема. Они се вероватно јављају у доба кад дете прохода.

4. *Педагошка.* — Не дише човек само плућима већ и кожом. Кроз кожне поре врши се гасовита размена између крви и спољњег ваздуха: испарава се угљена киселина, вода и азот, а апсорбује се кисеоник. На тај начин, ако би се поре потпуно затвориле, наступило би угушивање као и кад би се дисање спречило. Према томе, чистота коже јесте животни захтев физичког васпитања.

Значај тактилних осећаја у настави је велики. Напоменуто је већ да се извесна важна својства спољних ствари могу сазнати једино пипањем. Настава често пружа прилике за такво упознавање, и те прилике треба искоришћавати. Представа је у толико јаснија у колико већи број чула учествује при њеном стварању. Није довољно рећи, на пример, да је сумпор тврд или да је иловача мека; треба те предмете деци показати, и, још више нешто од тога, треба те предмете пружити деци у руке да би она сама осетила тврдоћу, мекоћу, тежину, гипкост, рапавост, итд. Таква би настава једино имала права на назив чулне наставе.

Али пуну своју вредност и неизмеран значај свој добијају осећаји пипања — видели смо већ — тек код слепих. За свој недостатак осећаја вида слепи имају извесну компенсацију у развијености осећаја пипања. Од интереса је овде подсетити на наш завод за слепе који се налази у Земуну. Он је основан у афричкој Бизерти 1917 год. за време великог светског рата и српског избеглиштва у Африци, тако да је најпре био намењен ослепелим инвалидима, а доцније и ослепелој деци нашој. По свршетку рата, завод се премешта у Земун, где се и сада налази. Благодаречи најпре америчкој, а доцније и државној помоћи, ова установа је могла прибавити довољно средстава за образовање слепих. У заводу се уче занати: четкарски, опанчарски, плетарско-корпарски, трикотажа. Учи се и писање на машини, па и моделовање (израђивање рељефа и геометријских облика од гипса); затим свирање и певање. У Braille-овој школи учи се читање и писање. Ту је и штампарија, где се штампају уџбеници и друге књиге за слепе. По свршетку четвртог разреда, слепи походе приватно и гимназију. На свршетку школовања полажу се испити. Излазећи из завода слепи добијају помоћи, која им даје могућности да предузму какав посао који ће их хранити хлебом. Слепе девојчице опет, по изласку из завода,



имају склоништа у једном женском манастиру крај Ниша. И тако видимо да несрећници без очију, благодарећи својим осећајима пипања и кретања, постају и код нас продуктивни чланови друштва.

Осећаје пипања не треба начелно одвајати од осећаја додир. Пипање је низ осећаја додир са којима се везују и осећаји покрета. Осећаји додир великог интензитета зову се друкчије и осећаји притиска или удара. Кад су осећаји притиска претерано јаки, зову се осећаји бола. Код неких назадних учитеља ови осећаји бола играју извесну улогу у настави као дисциплинско средство. Они налазе да се извесне погрешке ђачке могу сузбити ако се код ученика који греша произведу осећаји бола на један нечовечан начин. Ударање, клечање, вучење за уво, чупање за косу, шибање дланова или јагодица прстију, итд., имају за циљ да проузрокују код кривца осећаје бола, који ће представљати одмазду за кривицу. Разуме се да је такав начин васпитања антикултурно средство, достојно дивљака, али недостојно цивилизованих људи.

Осећаји топлоте и осећаји хладноће, ако су већег интензитета, непријатни су нам, и ми се трудимо да их отклонимо смањујући тај интензитет утопљавањем или хлађењем. Тражимо свуда, па и овде, осећаје умерене јачине. Заиста, истрајан рад могућан је само онда ако је кожа поштеђена непријатног утицаја од неумерених осећаја температуре. Отуда су ученици непажљиви у прегрејаној учионици; отуда је ђаку немогуће учити у хладној соби. Али ови осећаји су, као што смо поменули, релативни осећаји, и дете, ослањајући се на њих, може себе да навуче на зло: кад загрејано уђе у хладан простор, оно не осећа хладноћу, скине одело, и — назеб је ту. Зато се не треба слепо поверавати овим и сувише субјективним осећајима. Најбоље средство за предохрану од оваквих штетних изненађења јесте очвршћивање тела помоћу навикавања на хладноћу, уз одбацивање сваког претопљавања које омекшава организам.

Осећаји покрета нам помажу да стекнемо гipкост и еластичност у разноликим радњама. Они се производе у настави цртања, гимнастике, писања, играња, свирања и ручног рада. У новијој педагогици се често и много говори о „школи рада“. Та школа рада тежи да васпитаникову руку оспособи тако да постане моћно оруђе за изражавање. До сазнања треба долазити сопственим радом и кретањем, а не копирањем туђих идеја. Ручним пословањем дакле стварају се и префињују осећаји пипања и покрета. Резултат таквог ручног и тактилног вежбања јесте она техничка умешност и окретност руку и тела која од човека ствара вештака и уметника, трезвеног мислиоца и поузданог радника.

Осећаји пипања и покрета — васпитање мора о томе да поведе озбиљног рачуна — могу бити извор једног убиственог омладинског порока. То је мастурбација. Овај порок има свој корен у пријатности



осећаја која се јавља при додиривању гениталних органа. На родитељима, учитељима и васпитачима у опште, лежи једна тешка одговорност. Њихова је дужност да на подесан начин пруже деци потребно обавештење о греху, који води телесној и духовној пропасти. Доба пубертета нарочито представља опасан период у коме се јавља криза васпитања и живота. Погрешке које се могу учинити тада услед незнања или немарљивости васпитача, могу бити кобне за цео будући живот.

Органски осећаји су битан елеменат оног општег душевног расположења које се у обичном животу зове задовољство или срећа. Од њих зависи воља за рад и преданост послу. Поремећај или ненормалност каквог унутрашњег органа налази свог израза у органским осећајима, а преко њих и у поступцима. Осећај глади спречава ђака да се с успехом посвети послу. Осећај бола који би проистицао из поремећаја неке органске функције, и сувише окупира дечју и човечју свест, да би се пажња могла успешно обраћати другом раду. Правилно функционисање унутрашњих органа, од којег зависи квалитет органских осећаја, претпоставља испуњавање извесних битних хигиенских погодаба, као што су: чистота ваздуха, добра храна, умерен физички и умни рад, довољан одмор. Кад се равнотежа органских снага поремети, настају непријатни органски осећаји као што су: осећаји бола, жеђи, „муке“, глади и др. Ми се трудимо да ту равнотежу успоставимо. Међутим, боље би било кад бисмо се потрудили да се она у опште и не нарушава, бар не нашом кривицом. А то се постиже разумним животом по правилима хигиене. С друге стране, неки органски осећаји узимају се као средство за постигнуће извесних дисциплинских смерова. Кад ученик учини кривицу која повлачи казну, онда се та казна каткад тражи у произвођењу непријатних органских осећаја, осећаја глади, одузимањем хране за извесно време. Таква казна посредством органских осећаја је свакојачо сурова, и могла би се само у изузетним нарочитим околностима употребити.

Најзад, што се тиче статичких осећаја, о њима се, са педагошког гледишта, не би могло много дискутовати. Неко нарочито развијање тих осећаја је излишно. Има, истина, неких радњи у којима они играју важнију улогу. Такви су, на пример, жонглирање, балансирање, јахање, гимнастичење, играње итд. Али о томе народна школа као васпитна школа не води рачуна. Толико се може рећи да ови осећаји могу у извесним приликама пробудити код детета радозналост и задовољство, и онда их оно производи да би се забављало. Дете које трчи у круг да би добило осећај вртоглавице, који га обара на земљу, или дете које се окреће на пети да би сазнало за осећај изгубљене равнотеже, затим дете које се забавља витлањем, љуљањем, гигањем итд. — то дете заснива своју забаву на осећајима отолита и полукружних слушних



канала. Да таква забава може имати немилих последица, разуме се по себи.

5. *Медицина*. — Многобројне су и разноврсне болести којима је кожа изложена. Симптоми њихови манифестују се у разноликим променама, које се јављају на кожи као: оспе, бубуљице, пеге, чиреви, ране, пликови итд. Узроци који производе те промене, такође су различити: они могу лежати у рђавом стању органа за варење, извесним паразитима, сифилису, нечистоћи, топлоти и хладноћи, дејству љутих супстанца које нагризају кожу итд. Ове промене, које се изазивају на кожи као сенсибилном органу, утичу на саме осећаје који се преко њега добијају: понекада они могу постати интензивнији (на пример, у случају кожног запаљења), или, на против, могу постати тупљи (на пример, у случају извесних кожних израштаја), или се, опет, јављају особити нови осећаји (на пример, осећаји свраба у случају угнездавања неких кожних паразита), или се, најзад, мултиплицирају осећаји бола и добију доминантну улогу (на пример, у случају опекотина).

Али за нас су интересантније извесне промене које се дешавају у области општег чула као последица неког поремећаја мозга или духа. Као што је познато, чула су у вези с мозгом, и између периферије (чула) и центра (мозга), постоји узрочна веза. Губитак чула значи осиромашавање духа, а поремећај духа или мозга повлачи за собом разне поремећаје у сфери општег чула. Кад један субјект, под утицајем сугестије, у једном дрвету види човека, или, усред тишине, чује грмљавину, или мирис од карбола осећа као мирис од петролеума, а укус од кинина осећа као укус од шећера, онда су то изопачености које означавају пертурбацију осећајног живота. Такве изопачености налазимо ми и у области осећаја општег чула.

Заиста, има болести у којима кожни осећаји сасвим ишчезну: кожа постаје неосетљива за додир, притисак, топлоту, убод итд. Та се појава зове *анестезија*. Ова се може видети у епилепсији, хистерији, каталепсији. Супротно томе, у другим приликама, могу се јавити извесни кожни осећаји за које не постоје никакви надражаји: болесник, на пример, јасно осећа да му мрави или бубе миле по кожи, и ако на кожи нема ничега.

И осећаји покрета могу да претрпе извесну модификацију. У извесним болестима, дете се укочи и постане неспособно за извођење покрета. То је парализа. Она може имати разне форме: ако је само једна половина парализована, она се зове *хемиплегија*. Ако су парализовани доњи удови, онда се зове *париплегија*. Парализом могу бити погођени и само поједини делови тела. Ти парализовани делови су суви, хладни, атрофирани. Насупрот овом губитку способности за активне осећаје покрета, може, у извесним случајевима наступити претерана мишићна надражљивост („неуро-мускуларни хиперексцитабилитет“), у



У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

којој и најмањи надражај мишића изазива одмах покрет. Тако, ако се, на пример, притисне мишић на леђима, горњи део тела се одмах искриви назад као гудало (опистотонус). Таква се појава може видети у латаргији. Најзад, понекад се осећаји покрета не могу изводити без осећаја бола. Типичан пример за то пружа нам реуматизам. При покретима се осећају оштре сензације бола у зглобовима.

И органски осећаји могу бити поремећени. Кад се дете налази у стању потпуног идиотизма, оно нема осећаја глади и жеђи, и не уме ни да сише. У неким абнормалним стањима духа, органски осећаји могу добити надмоћност која потпуно окупира свест, тако да болесно лице сву своју пажњу обрати тим својим виталним осећајима. Цео се живот своди на болесну бригу за здравље. Свака, макар и најневинија појава, тумачи се као израз болести која се помаља. Незнатна сензација која се осети у стомаку, схвата се као неман рака, који води у гроб. И болесно лице пада у тешку сету. У извесним тренуцима органски осећаји постану тако јасни и пластични да болесник описује своје унутрашње органе као да их очима пред собом гледа (аутоскопија).

Најзад, осећаји равнотеже или оријентације сасвим су поремећени у болести *агорафобије*. Она се састоји у страху немоћи за одржавање равнотеже. Кретање није слободно. Лице се грчевито држи за ограду или земљу, јер се боји да при ходу не падне или се не стрмоглави у провалију. Узрок оваквим осећајима стрмоглавице треба тражити у поремећају унутрашњег ува или мозга.

Сви ови поремећаји су озбиљне природе. У лакшим случајевима интервенција стручног лекара може бити од помоћи. У тежим случајевима болесник је изгубљен за свагда.

Д-Р ДРАГ. Ђ. ПЕТРОВИЋ

ЈЕДНА ПРИВАТНА ОСНОВНА ШКОЛА У СРБИЈИ У ПРВОЈ ПОЛИ XIX СТОЛЕЋА

(Крај)

Речи су подељене на осам врста, а ове у две групе. У групу *склањајем* долазе: имја, местоименије, глагол и причастије; у *несклањајем*: наречије, предлог, сојуз и междометије.

Имена се деле на сушствителна, прилагателна и числителна, или по данашњој терминологији: на именице, придеве и бројеве.

Сушствително име може бити: *собствено* (нпр. Петрљ, Дунај, Унгарија) или *нарицајелно* (град, река). Код сушствителних имена пази се на: вид, начертаније, род, число, падеж и склоненије.

Вида су два: а) *первообразни* и б) *производни*. „Первообразнаја или коренаја реченија сут, јаже од иних словенских реченији не про-



изводјатсја. Нпр. слово, чловѣкъ. — Производнија, јаже от других словенских производјатсја. Такова сут: 1. *ѡришјажашелна*, ако значе својину: Павлов, Јонин; *ошечесѡвенаја*, ако се граде по имену домовине, као Римљанин; 3. *умалишелнаја*, ако значе умањавање неке ствари, као телце; 4. *уничижиселнаја*, ако значе понижавање неке ствари, нпр. детишче, женишче“.

Начершанија има два: „*ѡпросѡе*, кога реченије само собоју стојит ниже с другим каковим сопрјагаетсја. Нпр. храбрый, слава, и *сложеное*, кога реченије с другим каковим реченијем слагајетсја. Нпр. преславный, безславие“.

Руководсѡво разликује четири рода: мушки, женски, средњи и *оѡшши*. Родови се разликују по значењу и по завршетку основа. Општег су рода она имена која имају исти наставак, али значе мушки и женпол, као той и таѡ чловѣкъ, той и таѡ пѡница, судија, свидетел, војевода, тат итд.

Числа (броја) су два: *јединсѡвеное* и *множесѡвеное*. За двојину (двојственое число) каже се да се она упогребљава само у црквеним књигама, али је други писци не употребљавају.

Падежа има седам и (према старим језицима и по значењу) сваки има своје име: именителни, родителни, дателни, винителни, звателни, творителни и сказателни. И овде се падежи траже личном заменицом трећег непознатог лица.

Промена имена врши се на четири начина или четири склоненија. По *ѡрвом* склоненију мењају се имена која се свршавају на *а* и *ѡ*, а мушког су и женског рода; по *другом* имена мушког рода на *ѡ*, а средњег на *о*, *а*, *ѡ* и *е*; по *ѡрећем* склоненију мењају се имена женског рода која се свршавају на *ь*; и најзад, по *четврћом* именице мушког рода које се свршавају по *ь*, *ѡй*, *ѡй*, *ѡй* и *ѡѡ*, и средњег рода на *ѡе*.

Научити тачно мењати именице по овој граматичи, за ученике је била веома тешка ствар. Примера ради узећу само прву врсту. Као обрасци служе за мушки род *ѡвна*, за женски *сѡтѡна*. По тим обрасцима именице треба да се мењају овако:

Једнина		Множина	
1. ѡвна	сѡтѡна	ѡвны	сѡтѡны
2. —ы	—и	—ѡ	—ь
3. —ѡ	—и	—ѡмѡ	—ѡмѡ
4. —ѡ	—ю	—ы	—и
5. —о	—е или и	—ы	—и
6. —ою	—ею	—ѡми	—ѡми
7. —ѡ	—ѡни, ѡѡ	—ѡхѡ	—ѡми.

После тога долази читава серија речи — истина као „изјатије“ — које се, у неким падежима, слажу час са именицом мушког час са именицом женског рода у обрасцу. Тако, књига, рука, сноха, у 2. п. јед.



У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

мења се као свѣтъна (има наставак и), у осталим као љвна. У множини, у 1., 4. и 5. пад. има наставак и (као свѣтъна), у 2. њ, као љвна. Именица десница (стр. 56) у једнини има 1., 2., 3. и 4. пад. као и именица мушког рода по обрасцу, а 5. падеж је једнак 5-ом падежу речи свѣтъна. Цела је множина по обрасцу љвна. Мрежа, луча, душа и иишча (које су стављене напоредо са именицом десница) неке падеже имају у једнини као љвна (1. и 4.), а неке (све остале) као свѣтъна. Десница у множини мења се као именица мушког рода по обрасцу, а остале — мрежа, луча, душа и иишча — имају мешовиту промену: извесне падеже као именица мушког рода (2., 3., 4., 6. и 7.) а друге опет (1. и 5.) као женског рода у обрасцу. Има опет именица које се свршавају на а и љ а пред њима стоји самогласник (нпр. скиња и судіљ); код тих је 2., 3. и 7. пад. једнине једнак, и има наставак и; исто су тако у множини једпаки 1., 4., 5. и 6. пад., и имају наставак и. У 5. пад. једнине имају наставах е, у 6. пад. једнине ею, а у 2. пад. множине наставах љй или ей. — У аномалије или неправилности долазе имена која немају множине, као: вериги, Аѡины итд.

Слично важи и за остале три деklinације.

Код *прилагателних имена* разликује се: вид, начертаније, род, падеж, число, усеченије и уравније.

О виду, начертанију, роду, числу и падежу важе иста правила као и код имена. Усеченије прилагателних одговара садашњем неодређеном виду, нпр. од *благій* — *благъ*, од *ницій* — *нищъ*, итд. Како се врши промена усечених и неусечених придева, показано је на особитим обрасцима.

Има три ступња поређења: (1) *йоложителни стейен*, „вещ просто знаменујушчи, као свјати, благи итд.“; (2) *разсудителни*, „вещ возвишчајему или умаљајему знаменејушчи, свјатшчи, и (3) *йреवासходителни*, „вещ во височајшем степени полагајушчи, као свјатѣйшій“. Неправилно се пореде: зли, горши, злејши; велики, болій или вјашцій, величајши, итд.

Числителна имена значе број ствари, а могу бити: а) *началнаја*, која се добијају на питање колико, као један, два, три итд. 1) Један се мења по првом примеру прилагателних имена; даље, 2) за два, три; 3) 4—99; 4) сто, двеста; 5) триста, четириста итд.; 6) тисјача и две тисјачи; 7) три итд. тисјачи — постоје нарочити обрасци; 8) тма мења се по првом, а легеон „по другому склоненију сушчествителних имена“. — б) *Чинителна*, кад се траже на питање кој? као први, втори, десјати итд. Мењају се као придеви. — в) *Самостјојателна*, као оба двоје, двоје, четворо итд. Мењају се на два начина. — г) *Умножителнаја*, на питање коликогуби или коликократи, као трогуби, десјатогуби, стократни итд. Они који се свршавају на *ий* мењају се као имена прилагателна — остали се не мењају.



Местоименија, или, по данашњем, заменице, дефинисане су као: „част слова склањајемаја, јаже мјесто имене сушствителнаго пријем-њетсја. Нпр. азъ, ты, он и проч“. Местоименија деле се на: 1) *указа-телнаја*: као азъ, ты, он, сей, той; 2) *возносишелнаја*: сам, сей, онъ, той; 3) *возвратишелное*, као себе; 4) *воспросишелнаја*: чији, кто, что; 5) *пришјажашелнаја*, као мој, твој, наш, ваш, јего. И код њих се пази на вид, начертаније, род, число, падеж, лице и склоненије. Вида су два: *правообразни*, као азъ, ты, себе и проч., и *производни*, као: той, твој, свој итд. Начертаније може бити *простоје*: азъ, ты, онъ итд., и *сложеноје*: самъ азъ. Родова има пет: мушки, женски, средњи, *ошши*, као кто, и *всјаки*, као азъ, ты, себе. Број числа и падежи као у имена. Лица су три: *прво* (азъ, мы), *друго* (ты, вы) и *треће* (он, они). Све за-менице осим азъ и ты трећег су лица. Промена (или склоненија) заме-ничних има четири. По првом прикладу мењају се: азъ, ты и себе; по другом: сам, а, о, он, она, оно; по трећем: сей, сији, сије; по четвр-том: кто, что, чесо, иже, јаже, жеже.

Глаголима, који се одликују обиљем облика, посвећена су 24 листа. Глаголи су подељени 1) с погледом на значај који имају на: а) *дејстви-шелне*, „иже дејство каковија, вешчи вње тоја бивајемоје знаменујут“. Нпр. питаю, бію. Здје не пребивае дејство во вешчи, јаже дејствујет но простыраетсја к другој вешчи“. б) *Страдашелне*: „имиже показу-јетсја, јако некаја вешч во извесноје состојаније постављајетсја или иже страданије каковија вешчи показајут. Нпр. пытаюся, біюся“. в) *Средње*: „иже дејство каковија вешчи внутр тоја биваемое или состо-јаније јеја знаменујут, јако: здравствую, сплю“. Ови глаголи не могу бити страдателни; у погледу мењања слични су дејствителним; и г) *Ошложишелне*, „иже оконченије страдателнаго, знаменованије же деј-ствителнаго или средњаго глагола имејут; јако: боюся, труждајуся. 2) С погледом на лица могу бити: а) *лични*: ако у оба броја имају сва три лица, као азъ питаю, ты питаеши, онъ питаеть, мы питаемъ, вы питаете, они питають. б) *Безлични*, који имају треће лице једине, као: подобаеть, годствуеть, случается. 3) С погледом на промене могу бити: а) *правилни*, ако се свршавају на у или ю, као творю, влеку; б) *неправилни*, ако се свршавају на ѝ или њ, као: есмь, несмь, вѣмь, ямь, имамь, и в) *лишаеми*, ако немају промена или времена, као: усну, рѣхъ. Сем тога глаголи још могу бити: 1) *Сушчествишелни*, „иже вешч о себе стојашчју знаменуе, као есмь, бываю“. 2) *Начинашелни*, ако значе неку ствар која почиње, као теплѣю, бѣлѣю, тј. бѣлѣ, теплѣ быти начинаю. 3) *Учашчашелни*, „иже вешч учашчаему знаменујут, као бѣгаю, сирѣчь части чту, бѣгу.

Глаголи имају: вид, начертаније, залогъ, наклоненије, времја, число, лице, род и сопрјаженије.



Глаголска су два вида: *п*ервообрази и *п*роизводни. Первообразнога су вида глаголи ако не потичу ни од каквих других делова речи, као: знаю, иду; ако је обрнути случај, онда су производног вида, као здравствују.

Начертаније је двојако: *п*росио, ако се не слажу ни са каквом другом речју, као: емлю, даю; обрнуто, ако се слажу, онда је начертаније *сложеное*, као: пріемлю, благодарю.

Залогъ показује да ли је ствар о којој је реч у дејству или страдању, те према томе он може бити: *дѣйствиѣлни* или *сѣрадаѣлни*.

Наклоненије показује различна значења у којима се глагол налази. Одговара начинима глаголским у данашњој граматичи. Наклоненије може бити: а) *Изјавиѣлное*, њим се нешто поуздано каже, као: хвалю, хвалихъ, восхваљу. б) *Повелиѣлное*, кад се исказује заповест, молба или опомена, као: воими, пріиди душе свѣтѣй, бдите. в) *Сослагатѣлное*, њиме се казује веза са претходном изјавом, као: ашче би желал мја јеси, пришел би ко мње. г) *Неопределеное*, кад не означава ни број, ни лице; као: пріити, хвалити.

Глаголи имају пет времена: *настојашчеје* (творю), *п*реходящееје (творихъ), *п*решедше (творилъ есмь), *неопределеное* (сотворихъ), *будушче* (сотворю). Числа су два, лица три, а рода четири: поред мушког, женског и средњег, и *свјакѣй*, као питаю, питаша.

Према наставку у садашњем времену другом лицу једине, глаголи се мењају на два начина или по два *сѣряженија*: по првом, ако имају наставак *еши*, по другом *иши*. Осим ових изнете су промене *неп*равилних (есмь, вѣмъ ямъ, имамъ) и *безличних* глагола (подобаетъ, случается, достоинъ).

Глаголски придеви узети су као особита врста речи под именом *п*ричастіја и разматрају се с обзиром на начертаније, род, число, времја, залог и склоненије.

Непроменљивим деловима речи посвећено је свега три листа. *Наречіја* су подељена на 18 група, према томе да ли значе: место, време, особину, количину, број, уподобленије, ослабленије итд. *Предлози* су подељени на: *п*рамыа, *неп*рамыа, и *сложенија*, и наведено их је 44. *Союзи* су подељени на: сопргагателне, разделителне, противбителне, и од сваке врсте наведен је по који пример. *Междуметіја* подељена су на: дивљящаяся, понощающая, указующая, свѣтующая, зовущя, радующая, желающая, отзивающая и милосердущая.

Синтакса је врло збивено изложена. Највише је места уступљено употреби падежа без предлога и са предлогом. У овом другом случају поменуто је који предлози поименце управљају којим падежом. На крају додана су и правила о употреби двојине код имена, местоименија, глагола и причастија.



III. *Немачки Језик*. Директних података да су Милић и Арсо, Луњевичини синови, још у селу учили немачки језик, немам; али имам посредних разлога за то.

Књига за немачки језик којом су се могли, још у доба основног школовања, служити, носи наслов:

A B C iliti knjixica slóvoznánja za potribu národnih ucsiónicah ú krá-ljestvu Slávónije. — *A B C* oder Namenbüchlein zum Gebrauche der National-Schulen in dem Königreiche Slawonien. Kostet ungebunden 11 Kr. E. M. — Ofen 1823. Gedruckt in der königl. ung. Universitäts-Buchdruckerei.

Књига је, види се, као и остали уџбеници, била повезана, али корице и празне стране између њих и наслова нису остале. Не види се, дакле, чија је књига и кад је набављена. Ја претпостављам да ће књига бити опет учитеља Лазе, или бар по његовом упуту купљена, јер ко би је други у селу или Брусници препоручити могао? Луњевица, који је по трговачким пословима путовао често по Срему и Славонији, могао је појмити добро значај страног језика. То је једно. — Други разлог налазим у доцнијем школовању Луњевичине деце Милића и Арса. Прва већа школа од основне, основана је у Београду 15 октобра 1830 год., под именом *Виша Школа у Београду*. Новембра месеца 1833 год. она је пресељена у Крагујевац, и ту налазимо оба Луњевичина сина у „нај-млађој класи“ — у првом разреду по данашњем¹⁾. По наставном плану „Немачко читање и писање обадвјема класама предавано“²⁾. Кад је ова школа претворена у гимназију, Милића и Арсу налазимо у трећем разреду. Значи, један разред могли су прескочити као „превасходни“ ученици³⁾. Ту много полажем на њихово раније учење немачког језика. Тек овако могу разумети да је Арса — млађи Луњевичин син — могао нове школске 1838/9 године бити уписан у новоме Лицеју. — После ових напомена, да се вратим на цитирани уџбеник.

Ова је књига била нека врста Немачке Читанке. На првој и другој страни исписана су била сва мала и велика — писана и штампана — слова латиницом и готицом. На даљих 19 страна исписано је мноштво слогова и (доцније) речи раздељених на слокове. После тога долазе кратке поуке и приче, и то са два текста. На парној страни превод је, а на непарној немачки оригинални текст. Немачки је текст увек писан готицом.

Колико се овај језик удаљавао и од данашњег књижевног језика и језика у Мразовићем *Руководству* — нарочито по своме правопису — показаше најбоље овај један пример (са стр. 40):

¹⁾ Мита Петровић, *Финанције и установе Обновљене Србије до 1842 год.* Београд, 1901 год. Стр. 800.

²⁾ *Ibid.*, стр. 802.

³⁾ В. стр. 809 цитираног дела.

Paváo i Frànjo

Paváo biáhshe nestalan i nemarkljiv ; Frànjo páko domishljáváose jest ; i na sve pázahshe. Jedánpút ideh Paváo iz Városha Kuchi, i za málim Csasom onim istim Pùtem Frànjo dõjde. Onda najde Frànjo jedan lipi Pêrsten. Prid Selom lexah Paváo pod jednim Dêrvetom, i spávah. Frànjo probudi njega, pripovidi njemu svoju Srichu. Onda Paváo otêrh sebi Ocsi, zivah, i reche : „óvogá Pêrstena i já bi najti mogáo, jêr ga je pravo óni Gospódin izgúbio kojise samnom prid Varoschom sástade“. Zastho ga daklé ti nisi naschao ? „odgovóri Frànjo“ o reche Pávao, tko more na svashto páziti ! Zatim Frànjo prijavi, da on Pêrsten nashao jest, i dobi od ónogá ; csii biashe, deset Forintih na Poklon.

Brime têshkih Brigah Pazlivost nam shpara.

Po kojoj su mlogi lipu Srichu stekli.

Lincina pak gêrdá dok zishe i spava.

Mlogi su mu Csasi prez Hasne otekli.

Немачки пак оригинал гласи :

Paul und Franz.

Paul war leichtsinnig und unachtsam ; Franz aber dachte nach, und gab auf Alles Acht. Einst ging Paul aus der Stadt nach Hause, und eine Weile darauf kam Franz denselben Weg. Da fand Franz einen schönen Ring. Vor dem Dorfe lag Paul unter einem Baum und schlief. Franz weckte ihn auf, und erzählte ihm sein Glück. Da rieb sich Paul die Augen, gähnte, und sprach : „Den hätte ich finden können, denn gewiss hat ihn der Herr verloren, der mir vor der Stadt begegnete“. „Warum hast du ihn nicht gefunden“ ? antwortete Franz : „O“ sagte Paul : „wer kann auf Alles Acht geben“ ! Franz machte d rauf bekannt, dass er der Ring gefunden habe, und erhielt von Demjenigen, welchem er zugehörte, zehn Gulden zum Geschenk.

Die Achtsamkeit verwahrt vor vielem Kummer,

Und fand durch sie sein Glück ;

Der Träge träumt, und übersieht im Schlummer,

So manchen günstigen Augenblick.

Још је морала бити предавана Наука Хришћанска и Рачун. И извесно је било и ручних књига за те предмете. До данас је сачуван само један *Часловац*. Он није цео. Недостају му предњи и задњи листови. С почетка нема : Предисловија, полуношница, начало јутрење све до последњег псалма : „Господи, услиши молитву моју“. А при крају фале још : непорочни тропари за суботне и недељне дане. Часловац је подешен за школску потребу ; ту су изложене молитве за посведневну употребу „чтеца“. У десном углу, за једну осмину листова од целе књиге, мишеви су га јако изгризли ; тако да се за 7 листова горња 2—3 реда не могу с краја прочитати. Књига је, изгледа, била повезана, па су корице изгубљене.

Књигу је стално код себе држала пок. баба Ђурђија, читала и по њој се ориентисала у празницима и служби у цркви.

Интересантно је најзад поменути да је на једној празнини испод текста забележено : „Поче учити Ђурђија Николе Милићевића 1834 год. месеца фѐруари“. Читати и писати није знала кад је пошла за пок. Луњевицу. Учитељ јој је био њен пасторак Арса, кога је веома волела



и пазила. Он јој је књигу толико омилео да је доцније врло радо и много читала. Најомиљенија јој је — узгред буди речено — лектира била: дела Доситејева и приче Милована Видаковића.

После ове напомене разумљиво је да је пок. Ђурђија полагала врло много на књигу и школу, коју је неко кратко време држала у селу за своју децу, а узгред и за децу неколико угледних сеоских породица.

Тој приватној школи посвећена је последња глава ових забележака.

IV.

По угледу на свога супруга, и жена му Ђурђија држала је неко време у селу учитеља за сина Илију и ћерку Лену. О том приватном, основном школовању, ево шта сам забележио по причању моје пок. матере:

„Мајка је моја плаћала учитеља, хранила га и прала. Чини ми се да га је плаћала три талира месечно. Учитељ је становао у школи (у „малој кући“). Учио нас је часловцу, псалтиру, читању, писању, рачуну, црквеном певању и катихизису. Све књиге пок. Арсе из основне школе служиле су и нама.

„Наш учитељ Милутин Обрадовић из Горње Шаторње — по вољи је био учитељ. Пре тога био је наредник у војсци, па је учествовао у буни кад су кнеза Михаила протеривали, те се с тога склонио у село. После тога отишао је у Вранетић и оженио се сестричином Жабарчевом. Наш му је Илија био девер. Доцније је постао чиновник — извршитељ.

„Највећу је пажњу обраћао на писање и рачун. Ђака је било 7-8. Неки су били већ читави људи. Осим мене и Илије били су ђаци: Арсо Трифуновић, Мита и Рако Мандић, Теован Мишковић и Алексије Петковић. Сада је жив само Арсо Трифуновић. Учитељ је тукао ђаке. Мене истина није тукао, али кад окупи деветати пок. Илију, ја вриштим, вриштим! причала је мајка. Кад отиде гдегод, преслишавали су Рако и Мита. Мој брат Панта није учио у селу, већ га је мајка дала у Чачак, где је после годину дана био и Илија. Одатле је после обојицу послала у Крагујевац. После Мађарске Буне, сви смо се преселили у Крагујевац. Мени је тада било 13 година.“

У једном тефтеру нашао сам забелешку о истом учитељу Милутину, из које се види да је учио децу од 14 маја 1844 до Митров-дана 1845 год. Првих пет месеци служио је по 56 гроша месечно, а остатак (годину дана) по 60 гроша.

1916 год.

П. С. ПАВЛОВИЋ.



ДИРЕКТНА МЕТОДА И ЊЕНА ПРИМЕНА

ЦИЉ УЧЕЊА ЖИВИХ ЈЕЗИКА: СТВАРНО ЗНАЊЕ ЈЕЗИКА. —
ЕФЕКТИВНО ЗНАЊЕ ЈЕЗИКА

Коме циљу морамо тежити у изучавању и предавању живих језика?

У министарском циркулару од 15 новембра 1901 и у резолуцијама изгласаним у Парламенту, тај циљ дефинисан је овако: „стварно знање језика“. Неће бити на одмет да се одмах у почетку разумемо шта у пракси значи „стварно знање“, или, ако хоћете, степен знања до кога ми можемо довести наше ученике. Никоје није пало на памет да ми морамо и можемо учинити да наши ђаци савладају страни језик у толико у колико су већ савладали матерњи језик. Научити их да говоре, а нарочито да пишу, страни језик у толикој мери да они говоре и пишу без икаквога напора, а да странац коме се они обраћају не примети да има посла са Французом, то би било, ако не немогуће, а оно бар оно што обично премаша границе одређене нашој настави. То савршенство је идеал коме треба да тежимо, али пошто не можемо стићи мети, до које тачке на путу бар морамо истрајати у нашем ходу?

Верујем да ћемо лако наћи одговор на ово питање, ако се обратимо нашем сопственом искуству. Сви смо ми већ одавна потпуно савладали језик који предајемо, али пођимо уназад по успоменама и сетимо се тренутка кад смо се ослободили речника и кад смо почели да корачамо сами. Налазили смо још овде-онде речи за које се нисмо могли сетити да смо их где срели, али њихова физиономија се расветљавала суседним текстом. Да бисмо изразили нашу мисао, речи су долазиле још са извесним устезањем, али ипак долазиле су. И тога дана смо осетили да у рукама имамо један инструмент којим можемо руковати, истина још не без неспретности, али то се усавршавало самом праксом.

Ако нам је у то доба штогод сметало, то је може бити спољни и материални облик речи, њен изговор. Недовољно извежбани у томе, ми смо тада живо осетили колико је изговор главни услов за живот језика, колико чак и у тексту који се чита очима, понека реч коју уво не чује јасно, има нечега неодређеног и непоузданог. Понеки од нас су, може бити, тада познали оне болне тренутке када, пренети у иностранство, и поред свега свога знања, поред свега знања речи, човек са срџбом констатује да никог не може да разуме, и да нико не може њега да разуме, — и може бити тада су проклињали свога професора. Али та немоћност била је само тренутна, и она је ишчезла у толико брже у колико се више фамилиаризирало са изговором и вежбало у усменој пракси.



Ето, до тога периода ми треба и можемо довести наше ђаке, дајући им увек могућности да се навикну на говорни језик, који је недостајао по некоме од нас и чије се одсуство тешко осетило. Они треба да осећају да располажу практичним инструментом који им стварно може бити користан; треба да могу сами себи рећи да, ма какво доцније било изискивање њихове каријере, могу, не само измаћи од устезања и неспретности, већ да могу разумети, и да их могу други разумети и писмено и усмено, и да у сваком случају могу читати новине или књигу, од којих буду тражили поуку или разонођење. И то осећање, та свесност да могу нешто, даће им у исто време и вољу да се ефективно служе језиком.

НАШИ ЂАЦИ НЕМАЈУ ТО ЗНАЊЕ

Да се дође до тога резултата, није нужно да наши ђаци знају много више но што знају сада. Неоспорно је тачно да је последњих година настава нових језика учинила знатан прогрес. Смело се сме тврдити да на крају својих студија већина ученика данас има врло обилан речник, апсолутно довољан да би могли имати и стварно знање језика онакво како сам га ја дефинисао, — па ипак они га немају. Они немају оно осећање о коме сам мало час говорио, немају ни навику, па чак ни лакоћу да се служе оним што знају, нити самима себи дају рачуна о простирању њиховог знања, но чак имају неко јадно осећање о својој немоћи. Ако човек не уме да их испитује, — што потпуно објашњава нападе којима је наша настава била мета — онда врло лако учине да други осећају да не знају ништа.

Један пример прецизираће шта хоћу да кажем. Тај пример узимам из искуства са матурских испита. Дате кандидату у руке кратак и лак текст. Наредите му да га прочита. Нећу ништа да говорим овога часа о бедном читању, као што они у опште читају. Ако га после запитате да ли је разумео шта је прочитао, он увек одговара: нешто мало; што, као што се зна, на језику кандидата значи: нимало. А сад замолите кандидата да преведе, да преводи према уобичајеном начину, прво реч по реч. Он ће вам превести тачно. Тај експериментат је карактеристичан. Наш кандидат има сва потребна знања, он зна смисао речи, није га помела конструкција реченице. Па шта му онда недостаје? — И све, и ништа. Недостаје му она мала варница која треба да запали ону гомилу речи које су у његовом мозгу, тамне и мртве; недостаје му навика да директно схвати смисао изговорене или написане реченице, то ће рећи *живош* језика.

ШТА ТРЕБА РАДИТИ ДА ГА ИМАЈУ?

Та мала чињеница добро схваћена довољна је сама да објасни зашто и у чему ми тражимо промену метода по којима се радило до



сада, и да учинимо да се схвати замах нових програма: ствар је у томе да се мртва знања трансформишу у живу праксу, да се *знају* замени са *моћи*.

ПОЧЕТЦИ НАСТАВЕ, — УЧИТИ ГОВОРТИ

Ако хоћемо да то постигнемо, онда треба да усредсредимо све наше напоре на почетак наставе. Треба још од прве године, од првога часа, да се језик представи детету у његовом живом облику, у говорном језику. Говорити, читати, писати, то је ред којим морамо ићи. То је, у осталом, природни и логички ред. Читати је лакше него писати; говорити је — супротно једној општој заблуди — лакше него читати. Да би се говорило — тиме хоћу рећи да би се изразиле своје потребе и утисци најнепосредније, да би се изразило оно што је својствено у домену уобичајене конверсације, — да би се говорило, потребан је веома скучен речник. Обичан радник, после неколико недеља проведених у некој страниј земљи, већ говори језиком те земље. Ах, тај говор је веома ограничен, али ипак је говор. Нама су се много подсмевали говорећи да ми од сада хоћемо да предајемо тај језик којим говоре служавке или келнери немачки или енглески. Не, далеко од тога да буде круна, он ће бити основа и почетак; циљ наставе у прво време, он ће после постати средство, и богатећи се и усавршујући се сам собом, он ће нарочито допринети да се даде свему ономе што ми предајемо онај карактер живота чије се одсуство до сада и сувише осећало.

НАВИКЕ И СПОСОБНОСТИ КОЈЕ ТРЕБА ДАТИ ДЕТЕТУ

Истину да кажемо, још од самога почетка, говорити није прави циљ коме ми тежимо да доспемо; циљ је у томе да се дете одмах пренесе у једну врсту вештачке атмосфере и као у страну земљу; циљ је, у вежбању да говори, дати му способности и навике, способности да тачно схвати изговорене гласове и способност да и оно само коректно и без напора изговори те гласове, навику да одмах и директно схвати смисао речи и реченица тако изговорених, и навику да своје мисли изрази директно на страном језику, без помагања, или још боље рећи, без сметње превођењем. Једном речи, детету треба дати пре васпитање него ли наставу у правом смислу речено.

На овоме питању бих много инсистирао. Заиста, изгледа да неки професори нису добро разумели опсег реформе која им се тражи да је учине у њиховим методама. Ми хоћемо да доцније ученик не буде као и матурант о коме сам мало час говорио, и у тој намери ми хоћемо да му се још од првога часа да оно што онај није имао, а то је: способност да се служи језиком. И поставивши се само на ту тачку гледишта, учиниће се плодна употреба метода који им препоручујемо.

Да ли је, или није, директни метод најбољи и најсигурнији за изучавање страног језика? За тренутак, питање није у томе: оно што је неоспорно, то је да је само он кадар учинити да дете стече способност да директно разуме језик, писан или изговорен. И увек у тој истој мисли ја молим моје колеге да потпуно изоставе, још од самог почетка, нарочито у почетку, посредовање матерњег језика; то је могуће, то је лако; треба само покушати, и ускоро ће човек бити зачуђен резултатима које ће добити.

ИЗГОВОР

Дакле, треба одмах разговарати са ученицима, или тачније, говорити им одмах. Они ће разумети врло добро; из почетка ће одговарати једносложним речима, затим самим питањима, која ће склопити као афирмативна, најзад ће доцније давати природне и спонтане одговоре. Предмет за тај разговор који ће бити на часу, биће сам језик, речи са њиховим логичним обликом, који је граматичка корекција, и њихов материјални облик — изговор.

Учење изговарања веома је лако. Јавиће се брзи резултати, под условом да се од детета просто истражује да понавља гласове које је изговорио учитељ, а да се никад од њега не тражи да изговара групу написаних слова. Неће се спотаћи ни о какву озбиљну сметњу. Французи, као и Словени, немајући готово музикалног акцента у своме језику, постижу да изговарају стране језике са великом лакоћом и великом чистотом. Без сумње, они осећају изванредан напор при изговору неких гласова, али ће се лако савладати и та тешкоћа, ако се не заборави да је она физиолошка. Међу страним гласовима, заиста, има таквих, као што су грлени, који чине да употребимо извесне делове наших говорних органа којима се не служимо кад говоримо наш матерњи језик; има и других, као што су енглески спиранти и дифтонзи, који истражују од наших органа положаје на које они нису навикнути. Не треба се нарочито обраћати на децу интелигенцију; учење изговарања је више права гимнастика. Обраћам овде пажњу — а доцније ћу се опет вратити на то, — на апсолутну потребу да се деца што чешће вежбају у механичком изговору. Неопходно је потребно да дете што чешће говори, не због тога да одговори на питања, нити да изрази своје мисли, већ просто да би што више артикулисало.

Кад дете буде научило да тачно изговора гласове страног језика, још није постигнут резултат, и задатак професоров је далеко од тога да буде завршен. Ученик *може* да изговара. Али докле год његови органи не буду постали гипки дугим и честим вежбањима, требаће му за то још напора. И, ако га ви напустите самоме себи, он ће смањити или сасвим избећи тај напор, и најзад ће усвојити изопачен начин изговарања, неку врсту компромиса између француског и страног језика,





У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

који се и сувише чује по учионицама. Ту треба скренути сву пажњу и истрајност, које ништа не сме никада да замори. Никад не треба допустити да се што погрешно изговори а да се не поправи, и то да се поправи не само ученик који је погрешно изговорио, већ и други, па ако је потребно и цео разред. Поступајући тако, и сам професор ће се спасти озбиљне опасности. Зна се колико је деликатна ствар чистота изговора и како се она лако изгуби. Небрижљив професор ће најзад усвојити, и не приметивши то, изговор својих ученика.

Р Е Ч Н И К

Сви познају поступке помоћу којих се може предавати значење речи а да се не прибегне матерњем језику. Показујући руком, говоре се имена ствари које су у учионици, или које професор донесе, а затим се прелази на предмете на сликама. Глаголи се предају помоћу покрета и гестова које чини професор или наређује ђацима да чине. Радње које врше личности на сликама дају примере за друге глаголе. Све је то врло лако извести.

Али, — често пута сам слушао да се о томе говори, — то је лако извести са конкретним речима. Како ће се радити да се предаје значење апстрактних речи? Као да би, осим филозофског и научног језика, био и неки речник потпуно апстрактни! Као да би између апстрактних и конкретних речи била провалија коју ништа не би могло испунити, и као да би било немогуће приближити једне другима смислом као и обликом! Мисли ли се да је тешко учинити да се разуме помоћу држања, геста, затим из осталог текста реченице, шта значи глагол *мислиши*? А од глагола лако ће се прећи на именицу. Ако је реч о моралу, врлинама и пороцима, ништа није простије него узети речник који се на њих односи, из причица испрличаних на часу.

Али каткад се деси да је објашњење тешко и да ученици споро разумеју. Онда се мора, ако могу тако рећи, заобилазити путем кроз цео већ познат речник. Време се неће узалуд изгубити. У толико боље ако је требало разбудити велики број речи које су спавале у дечјој памети, и ако се тада указала прилика да се изврше тако потребна понављања. Најзад, обрве које је пажња намрштила, развуку се, очи засијају, — ђаци су разумели. Да, али су они разумели може бити што друго. Тај се случај често дешава. Ако се сумња да су разумели, онда се не треба устезати да се проговори француски, или да се запитају ученици шта су разумели. С времена на време, кад професор осети немогућност да се изрази на страном језику, или просто кад се хоће да иде брже, може се говорити и француски, али само под овим главним условом: да се никад не мешају два језика, туђи и матерњи. То је примедба чија ће се важност брзо појавити професорима, после неколико недеља искуства. Као што сам већ рекао, у разреду у коме



се стално говори страним језиком, учини се да дете живи у једној вештачкој атмосфери. Треба га у њој одржати колико се дуже може. Али кад се из ње изиђе, треба изићи слободно. Ма колико да је кратко време кад се говори француски, оно је ван разреда, и ученик то треба да осети.

Затим се ђак враћа у разред, у ону малу Немачку или Енглеску у којој замишља да живи, и француска реч која је имала да послужи да би се разумела страна реч, не треба више да се појављује.

Ни под каквим изговором не треба давати ђацима да на памет уче многе речи. Ако нису преведене још, то је страшно некорисно; а ако су преведене, онда је то веома опасно. Приликом обиласка гимназија у току ове године, са жаљењем смо констатовали да у неком разреду ученици имају свеске у које су по професоровом диктовању исписали такве листе. Професори морају апсолутно сами себи ускратити такав начин рада, јер он је апсолутно супротан циљу коме идемо. Још једанпут понављам: у првом току рада треба навићи ђака да се не служи француским језиком, навиквати га да разуме директно. Јер ако ђак у својој памети придружује стране речи француским речима, онда се ствара двогуба сметња интелигенцији и руковању језиком. С једне стране, ђак неће схватити смисао стране речи, или ће моћи да изрази своју мисао само посредством француске речи, а то је бескористан посао. С друге стране, често ће се десити да та француска реч коју он преводи у реченици, коју подразумева или коју хоће да искаже, није она страна реч, и тада наступа забуна. Има једно много боље средство да се науче речи, а то је пракса, вежбање. Речи се морају непрестано понављати у сталној конверсацији у разреду.

Г Е С Т

У колико је могуће, навиквати ђака да уз реч учини и гест. Ако се запита да именује неки предмет у разреду, или неку личност на слици, ђак не треба да остане мислећи скрштених руку. Нека покаже предмет гестом, слободно и неусиљено. Исто тако ако прича какву причу или рецитије, — а на то ћу се вратити мало час — нека пропрати то гестовима, ако је било потребно да му их ви раније покажете. То је један од оних по спољашности безначајних детаља, али који са гомилом других доприноси да се даде *живој* ономе што се ђаку предаје.

Г Р А М А Т И К А

Чим дете буде научило три речи, одмах му треба дати да састави једну реченицу; већ се почиње граматичка настава. Граматика је важна као и изговор: одређујући односе између речи, она даје јасноћу реченици. Рђаво изговорена реч не може се разумети; нетачна реченица



је нејасна и доводи до опасности да у слушаочевој машти побуди идеје које су различне од оних које су се хтеле исказати. Ђак који рђаво зна граматику моћи ће може бити разумети се, али никад неће бити сигуран да схвати тачан смисао прочитаног текста; он никад неће моћи писати. Наши садашњи ђаци који су ипак имали граматичку наставу, из основа не знају граматику; они нису ни најмање сигурни да употребе тачне облике, и на испитима, чак и на лисансу и дипломском, изложени су да учине варваризме. Може се рећи да је тај недостатак граматичке сигурности један од узрока који доприносе да се спречи ефективно знање језика и да се њиме служи у пракси. Знати граматику, заиста, то не значи бити у могућности „издекламовати“ једну велику књигу правила, већ значи сигурно и инстинктивно дати једној речи облик који она треба да има у реченици. У прво време, неопходно је потребно да дамо ђаку истовремено са тачним изговором и навику да сигурно употребљава тачан граматички облик.

То је врло лако. Јер граматика, а то ће рећи познавање облика који означавају улогу речи у реченици и њене односе са суседним речима, ограничава се на врло мало ствари. Овде нарочито треба изоставити свако поређење са француским језиком. Стална преокупација о преводу на страни језик мало по мало је оптеретила наше школске књиге гомилом правила, потпуно некорисних. Нашта се своди главно? Довољно је узети једну граматику састављену за енглеске или немачке основне школе. Из њих се могу изоставити одељци, нарочито дуги у немачким граматикама, о конструкцији реченице, што је у ствари логична анализа. У главном, граматика се ограничава на деklinације и коњугације, — а нарочито на коњугације. Али коњугације треба знати непоколебљиво, то ће рећи: коњугације треба да су више предмет сталног вежбања него ли предмет лекција.

Сви ви знате за пропис: „пример пре правила“, само изгледа да је он каткада чудновато тумачен. У ствари, ништа се није изменило од старих заблуда, само у место да се каже: глаголски додатак се ставља у акузатив, нпр. „*Amo Deum*“, каже се: „*Amo Deum*, глаголски додатак итд.“, — и човек мисли да је пронашао неку нову методу. Оно што треба радити, то је на првом месту истраживати тачан изговор завршетка без објашњавања, тврдећи просто да тако треба рећи. Затим ће се навести серија реченица у којима ће бити употребљен исти завршетак, и најзад, кад ученик буде довољно извежбан, кад буде научио употребу тога облика, онда ће се формулисати правило, или ће се написати пример, који се не мора учити на памет. Узимам један пример који припада изговарању, али су поступци исти. Читам у једној свесци: „У енглеском језику *the* се изговара *Then* пред сугласником, а *Thi* пред самогласником“. Може ли имати ичега апсурднијег од ове мале реченице, и који гласови могу представити те чудне писмене



знаке, — у осталом лажне у сваком случају — где сугласници представљају један енглески глас, а самогласници један француски глас? Ето докле дотерају одлични професори само зато што предају тако да се два језика пореде стално дотле док се не побркају. Ми никад нећемо покушати ту немогућу ствар којом се гласови — звуци — представљају словима, а пошто је корисно привући пажњу ученикову, ми ћемо поступити овако. Још од самога почетка ми ћемо пазити да се члан правилно изговара. Затим, једног дана ћемо исписати на школској табли, бирајући већ познате речи из речника, с леве стране серију речи које почињу сугласницима, а с десне стране речи које почињу самогласницима. Затим ћемо наредити да се изговарају речи с десне стране, и то с чланом, а после тога с леве стране, и најзад алтернативно. И најзад, кад се ученик не буде више варао, ми ћемо формулисати правило. Онда ће бити сасвим непотребно записивати правило у свеску. Оно је већ научено, и то научено друкчије него да га је дете учило из свеске. И заиста, *знаћи* узима у методи коју препоручујемо сасвим друго значење; оно значи нешто друго и више него што је значило у старој граматичкој методи; *знаћи* сада представља „ефективно знање“, а ми и хоћемо да се граматика у томе смислу зна.

Још само две примедбе поводом коњугација. Треба се добро чувати и не давати деци да се вежбају само у презенсу индикатива. Незгодна је настава само у питањима и у одговорима. „Шта је ово?... — Шта видите тамо?... — Шта ради ова личност на слици?... итд. Умешан професор стараће се да свакодневно у разговор уводи и друга глаголска времена, и наредиће да се она употребљавају и у домаћим задацима.

С друге стране, препоручујем професорима немачког језика да својим ученицима кажу ти. То је заиста најефикаснији начин да се фамилиаризирају са једним од најтежих облика коњугација, и који је код наших суседа стално у употреби. То питање, које су већ многи професори усвојили, неће наићи код ученика, па чак и код најстаријих, ни на какве тешкоће. Ако се покажу може бити мање осетљиви према том граматичком педагошком разлогу, који сам мало час навео, они ће бар знати: да у Немачкој професор тика своје ученике. И још и тај мали факат допринеће да се у нашим раздредима одржи она вештачка атмосфера о којој сам говорио у неколико махова.

Најзад, граматичка настава може сама по себи дати изврсно вежбање у језику — допринети од своје стране да се детету даду способности и навике које имају тако капиталну важност. Треба истраживати сваку прилику да ученици говоре о предметима у којима мисао готово нема да се вежба, који сами собом пружају неку врсту механике и који доводе до честог понављања. То је корист рачунских операција. Ми не можемо деци предавати аритметику, ми чак немамо ни



намеру да их учимо да рачунају на страном језику, то би било губити време. Али дете навикнуто на ове врсте операција, убрзо ће успети да их врши веома коректно на страном језику. Прво ће мислити на француском језику, па ће затим рачунати директно на немачком или енглеском. Кад буде успело да ове операције врши са извесном брзином и као механички, не само да ће *говорићи* стварно служећи се тим малим аритметичким речником, већ ће имати и оно драгоцено осећање да оно нешто већ *може* учинити на страном језику. Не говорим о преимућству које ће имати од тога што ће се фамилиаризирати са извесним апстрактним речима (додати, одузети, поделити, итд.). Дакле, граматика може пружити исте користи. Ђак из нижих разреда већ се упознао са граматичким језиком, који је готово исти у свима језицима. Врло брзо он ће *директно* разумети питања као: „кога је рода супстантив; — у коме је лицу и времену овај глагол? итд., и *директно* ће одговарати. Граматичка анализа, дакле, пружа исту помоћ као и рачунске операције.

(Свршиће се)

Ж. ФИРМЕРИ

С француског превео *Мих. Д. Милинковић*

П Р И Л О З И

ШТАМПА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ ЗА ВРЕМЕ ТУРСKE И АУСТРИЈЕ

— ПРИЛОГ КУЛТУРНОЈ ИСТОРИЈИ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ —

(Крај)

За све време аустријске владавине у Босни (1878—1918) покренуто је код православних Срба 32 листа (часописа и новина): 1881 год. један; 1885 год. два; 1886 год. један; 1890 год. један; 1891 год. један; 1896 год. један; 1897 год. један; 1902 год. један; 1903 год. два; 1905 год. три; 1907 год. четири; 1909 четири; 1910 год. два; 1911 год. један; 1912 год. три; 1913 год. два; 1918 год. два. Од тога је било политичких 9, забавно поучних и књижевних 3, социално-научних и политичко-културних ревија 6, омладинских 1, дечјих 1, трговачко-привредних 2, информативних 1, стручних 2, за народно просвећивање 3, за књижевне објаве 1, званичних органа разних корпорација 3.

Од свих ових листова доживело је време уочи Светског Рата њих *девет*; остало је престало после краћег или дужег излажења (1882 престао је један лист; 1888 год. један; 1891 год. два; 1901 год. два; 1903 год. један; 1904 један; 1906 год. један; 1909 год. два; 1910 год. један; 1911 год. два; 1912 год. шест и 1913 год. један). Од листова што су излазили у очи Светског Рата била су 4 политичка (*Српска Ријеч*, *Народ*,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Отаџбина, Истина), један за трговину и занате (*Трговачко-Занатлијски Гласник*), 1 за народно просвећивање (*Просвета*), 1 за књижевност (*Босанска Вила*), 1 за духовне потребе (*Српски Свештеник*) и 1 званични орган корпорације (*Вјесник*). Почетком рата обуставиле су власти све те листове сем *Истине* и *Вјесника*. *Истина* је убрзо престала сама од себе, а *Вјесник* је систиран своје излагање на неко време. Ослобођење су затекла само два листа: *Вјесник* и *Доброшвор*.

Муслимани

Први лист код муслимана изишао је 12 септембра 1884 године. То је био *Ваџан* (Домовина), лист за просвећивање у најширем значењу. Лист је штампан на турском језику. У објави која је издата пред излазак листа, и у којој се образлаже потреба таквог листа, каже се да на турском језику излази зато „што многи домаћи мухамеданци не знају читати модерна слова“. Излазио је у Сарајеву, једном недељно, под уредништвом Мехмеда Хулусија и Ибрах. Башагића, од 1884 до 1897. Излазио је дакле пуних 14 година. То је био и политички, туркофилски лист, наклоњен босанској влади.

Босанска је влада настојала на све начине да привуче себи незадовољне домаће елементе, особито муслимане и православне. Она се разним средствима служила да постигне свој циљ. Један је од тих средстава била и јавна реч. Зато је гледала да преко новина делује на те елементе, пропагирајући међу њима своје идеје и помирљивост са новим стањем. Осим тога настојала је да што више раздвоји те незадовољне елементе, сејући мржњу између православних и муслимана. Такав један лист покренула је Влада преко Јусуфбега Филиповића; лист се звао *Бошњак*. *Бошњак* је почео излазити 1891 године у Сарајеву једном недељно. У политици је заступао назоре босанске владе, пропагирајући помирљивост са новим стањем и латиницу као народно писмо. Да би одвојио и муслимане од осталих, измислио је неку босанску народност. Наравно, то је ишло у прилог систему и рађено по интенцијама режима. Излазио је све до 1910 године.

Као замена и наставак *Ваџана* покренут је *Рехбер* (Путоказ), опет на турском језику. Излазио је у Сарајеву од 1898—1900 године, једном недељно.

1902 године повели су муслимани своју аутономну борбу, која је трајала до пролећа 1909 године. Аутономна борба и владина акција да је омете створили су међу муслиманима расцеп, који се одразивао у свим манифестацијама јавног живота, па и у публицистичком. Народ се поделио у главном на две групе: на владиновце („мехкише“, „предектере“) и опозицију. Та подела повукла је за собом и разилажење у погледу симпатија овом или оном племену. Владиновци су симпатизовали са Хрватима, а опозиција са Србима. Као органи опозиције ја-





вљају се: *Босанско-Херцеговачки Гласник* и *Мусаваџ*. Оба излазе 1906 године: први у Сарајеву, а други у Мостару. *Босанско-Херцеговачки Гласник* уређивали су Омербег Сулејманпашић и Акибег Бушатлија, Излазио је недељно једном две године (1906—1907). *Мусаваџ* је био званични орган муслиманске народне организације, која је водила аутономну борбу. Излазио је два пута недељно под уредништвом Смаилаге Ђемаловића. Престао је 1911 године после завршене аутономне борбе, кад је створен пакт са једном фракцијом муслиманских самосталаца и покренут *Земан*.

Елементи незадовољни радом и држањем вођа народне организације покрећу 1901 године у Сарајеву *Огледало*, орган напредних муслимана у Босни и Херцеговини; године 1909 *Муслиманску Свијест*, самосталан политички лист; године 1910 *Муслиманску Слогу*. Сви су ови листови наклоњени режиму и симпатишу са Хрватима. У *Огледалу* води главну реч Сафетбег-Башагић; у *Муслиманско Свијести* Адемага Мешић, а у *Муслиманској Слози* Есад еф. Куловић. Присталице што су се купиле око *Слоге* звали су се „самосталцима“. *Свијест* је излазила недељно једном две године (1909—1910), *Слога* два пута недељно (1910—1913), а *Огледало* недељно (1907—1908). *Огледало* је издавало и своју библиотеку *Огледало*.

Кад је потписан споразум са владом и завршена аутономна борба, настао је преокрет у политичкој ситуацији. Вође народне организације склопише политички пакт с владом. Због тога се одвајају Срби муслимани и покрећу *Самоујраву* (излазила под уредништвом Османа Ђикића у Сарајеву 1910—1912 године). У то време одваја се и Миралем бег и покреће у Сарајеву *Нови Мусаваџ*, „орган муслиманске организације“, који је престао 1912 године. И *Самоујрава* и *Нови Мусаваџ* излазили су једном недељно.

Међутим је влада радила на фузији присталица народне организације (*Мусаваџ*) и самосталаца (*Муслиманска Слога*). За време преговора поцепају се самосталци: Адемага Мешић склопи пакт са Ш. Арнаутовићем. Зато их прозваше „пакташима“. А Есад еф. Куловић остаје и на даље за се. Пакташи покрећу 1911 године *Земан*, орган „уједињене муслиманске организације“, а *Муслиманска Слога* остаје и на даље као орган муслиманске самосталне странке.

У редовима уједињене муслиманске организације настала су у брзо трвења и трзавице, које су се одразивале и у називу органа и у саставу уредништва. Године 1913 замени *Земан Нови Вакаџ*, а овога 1914 г. *Вакаџ* (уредник Мехмедбашић).

Од неполитичких листова први је почео да излази *Бехар*, 1900 године, под уредништвом Салихбеговића. Власник му је био Адемага Мешић. Излазио је латиницом два пута месечно од 1900—1910 године. Бавио се искључиво белетристичком.



Године 1907 издаје друштво „Гајрет“ свој орган *Гајреџ*, који је с прекидима излазио све до Светског Рата. *Гајреџ* је доносио поред друштвених вести и разнолико градиво згодно за просвећивање широких маса. Уређивали су га Осман Ђикић и Авдо Сумбул.

Годину дана доцније — 1908 год. — покренут је *Такрир*, верски лист, који је излазио два пута месечно у Сарајеву на турском и српском језику (са турским словима). Престао је 1910 године.

Удружење муалима и имама покреће 1910 год. *Муалим*, у коме су третирана питања из муслиманског богоштовља и наставе. Излазио је на турском и српском језику (аребицом и латиницом). Престао је 1913, кад се фузионисао са *Мисбахом*, који је покренут 1911 године као лист за „просвјетљивање и култивисање исламског дела нашег народа“. *Мисбах* је излазио скоро две и по године као ревија. Најпре је излазио само на српском језику, турским словима; доцније је увео и текст латиницом и ћирилицом. Кад се фузионисао са *Муалимом*, почео је да доноси и политичке чланке и дневне информације. *Мисбах* је уређивао С. Коркут.

Кад се 1913 фузионисао *Мисбах* са *Муалимом*, покренут је 1914 *Јени Мисбах*, који је излазио недељно на турском и српском језику (латиницом). Програм *Јени Мисбаха* био је онај *Мисбаха*, док се није фузионисао.

Године 1912 покренут је *Бисер*, лист за белетристику. *Бисер* је излазио у Мостару, а доцније у Сарајеву, два пута месечно, латиницом.

* * *

За време аустријске владавине покренуто је код муслимана 20 листова, и то: 13 политичких, 2 верско-стручна, 1 за народно просвећивање, 2 белетристичка и 2 социално-културна. Од тога је у току времена престало 16 листова. Светски Рат дочекало је свега 5 листова (*Вакаџ*, *Гајреџ*, *Муалим-Мисбах*, *Јени Мисбах* и *Бисер*). Почетком рата сви су листови престали да излазе, и за време рата није излазио ни један муслимански лист.

Сви су ови листови излазили у Сарајеву (18) и у Мостару (2). Сем оних што су излазили на турском језику и турским словима, сви су остали излазили латиницом. Само су *Самоуџрава* и *Мисбах* (у другој години излажења) доносили поред латинице и текст ћирилицом. Око *Самоуџраве* су били Срби Муслимани, па је разумљиво што су доносили и текст ћирилицом. *Мисбах* је доносио текст ћирилицом зато што је, како пише у уводу у другу годину излажења, хтео да „нарочито нагласи свој отпор оној струји која настоји да латиницу прогласи муслиманским писмом у нашим покрајинама“.

Оснивање и покретање листова почело је 1884 године са *Ваџаном*. Доцније је основано: год. 1891 — један; 1898 год. — један; год. 1900—



један; год. 1906 — два; год. 1907 — два; год. 1909 — два; год. 1910 — три; год. 1911 — два; год. 1912 — један; год. 1913 — један; и год. 1914 — два.

Престали су излазити: 1897 год. — један; 1900 год. — један; 1907 год. — један; 1908 год. — један; 1910 год. — четири; 1911 год. — један; 1912 год. — један; 1913 год. — пет и 1914 год. — пет.

Каџолици

Босанско-херцеговачки фрањевци били су главни покретачи свију приватних, националних и културно-просветних установа код католичког елемента у Босни и Херцеговини. Они су покренули и радили на оснивање католичких школа у Босни; они су давали иницијативу за оснивање првих друштава код босанских католика; они су први покренули и почели издавати часописе и новине.

Први часопис босанских католика почео је да издаје Фрањевац Иван Фрањо Јукић 1850 године. Од 1846 године почело се међу фрањевцима радити на оснивању књижевног друштва.¹⁾ Друштво се требало звати „Коло Босанско“. У пројекту је било и да издаје сваке године по једну књигу: *Светиолед Босански*. Фрањевачки дефиниториј није хтео да потврди правила, и зато није ни основано то друштво. Али идеја једног часописа није пропала. И. Фр. Јукић поче 1850 године да издаје *Босански Пријатељ*, часопис „садржавајући потребите користне и забавне ствари“. То је био у опште први часопис у Босни. Штампано се у Загребу, и до 1872 године (кад је престао) изашле су свега 4 свеске.

Дуго после није изашао ни један лист. Тек 1882 године јавља се други лист, *Срце Исусово*, које се од 1887 год. претворило у *Врхбосну*, која и данас излази. То је верски лист, званични орган врхбосанског каптола.

У септембру 1883 покренуо је у Мостару дон Фране Милићевић *Херцеговачки Босиљак*, лист за забаву и књижевност. Године 1885 претворио се овај лист у *Глас Херцеговца*, који је као политички лист излазио под редакцијом истога дон Фране Милићевића све до 1896 године. *Херцеговачки Босиљак* излазио је један пут недељно, а *Глас Херцеговца* два пута недељно.

Те исте 1883 године покренуо је учитељ Иван Лепушић, у Брчком, *Босанац*, лист за забаву и поуку. Излазио је недељно једанпут, а престао 1884 године.

Године 1887 покренули су босански фрањевци *Гласник Југославенских Фрањеваца*, који се од 1895 до 1902 год. звао *Фрањевачки*

¹⁾ Т. Алауповић: *Иван Фрањо Јукић*, Сарајево, 1907, и Х. Крешевљаковић: *Крајшак преглед хрватске књиге у Херцег-Босни*, Сарајево, 1912.



Гласник, од 1902 до 1913 године *Серафински Перивој*, а од 1914 год. *Наша Мисао*, под којим именом и данас излази. Лист је излазио једанпут месечно, а бавио се поред богословских и историјских расправа још и белетристиком. Уредник му је био О. Ј. Владић, а доцније Фра Јулијан Јеленић. *С. Перивој* је најпре излазио у Високом, а после у Сарајеву.

Као обновљен *Босански Пријатељ*, излазио је од 1887 до 1896 године *Нови Босански Пријатељ*. Уређивао га је фра Јосип Доброслав Божић, жупник у Плехану код Дервенте. Штампало се у Сењу и Загребу. За све време излажења изашле су, као и *Босанског Пријатеља*, свега 4 свеске.

Професор Фердинанд Врбанић почео је 1889 године да у Сарајеву издаје *Трговачку Књижницу*, „лист за поуку о трговини, промету и народном господарству“. Излазио је два пута месечно, а престао је 1891 године.

Године 1898 покренули су у Мостару фра Радослав Главаш и Иван Милићевић политички лист *Освић*, „гласило Хрвата Херцег-Босне“. *Освић* је излазио два пута недељно. Престао је 1907 године. Уређиван је у духу праваштва.

Две године доцније (1900 године) покренута је у Мостару *Кришћанска Обицељ*, верски лист поучно-забавне садржине, под уредништвом О. фра Анте Мајића, а 1906 године *Гласник Св. Анџе Падованског*, лист „за хрватски католички пук“. *Гласник* је најпре излазио у Високом, па је доцније прешао у Сарајево. Оба ова верска листа излазила су месечно, а излазе још и данас.

1906 године покренут је у Сарајеву *Хрватски Дневник*, политички лист „за интересе босанско-херцеговачких Хрвата“. То је први католички дневник, и једини за све време аустријске владавине. Лист је уређиван у правашком духу, племенски шовинистичком, а уредник му је био Каликст Тадин. Кад је и код католика почео да се развија јачи политички живот, почео је и међу њима, као и код православних и муслимана, расцеп и стварање политичких фракција, група. Тада је *Хрватски Дневник* постао органом једне групе, тако званих „удругаша“ (Хрватска Удруга), босанских праваша, Франкових следбеника. Друга политичка група, група „заједничара“, покренула је свој орган *Хрватску Заједницу* 1909 године. То је група либералних и напредних Хрвата, племенски толерантних, у погледу владине политике не баш слепо оданих, а у националном погледу група Хрвата присталица јединства Срба и Хрвата. *Хрватској Заједници* симпатизирали су и купили се око ње фрањевци, а око *Хрватског Дневника* језуите. Стара подвојеност у менталитету, погледима и тежњама, што је од почетка владала међу фрањевцима, домаћим католичким свештенством, и језуитима, већином страним католичким свештенством, избила је и на политичком пољу,



У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

као и на сваком другом. И у погледу штампе владала је одавно двојност, па се и овде показала. Хрвати католици имали су две политичке групе. Њихови органи излазили су све до Светског Рата. Почетком рата престала је *Хрвајска Заједница*, док је *Хрвајски Дневник* излазио за све време рата и био ревносан пропагатор аустријанштине и крвни непријатељ Антанте.

1907 године покренут је *Хрвајски Најредак*, орган Друштва Напретка и лист за народно просвећивање, слично *Гајрешу* и *Просвети*. Излазио је 1907—1908 године.

Као наследник *Освиџа* појавила се у Мостару под уредништвом Ђуре Цамоње 1908 године *Радничка Обрана*, која се у брзо претворила у *Хрвајску Обрану*. Лист је излазио два пута месечно и имао карактер политичког листа. Престао је 1910 године.

Од 1909 до 1914 године покренута су у Сарајеву четири листа: 1909 год. *Хрвајска Босна*, год. 1910 *Раднички Лист*, год. 1913 *Хрвајска Народна Заједница*, и год. 1914 *Хрвајска Свијест*. *Хрвајска Босна* излазила је као политички лист два пута месечно од 1909—1910 године. *Раднички Лист* био је орган Матице Радника Хрвата и заступао је поред осталог и сталешке интересе. После 20-тог броја претворио се у *Радничку Свезу*, и као такав излазио све до рата. Излазио је недељно. *Хрвајска Свијест* била је политички недељни лист, од кога је свега изашло неколико бројева. *Хрвајска Народна Заједница* била је орган друштва „Хрв. Народна Заједница“. Као лист „за просвјету и господарство“ излазила је под уредништвом Ј. Шебечића од 1913-1914 године, два пута месечно.

За све време до Светског Рата покренуто је код босанско-херцеговачких католика свега 19 листова (часописа и новина). Од тога је било: 4 забавно-поучних, 4 верских, 1 стручни, 2 за народно просвећивање, 1 за сталешке интересе и 7 политичких.

Од тих 19 листова излазило је у очи рата свега 8 (*Хрвајски Дневник*, *Хрвајска Заједница*, *Наша Мисао*, *Врхбосна*, *Кршћанска Обиштељ*, *Гласник Св. Анџе Падованског*, *Хрвајска Свијест* и *Радничка Свеза*), а остало је престало у току времена. Кад је рат почео, престали су сви листови сем *Хрвајског Дневника* и верских листова, који су излазили и за време рата.

Први је лист покренут 1850 године. За њим иду: 1882 год, један; 1883 год. два; 1885 год. један; 1887 год. два; 1889 год. један; 1898 год. један; 1900 год. један; 1906 год. два; 1907 год. један; 1908 год. један; 1909 год. три; 1910 год. један и 1914 год. један.

У току времена престало је 14 листова, и то год. 1872 један; 1884 год. један; 1885 год. један; 1891 год. један; 1896 год. два; 1907 год.



један; 1908 год. један; 1910 год. два; 1911 год. један, и 1914 год. три. Ослобођење је затекло 5 листова (4 верска и један политички).

Највише је листова излазило у Сарајеву (11), па у Мостару (4), Брчком (2), Дервенти (1) и Високом (1). Овај у Висовом пренет је доцније у Сарајево.

Немачки и други листови

Немачких листова покренуто је у Босни осам: *Bosnische Post, Sarajevoer Tagblatt, Bosnischer Bote, Bosnischer Correspondent, Sarajevoer Nachrichten, Stimmen aus Bosnien, Der Tourist Sarajevoer Wochenschrift*. Сви су ови листови били политички, сем *Der Tourist*, листа „за унапређење туристике и за подизање промета странаца“. Покретани су са двојаком тенденцијом: да шире немачки језик и немачку културу, и да пропагирају политику система и бране његове интересе. Власти су их обилно помагале и шириле. Сви су излазили у Сарајеву.

Прво је покренута *Bosnische Post* 1884 године, затим *Bosnischer Bote*, 1902 године, *Sarajevoer Nachrichten*, 1903 год., *Bosnischer Correspondent*, 1906 године, *Sarajevoer Wochenschrift*, 1908 године, *Der Tourist*, 1909 године, *Sarajevoer Tagblatt*, 1908 године, и *Stimmen aus Bosnien*, 1912 године.

Bosnische Post и *Sarajevoer Tagblatt* били су дневници, а остали су излазили недељно, месечно, два пута месечно и неколико пута у недељи. Светски Рат дочекали су *Bosnische Post, Sarajevoer Tagblatt* и *Tourist*. Остали су престали после дужег или краћег излажења.

У Сарајеву је излазио од 1911 године и *Hirlap Bosnyak*, једини мађарски лист у Босни.

Од осталих листова што су их покретали појединци, а нису били ни национално ни верски обојени, нити су заступали какве специалне сталешке интересе, био је један за народно просвећивање и словенску свијест (*Покреш*), један стручни (*Босанско-Херцеговачки Лојд*) и један политичко-информативан.

Покреш је покренуо и издавао Руд. М. Захрaдник у Сарајеву 1904 године ћирилицом и латиницом. Престао је излазити 1906 године.

Босанско-Херцеговачки Лојд, стручни лист, излазио је у Сарајеву недељно једном од 1907 до 1910 год.

Босанску Пошшу, лист за политику и народно просвећивање, покренуо је 1906 године Ђуро Врињанин у Сарајеву. Излазила је три пута недељно. То је било као неко српско издање *Bosnische Post*-а, и чисто спекулативно подузеће. У политици је заступала интересе система. Престала је 1908 године.

*Раднички листови*

Године 1909 покренула је социалдемократска странка у Сарајеву, *Глас Слободе*, политички лист, који је под уредништвом Сретена Јакшића излазио два пута недељно од 1909 до 1914 године — до рата. Штампан је ћирилицом и латиницом.

1913 настао је расцеп међу социалистима, и једна група, националних социалиста, покрене 1914 свој орган *Звоно*, које је уређивао Јован Шмитран. *Звоно* је излазило три пута недељно, ћирилицом и латиницом. Последњи број изишао је уочи атентата 1914 годин.

За 40 година аустријске владавине у Босни покренуто је 100 разних листова (часописа и новина). Од тога броја отпада на православне 32, на католичке домаће 18, на муслимане 20, на владине листове 8, на немачке 8, на опште приватне установе и друштва 9, на социалдемократе 2, и на остала приватна лица 3. Кад се томе дода и пет листова, покренутих пре аустријске окупације, онда се добије целокупан број од 105 листова што су у Босни излазили дуже или краће време. Од пет листова што су излазили за време турске владавине била су три званична или полузванична, а 2 приватна, од којих је један био домаћих католика.

Од свих 105 листова што су излазили у Босни и Херцеговини до ослобођења, било је: 42 политичких, 10 званичних (државних и приватних корпорација), 10 стручних, 7 културно-социалних ревија, 11 забавно-поучних и књижевних, 7 за народно просвећивање, 6 за заштиту интереса, 6 верских и верско-стручних, 2 дечја и омладинска, 2 информативна и 2 трговачко-занатлијска. — Највише је дакле било политичких (42%), затим књижевних (11%), разних званичних и стручних (по 10%), културно-социалних и за народно просвећивање (по 7%), верских и за заштиту интереса (по 6%), итд.

По времену излажења распоређени су овако: почели су излазити 1850 године; затим иде: 1866 год. изашла су 2, 1868 год. — један, 1872 год — један, 1878 год. — један, 1881 год. — два, 1882 год. — један, 1883 год. — два, 1884 год. — два, 1885 год. — три, 1886 год. — један, 1887 год. — два, 1889 год. — два, 1890 год. — један, 1891 год. — два, 1894 год. — један, 1895 год. — један, 1896 год. — један, 1897 год. — један, 1898 год. — два, 1902 год. — три, 1903 год. — три, 1904 год. — један, 1905 год. — четири, 1906 год. — седам, 1907 год. — осам, 1908 год. — пет, 1909 год. — дванаест, 1910 год. — девет, 1911 год. — пет, 1912 год. — пет, 1913 год. — пет, 1914 год. — четири и 1918 год. — два.

Највише их је покренуто у времену од 1905 до 1913 године — преко половине. То је доба аутономних борба и јачег политичког живота.



Највише су листова покренули православни (око 33% целокупног броја листова), затим муслимани (око 20%), па католици (око 18%), влада, Немци и поједине установе (од 8 до 9%), итд.; најмање социјалдемократи.

Од 105 листова били су: 4 дневника, 9 три пута недељно, 9 два пута недељно, 33 недељно, 28 месечно, 17 полумесечно, један четири пута месечно, и 4 у свескама (по два или 4 годишње) или нередовно.

Ђ. ПЕЈАНОВИЋ

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Жорж Дима: *Психологија*.¹⁾

Под тим насловом одлични француски психолог Жорж Дима издао је, уз сарадњу 24 психолога, прву свеску опсежног дела чија је сврха да прикаже актуелно стање психологије. Предговор је, још 1914, написао Рибо, коме су писци посветили ову енциклопедију, чију публикацију он није доживео, а који их је ангажовао да напишу једно дело те врсте. Занимљива је историја постанка овог рада, која се, као и његови основни принципи, излаже у преговору. На идеју о подели рада, ради изградње једне синтетичне психологије, дошао је Жорж Дима. 25 психолога су истовремено поделили питања и отпочели посао, који су завршили за непуне три године. Прво издање књиге се није јавило услед мобилизације већине сарадника. Ово издање је у ствари друго, поново прегледано и увећано, „чим је мир допустио сарадницима да продуже своје индивидуално и колективно дело“. Ламарк, Бара и Дањак су пропали у рату. Само радови другог и трећег су се могли, после ревизије, употребити. — Тешкоће једне такве заједничке синтезе психолошких знања која искључује савршену сагласност свих сарадника, Жорж Дима је покушао отклонити тиме што је својим сарадницима писао да се, ради јединства дела, држе довољно објективног догматизма у односу на главна питања, и да се сваки писац, пре редиговања свог одељка, споразуме, у погледу општих дефиниција и теорија, са онима који обрађују предмете који су у вези с његовим. И, заиста, овај велики *Traité* није скуп неповезаних делова: сваки сарадник је узео у обзир радове других сарадника и старао се да доведе свој одељак у склад са другим, али не на рачун истине. Споразум, ипак, није могао бити потпун. Али „право јединство овог обимног дела је у његовом циљу и методи, у концепцији једне експерименталне и ауто-

¹⁾ *Traité de Psychologie*, t. I, par Georges Dumas. — Alcan, Paris, 1923, с. 964.



номне психологије“. Психологија је „део науке о животу или биологије“, која се разликује од других наука једино у томе што испитује духовне, а не физичке животне појаве. Према томе, вели даље Рибо, она не може бити део филозофије, не може бити у исто време и искуствена и спекулативна наука, и подложна и неподложна верификацији.

На супрот традиционалном плану досадашњих ручних књига психологије који је оправдан дидактичким разлозима, план у овој колекцији монографија је еластичнији. „Слика духовног живота иде овде од простог ка сложеном.“ У првој свесци, Лаланд, у уводу, говори о објектима и методама психологије. У првој књизи, у којој се износе претходна знања за студију психологије, Рабо изучава човека у животињској серији; Лапик тежину мозга и интелигенцију; Лаплоа нам даје општу, а Турнеј специјалну анатомију и физиологију нервног система; Валон решава биолошки проблем свести. Друга књига је посвећена студији елемената менталног живота: Дима и Пјерон говоре о надражају и покрету, Бурдон о сензацијама, Бара и Дигас о ефективним стањима, Бара о представама (сликама), Мајер о психолошком надражењу и секрецијама. У трећој књизи о сеисомоторним асоцијацијама, Дима и Клапаред говоре о оријентацији и равнотежи, Дима о експресији емоција и смеху и сузама, Бара о језику. У четвртој књизи о општим формама организације, Пјерон испитује навику и памћење, Дањон и Дима асоцијацију идеја, Револ д'Алон пажњу и Пјер Жане психолошки напон и његова колебања. — После сваког одељка је дата информативна библиографија, која служи као најбољи вођ за дубље самостално изучавање психолошких проблема који се претресају. При обрађивању питања употребљене су најпогодније методе, „од интроспекције до психологије у лабораторији и патолошке психологије“. Може се рећи да ова, прва, свеска приказује садашњи ступањ развојка горе наведених делова психолошке науке. Ипак, рад није без основне филозофске интенције, а садржи (напр. у глави о афективним стањима) консеквенце које су подложне дискусији. Као што Рибо наглашава, основна концепција ове психологије је биолошка; а то је филозофско схватање које је за многе једино тачно. Осећа се моћан утицај Рибоа. Жорж Дима, по речима Espinas-а, могао је својим списима дати важан прилог општем психолошком делу само на тај начин што је следовао методи свог великог учитеља и инспирисао се његовим учењима. Књига у великој мери задовољава потребу за објективно израђеном психолошком енциклопедијом, и у исто време представља леп пример заједничког организованог рада, без кога нема интензивног културног напредовања.

СЛОБОДАН ПОПОВИЋ

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А



Известия на народния етнографски Музей вь София.

Недавно је изишла из штампе III и IV свеска часописа *Известия на народния етнографски Музей вь София*, који издаје повремено Етнографски Музеј у Софији. Између осталих интересантних етнографских радова који се налазе у тим свескама заинтересовао ме је нарочито рад Г. Ст. Л. Костова: *Париџ кайо накитџ*.

Тема обрађена у овоме чланку веома је интересантна и поучна. Г. Костов почиње од прастарих времена, са накитом морских шкољака, доцније метала, и иде до данашњег дана, где се за накит употребљавала разна монета. Поред описа износи и 14 слика разних нискосника, капа, сокаја, ђрдана, који су се у Бугарској носили, и на неким местима још и данас носе.

Г. Кастов вели да се тај накит крашењем шкољкицама јавио још у I веку после Христа, и да је распрострањен од Индијског Океана до Северног Мора; и да се, и у балканским преисторијским гробовима, налазио такав накит. Износи неколико слика разних нискосника украшених таквим шкољкицама који су ношени у селу Мламолowo, Дупнишко, у Костендилу и Јарлову, у Самокову. Сви ти накити опомињу на накит примитивних америчких и африканских племена. Интересантан је један ђрдан који је украшен старим сребрним бугарским новцем цара Ивана Шишмана, из чега писац закључује да је тај ђрдан из времена цара Шишмана, пошто се у оно време много употребљавао новац као украс.

Новац као накит имао је двојаког значаја: прво, показивао је богатство, а друго, украс. У старије доба носило се и у нашем народу веома много сребрног накита на капама женским, подбрадницима и ђрданима. Данас се новац као накит виђа само на ђрданима, а ређе на капама. Нарочито златан новац радо и много се сада носи као ђрдан по Војводини и другим крајевима. Данашњи дукат заменио је некадашњу малу морску шкољкицу, која се у оно прастаро време исто толико ценила и као украс носила на капама и ђрданима. У Етнографском Музеју у Београду има неколико женских капа — сокаја — из Македоније, које су малим белим морским шкољкицама и ђинђувама украшене. Капе сребрним новцем богато кићене носиле су се у Средачкој Жупи у облику шлема, у Мачви, околини Београда, Тимоку, Крајини. Смиљевци (младине капе), такође сребрним новцем украшене, ношене су по Шумадији и Морави.

Културним напретком изобичајене су те тешке и непрактичне капе, од којих су се многе младе жене, носећи их у топле летње дане, поразболевале.

Чим су те капе нанизане сребрним новцем ишчезле у народу, почели су се и остали аљетци брзо губити, тако да данас само у музејима можемо посматрати некадашњу лепу старинску ношњу.

НИКОЛА ЗЕГА



БЕЛЕШКЕ

Шведња у Немачкој. — Немачка је ударила путем штедње: она је приступила систематском „рушењу“ своје административне и школске организације. Федералне власти су одлучиле и предузеле Beamtenabbau у разним гранама администрације; у принципу, четвртина чиновника треба да буде уклоњена.

У јавној настави, Пруска је већ започела посао са драконским мерама које се већ извршују. Оне су тројаке: укидање места (25 од 100); повећање броја часова рада недељно; повећање броја ђака у разредима.

Почев од 1 децембра 1923, општине добијају државну субвенцију на једно учитељско место за 60 ученика. Цифра од 60, која је некада била сматрана као максимум, постаје сада обавезан средњи број и база за срачуњавање.

Од 1 марта 1924, уклоњено је из службе 10 од 100 особља.

Поштујмо децињу личност. — Један француски школски инспектор даје, у својим забелешкама, ове корисне савете:

„Нарочито, никакве бруталности у речима, још мање у делима. Треба се стално старати да се поштује личност детиња која се буди. Велика тајна, то је умети дати посла деци. „Моја деца су немирна, каже ми једна учитељица. — Срећом, одговорио сам јој ја, то је добар знак, да су непокретна, као мртва, ваљало би их закопати. Дајте им посла, и више вам неће бити досадна“. Дечко коме учитељица није дала посла и који прави човечуљке од хартије, изгледа ми духовит дечко и ја му одмах поклањам своју симпатију.

„Знати забавити послом све своје ђаке, све је у томе; али, тако вам Бога, без вике, без силе, без „громопуцателних“ заповести. Јер тада се дете промени и укрути; као повређен цвет чија се круница затвара, тако и оно бежи, затвара се, његова личност је угушена у рађању. С гвозденом дисциплином стварају се потчињени, али не будући грађани. Међутим, циљ наставе је да се образује биће које је у стању да влада само собом, а не биће које је створено да њиме други владају“.

Ручни рад. — *Просвећени Гласник* је увек тражио да наша настава буде жива и да дете игра у њој највећу улогу. *Женевска Трибуна* (La Tribune de Genève), доносећи извештај о школској изложби која је недавно приређена у Женеви, баца један укупан поглед на напретке који су већ у том погледу остварени:

„Што нарочито пада у очи, то је све већа важност која се поклања ручној активности. Постоји, доиста, веза између руке и интелигенције, веза много тешња но што би се помислило. Рука је рецептор без кога би дух, чак и најбоље обдарен, био лишен многих појмова. А разлика је врло јасна између детета код кога се помаже ручно развиће, и детета које се искључиво храни визуелним и аудитивним сликама.

„Активна школа жели дакле, и с разлогом, да замени колико је год то могуће стару пасивност детињу личном активношћу, где ће руке радити колико и дух, и одржавати дух будним. Дете више не седи ту,



У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

док му око блуди и уво расејано слуша; но се миче, пипа предмете, мери их, пореди, смишља, гради. Цело његово биће је у покрету: *деше заштински живи.*

Ручна октивност треба да остане у служби васпитања, изјављује писац ове студије:

„Посматрајмо дете кад се игра. Шта ради оно? Пре свега, миче се. Трчи, ларма; руши да би опет градило, гради да би рушило. Обузето је видљивом жељом да ствара. И ако је, у већини случајева, оно само подражавалац, оно има чврсто убеђење да је стваралац: стваралац свих лепих ствари које настањују његову уобразиљу, а које његове невичне руке, и нарочито његова колебљива воља, не успевају увек да остваре.

„За доброг васпитача, има у тој ватреној жељи за стварањем извор моћне виталне енергије који је довољно обуздавати и руководити па да постане васпитно средство првога реда.

„Помагати и надгледати *сионшану ручну активност* младих је ствар не само корисна, већ апсолутно *пошребна*. Под условом, ипак, да се од те активности не ствара оно што она не треба да буде: то јест рад; већ да се остави оно што она јесте: то јест игра.

„Што изгледа да се не зна, то је да, ако дете воли да гради, оно уме, у већини случајева, да искористи тек непотпуно средства којима располаже. Његове идеје не успевају из више разлога, од којих су главни: 1. недостатак простоте, јасноће у идеји; — 2. недостатак потребних знања с гледишта теоријског, као и с гледишта практичног; — 3. недостатак истрајности; — 4. недостатак ручне умешности.

Ови узроци, на које често долазе и други, споредни, узроци су које ваља сузбијати ако хоће да се успе да се код младих развије веће поуздање у самог себе, што је јемство за већу моралну снагу.

„Али како да се сузбијају? Како да се каналишу ове конструктивне активности, и да им се даду довољни елементи да одведу резултату?

„Начином врло простим, и који се састоји у томе да се сами умешамо у дечје игре. Не тако да дамо овим играма достојанственији изглед, одузимајући им оно што им чини детињску драж, већ приставши уз децу као друг који жели да их помогне у остварењу њихових идеја.

„Ручна активност, кад се тако схвати, има двоструку корист: у очима васпитача, она је заиста рад; а за дете, остаје игра. Али игра занимљивија можда, јер, захваљујући тој узаној сарадњи детета које смишља и одраслога који саветује, успех је готово сигуран.“

Слепи учитељ. — Ми смо недавно говорили на овом месту о једном слепом француском учитељу; сад је Француска Академија одредила награду Монтион једном другом слепом учитељу, Далету, о коме налазимо, у једном педагошком листу, ове редове:

Створивши из основа методу за своју потребу, давши изградити рељефне карте, и таблице ишпартане шупљинама да би водиле његову руку, научивши да чита и да пише према Брајовој методи, научивши такође дактилографију, преписавши педагошке уџбенике, он се најзад оспособио да предаје као и некад. Међутим, пред тим чудесним напором, његове старешине биле су неповерљиве. Требало му је све



његово упорство да их убеди. Он је надвладао све њихово устручавање и био је постављен за помоћног учитеља у једној женској школи којој је била управитељица Г-ђа Дале.

Било би неправедно не споменути драгоцену помоћ коју је Дале нашао код своје супруге. Она му је помагала у тешком послу око његовог поновног професионалног спремања. Она му је помагала и кад је почео вршити своју дужност. Али, ускоро, свака помоћ била му је излишна, и успеси његових ученика на испитима показали су и најнеповерљивијима да је учитељ Дале, слеп, опет постао онај одлични учитељ какав је пре био.

Данас, он управља једном великом школом у предграђу Нанта; његов разред је узор реда и рада, а како би и могло бити друкчије? Зар само присуство таквог учитеља не улива дивљење и поштовање? Како да се не ради кад се има такав пример пред очима?

Овај пример није био од користи само деци која су његови ученици. Међу мобилисаним учитељима, није једини Дале изгубио очи. Четрнаесторица од његових другова познали су исту несрећу. Њихово очајање нашло је окрепљења у примеру учитеља Далеа. Знајући резултате које је он постигао, они су хтели да се угледају на њега, и, као и он, победили су свој зао удес.

Леност модерног човека. — Један француски филозоф, Алфред де Тард, примећује у париском *Времену* (Le Temps) да „сва задовољства нашега друштва теже растурању пажње: све, у нашем индустријском друштву, жели да избегне непрекидни напор духа: музик-хол, телефон, кинематограф, удаљују дух од оног логичног пута који је услов плодног рада. Много садашњих проналазака помажу ту духовну леност која се храни брзим промицањем слика, и која је леност наше цивилизације.“

Ако се дода томе, с друге стране, да и ручни рад тежи да постане све више просто надгледање машине, може се закључити да у интелектуалном као и у материјалном погледу, напор наше цивилизације иде за тим да уклони сваки напор. Чак и у убијању људи човек је заменио себе хемијским продуктима. Леност духа, леност тела, изгледа да је то наша девиза.

Али како једна стара пословица каже да је леност мати свију порока, треба добро припазити на морал у будућем друштву.

Обавезна настава у Италији. — Италија је у фебруару 1924 донела нов закон о школској обавези, чији први члан овако гласи:

Настава деце је обавезна, од шесте до четрнаесте године.

Закон установљава систем глоби (од 2 до 50 лира) за евентуална прекршења. За све грађане рођене после 1885, допуштење за ношење оружја може се издати само на тражњу потписану руком тражиоцем. За оне који су рођени после 1890, исти услов се тражи да би се добило право за држање мале трговине. Најзад, за оне који су рођени после 1907, посећивање школе тражи се и за пријем у макар какву службу у јавној администрацији.

Да ли ће фашизам успети да изведе обавезно похођење школе? То ће очевидно бити највећа, и најмање спорна услуга коју је он могао учинити новој Италији.



Интернационални конгрес средњешколских професора. — 27, 28, 29 и 30 августа о. г. одржаће се у Варшави интернационални конгрес средњешколских наставника. Главни предмет који ће се расправљати на конгресу биће: Средња школа спрам основне школе и више школе; друга питања о којима ће такође бити речи на конгресу, следећа су: Професорске пензије код разних народа; Реформа средње наставе; Школа и породица; Интернационална кореспонденција ученика; Конференција интелектуалних радника; Школска модификација; Школски клубови Црвенога Крста; Разни предлози. — Програм конгреса садржи, поред седница за рад, посету града и школске изложбе, неколико банкета, излете у Краков и Вјелицку, итд.

Парламентш деце у Чехословачкој. — За време последњег ускршњег распуста, одржао се у Прагу један прави дечји парламент, у самој згради Народне Скупштине, која у то време није заседавала. Деца из чехословачких школа, у броју од 250.000, делегирала су била по једног представника на сто школа, и ова седница каква се никад дотле није видела одржана је у присуству Председника Републике и свих министара.

На дневном реду била су разна морална, хуманитарна, и чак политичка питања. Дечји парламент се изјаснио енергично за мир.

БИБЛИОГРАФИЈА

Књиге послане Уредништву:

Visoka pučka škola i duševni temelji demokracije. Napisao prof. Dr. A. Hollmann, preveo prof. ing. Stjepan Jurić. Drugo preradjeno izdanje *Danske visoke pučke škole.* (Zemljoradnička knjižnica, broj 4.) — Zagreb, 1924. С. 182 + 10, цена ?

Prof. Dr. Vladimir Njegovan, *Biologija genija.* (Jugoslavenski institutu Akademije Naroda, razred I, broj 2.) — Zagreb, 1924. С. 26, цена ?

Jivko D. Petrovitch, professeur, *L'écriture internationale.* — Belgrade, librairie „Vrémé, 1924. С. 14, цена 2 франка.

Морал и друштво, или огледало данашњег друштвеног морала. Етичко-социална расправа. Садржај: Криминална дела као карактерне црте данашњег друштвеног морала. — Морална разузданост као доказ данашње моралне хипертрофије. — Средство за морално регенерисање данашњег друштва.) Написао Анђ. — Београд, 1924. С. 61, цена ?

Влада А. Поповић, *Песме са острва Вида.* Поетски споменик палим српским херојима, сахрањеним на острву Виду, са предговором о острву Виду. Песма збирка пета. (Свака је збирка за себе целина). — Скопље, 1924. С. 30, цена ?

Уредник,
СВETИСЛАВ ПЕТРОВИЋ
Душанова улица бр. 5, Београд.

Државна Штампарија
Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Београд.